

ГНАТ ХОТКЕВИЧ

СКОВОРОДА

СЛОВО ВІД ВИДАВЦЯ.

Дорогий читачу !

Будеш уважно читати цю книжку написану великим сином українського народу Гнатом Хоткевичем. Написана і видана вона в 1920 році в час незалежної Української Держави.

Доля Гната Хоткевича відома, — зліквідований КГБ. А також зліквідовані його твори.

Ця книжка була врятована від пожежі в бібліотеці Української Академії Наук в Києві, де згоріло дуже багато рідкісних історичних книжок, рукописів і документів.

Треба попередити, що пожежа була навмисне організована органами НКВД, щоб позбавити Український Народ від його духовного й наукового наслідства.

Гнат Хоткевич в своїй передмові вміло передає стан і умови під час "великої руїни" та появу надзвичайного пророка — філософа України, який започаткував духовне відродження. Це вже під його впливом проявився Т. Г. Шевченко і на сторожі біля Українського Народу поставив своє безсмертне Слово.

Тираж цього видання лише 200 примірників в м'якій оправі, це все, що дозволяють мені мої фінансові можливості, все ж надіюся, що знайдуться наукові організації, які перевидадуть в чисельнішому тиражі і в твердій оправі.

В. Сурма.

Сідней Австралія.

!

A. Braga
78 Ridge Road East
Grimsby, Ontario /
CANADA L3M 4E7

Жив у 18 віці незвичайний чоловік – Григорій Савич Сковорода. Проповідував він чистоту душевну, сам жив і помер у тій чистоті, писав книги про душевну радість і спокій. І хоч, здавалося, далекою від життя була його проповідь і, наче б то, нічого від того не змінилося у світі, що от жив і проповідував такий чоловік, але се тільки так здається. В природі ніщо не пропадає, не пропадає безслідно навіть жменя гною – то тим більше не пропадає велика сила людського духа, велика енергія направлена на добро людей. Тільки роботи її ми не можемо ясно общитати, не бачимо очевидних наслідків, а коли й бачимо, то приписуємо їх чому іншому, більш нам зрозумілому.

От і тепер, здавалося, забули зовсім люди Сковороду. Тільки спеціалісти трошки знали про що він там писав, решта суспільности української знала Сковороду тільки по імені, а наріч то, здавалося, й ім'я забув.

І от трапляється такий випадок. До Харькова приїздять люди з села Пан-Іванівки (Харьківського повіту) – а треба сказати, що могила Сковороди знаходиться як раз в Пан-Іванівці – і кажуть: "От 29 жовтня минає 125 літ з дня смерти Сковороди то ми хотіли би відсвяткувати його пам'ять, а щоб від вас із Харькова приїхав хто-небудь та розказав би про Сковороду нам та що – небудь би прочитав".

Харківці кажуть сим людям, що якось не прийнято святкувати 125-літню річницю, що треба подождати ще 25 літ, аби було рівно півтори сотні але пан-іванівці своє й своє. І що ж? Таки вишло по-їхньому. Заснувався в Харківі комітет; який там не є, а все ж комітет; пам"ять Сквороди святкували: Українська гімназія, Учительська спілка, Кооперативна школа, а в сей час коли пишуться оні рядки, готується публічне свято з докладами; у Києві відбулося при Університеті засідання учених людей й т. и.; появился ряд статей у часописах, вийшли дві книжки (проф. Сумцова і оця), відновилася думка про видання творів Сквороди — словом ім'я Сквороди стало на устах у українського громадянства.

Що ж се означає і чи означає взагалі що-небудь? Чому се, справді, святкується така незвичайна річниця, як 125 літ? На мій погляд є в тім великий сокровенний смисл, і от у чому я його бачу. Для зрозуміння ж того треба кинути оком на ті часи, коли на Україні появился Скворода із своєю проповіддю.

Україна тоді нагадувала собою червоне яблуко в середині якого їсть червяк. Нагадувала пишно одягненого богача — а груди у нього вигниваються, замість здорової смердюча кров пробігає по тілу; і завмирають від того один по одному члени, відпадають нігті, розхитуються зуби, вилазить в волосся. І нащо тобі тоді богата одежа і золоті перстнів? Бо, нарешті, й їх прийдуть поздирають, ділячи ризи расп"ятої.

Отак і Україна тих часів. Назверх наче все було добре: золотилися ниви пишним колосом, риба добре ловилася у ріці, лісу й землі було багато — чого тобі ще треба? Але коли хто заглянув у душі людей, коли хто відчув що ті люди видихають і з своїх грудей — тяжко тому ставало

дихати і на світ Божий не хотілося дивитись.

Сто літ перед тим рвонулась Україна до свободи. Отрястися хотіла з тисячелітньої неволі, перестати нарешті бути рабою то татарською, то литовською, то польською. Хотіла стати на своїх ногах, для себе сіяти свій хліб, для себе, а не на чужу потребу ростити сильну руку хлопців своїх красоту й ласку своїх дівчат.

І взялась Україна за зброю. Всю кров свою кинула в ту боротьбу. Читаючи книжки тих часів, не виходиш з дива — де брав нарід силу, де брав завзяття, героїзму, щоби **СТО ЛІТ** безперестанно боротись. Сто літ! Сто літ безперервної боротьби, безперервної війни. Чи диво ж, що усі сили свої виточила Україна і вже нічим стало боротися. Тож коли під видом приязні й помочі прийшли війська братнього народа, заповнили всі міста, в кожній кріпості поставили свої залоги — не подумала вже Україна і впала. Розпочався новий період життя, настала в Україні чужа школа, чужа мова, чуже право, чужий суд, чуже начальство, чужа воля — все чуже стало на Україні. Замовкло в тихім стогоні рідне слово і, як обезсилена дитина маленька, прикинула вся Україна і тільки тихо плакала піснями своїми, тими сльозами—перлинами безсмертними.

Нарід обезсилів, виточивши усю свою кров на боротьбу. Він не міг зрозуміти — що се з ним сталося? Хотів свободи а попав у неволю. Хотів не мати пана — а вийшло що тільки зміняв одного на другого. Хто ж розкаже народові що оце сталося і як рятувати життя своє, свободу свою?

Се мають робити освічені люди, ті що вчатся по школам, що виводять своїх дітей на судіїв, учених, полководців. У них же не темно в очах, вони ж розумні та освічені. І завжди у всіх народів і в усі часи так буває, що інтелігенція це

вперед, освітлює шлях, помагає народу своїм знанням, а нарід дає силу змаганням інтелігенції. Так воно було, єсть і буде всюди... та тільки не у нас.

Ще вчора на Україні панували поляки. Сенатор – поляк, генерал – поляк, поміщик – поляк, професор – поляк. Все це панське, те й польське. І наша інтелігенція, аби вилізи в пани, вся перебралася на польське: говорила по – польськи, училася в польській школі, а своєї не заводила, бо то була мужицька; приймала навіть віру польську. За жалування, за чини, за теплі місця кидали люди свою національність, плювали на своє минуле, висміювали свою мову. Тільки те що польське, те й добре, і нема нічого вишого на світі, як єдина і неділіма Польща.

Але от змінилися обставини на Україні. Замість Польщі стала Москівщина, замість польського воеводи прислали московського губернатора, замість короля став царь, замість Варшави Петербург. І що ж наші пани? Та вони зараз же, прямо, як то кажуть, "с места в карер" почали перебралитися на москалів. Зараз же почали кривдити свій язик, до фамілії додавати ов, щоб те на московське більше було похоже. А вже коли за цариці Катерини пожалували нашим старшинам "россійське дворянство", то тут уже кожний новоспечений дворянин яскраво почув, що він зовсім з іншого тіста виліплений, ніж оті мужики, і що йому треба яко мога швидче в усім відрізнитися від тої мужви. І почали наші дворяни з усіх сил старатися і самих себе і своїх дітей зробити похожими на москалів. І се тим більше дивно, що того неможна пояснити бажанням приобшитися до вищої культури, бо в ті часи Україна в культурнім відношенні стояла далеко вище Москівщини. Але найголовніше не те. А те, що зміна своєї націона-

льності — що сьогодні він поляк, завтра москаль а після завтра завоюють його турки, він стане турком, китайцем, чим угодно, аби не бути самим собою — се не проходить дурно для душі, ~~ни~~ окремої людини ні тим більше великої групи людей. Страчуючи національність, чоловік тратить Бога в собі тратить якийсь вищого типу регулятор, котрий досі направляв його діяльність. Колись турки набирали на Україні маленьких дітей і вирощували їх потім у спеціальних школах, прививаючи їм мусульманство. ~~З~~ не було лютіших євровів християнства як откі "яничари". Від правдивого турка можна було відхреститися, відмолитися, відкупитися — від яничара ніколи. От се яничарство і єсть якийсь непреложний психологічний закон. Хто зралив своїй національності, той утратив якусь внутрішню спайку і від нього можна ждати усякої гидоти. Хто був найбільшим виразителем "істинно-руских інтересов"? Не правдиві російські ляди, а як раз люди, що втратили свою національність — Крушевани, Пурішкєвичі і т. и.. Хто буде найбрутальнішим гонителем усього українського? Не правдивий росіянин, а як раз змосковщений українець, людина, що втратила свою національність. І от коли сей процес деморалізації відбувається на широку скалю, захоплює сотні й тисячі людей, стає явищем масовим — тяжко буває жити в такій суспільности. Людина, котра продала свій нарід — продасть і все що угодно.

Так от як раз 18-й вік і був епохою такої масової деморалізації, Вилізти "в люди" — от задача. А за яку ціну — не все одно? І продавали свій нарід, своїх дітей, самих себе. За право стати "русским дворянином" продавали будуче своєї нації; замість того щоб стати ближче до свого народу — тікали від нього. Не стало нації — стали кляси.

От тому ж то й душно було на Україні, нічим було дихати. Благословенні поля доокола розпростерлися, жайворонки над нивами золотими, в садах віти гнуться від яблук – а дихати нема чим, нічого здорового навкруги. Бо поткнешся до мужика – душить його злість, що мав у руках свободу, а замість того опинився у кріпацтві. До панів поткнешся – продався він увесь за чини, за ордена, продався з кишками, з тельбухами, продався з усіма своїми нащадками, з усім своїм кодлом.

І от нараз серед сих мертвих душ появляється жива душа – Григорій Савич Сковорода. Починає говорити до гнилих людей, зовучи їх до краси душевної. Починає проповідувати потребу моралі тим, хто не стіснявся торгувати найсвятішими речами. Що се значить? І по що і кому здалася така одірвана од темпу тодішнього життя проповідь?

А от вже сама поява Сковороди знаменує щось. По–що проповідь чистоти, коли доокола і без того ясно? По–що противояддя, коли нема отрути? По–що ліки, коли нема хвороби? А от коли суспільність захворіла морально, коли отруїли її різні токсини душевні, коли забруднилася, загинлося і засмерділося усе – Бог посилає пророка, звучить нараз голос зовущий до чистоти, до радості духа, слово високе продзвенить у вухах і десь якось змусить відгукнутися й серце.

От і нам на Україну післяв Бог пророка тоді, в хвилину розпаду й розкладу морального – і хто може обшитати скільки добра, великого невидимого добра зробив Сковорода своїм словом, прикладом свого життя? Хіба се можна обшитати? Пшоно можна зважити, полотно можна зміряти, але того що чоловік пережив у молитві, що його серце перечуло у добрім дії, як душа радувалася при слові благословеннім – того не зважиш і не зміряєш і на щотах не кинеш. Чоловік і сам не помічає через

що власне зробив він щось добре, чимось наблизився до Бога свого – а то все наслідок проповіді. І колись, хоч не сьогодні, хоч не завтра, а стануть люди кращими – а то буде наслідок проповіді усіх тих, хто йшов такими ж шляхами любови до людей, яким шов Сковорода. Не зразу ідеї востають в душу людську, але нарешті востають.

І от бачиться міні повна аналогія між появою Сковороди тоді й теперішнім 125-літнім святкуванням. Тепер, коли ми стали свідками невиданого й нечуваного; коли звір обнажився в людях і життя людини стало дешевшим від життя пса; коли ніхто не хоче бути ні чесним ні справедливим; коли батько боїться сина, а брат сестри; коли тільки й чуєш, тільки й бачиш, як ріжуть, б'ють, стріляють, палять; коли не зосталося вже нічого святого – ні Бога, ні любови, ні чести, ні науки, а все потопталось, обплювалося, обгадилося – словом коли настали наші, трижди по трижди всенещасливі, божевільні, дикі, звірячі часи – погляньте! Знов ви чуєте ім'я Сковороди! І хтож його пригадав? Не професори та книжники й фарисеї, а пригадали мужики пан-іванівські, їх устами проговорив народ. Народ почув душевну потребу згадати Сковороду, бо за 125літ призабув усі його слова і тільки жажду по них відчуває.

От чому сей юбілей має для мене велике символістичне значіння і великий сокровений смисл. Ще, значить, не зовсім померли ми. Ще не зовсім прогнили, коли нам захотілося слів Сковороди пам'яти о нім тепер, власне тепер, в сі темні-претемні часи прокляті, під гуркіт гармат і всевеликий грабіж.

Ні! Не вмер, значить, нарід, що першу хвилину свободи своєї одмічає засновуванням тисяч "Прогресив" по селах, а тепер в найтяжчі часи лихоліття

згадає свого мораліста, отже чує тоску по правді, по честі душі. Світла тільки більше тому народові, щоб знав хто він і що він та щоб незабудив і тепер ще раз на історичній стежці ще на яких двісті п"ятдесят літ.

І от ся книжечка маленька з описом життя Сковороди і з витягами з його творів нехай послужить тій справі, до котрої кликав Сковорода. Давайте хоч на кришечку, хоч на той час, поки будемо читати сю книжку, згадаємо, що не тільки є клопіт і злоба повсякденного існування, а є й щось вище, щось таке, що робить нас кращими, викликає тиху внутрішню радість у найозлобленішому серці, благостною іскрою освітлює пригаслі очі, а на уста замість смердючої поганої лайки викликає слово добра й співчуття до брата мого. Нехай хоч на сі пів години поки будемо перегортати сі листки — дух Григорія Савича пролетить над нами, щоб стрепенулося серце і розкрилося хоч трошки назустріч прекрасному. Забудьмо ж, о забудьмо на хвилину злобу й неситість, забудьмо торг і продажу і все що низводить нас геть в безодню тьми душевної! Одну маленьку частину дня віддаймо тому, що Сковорода називав Богом, а чому кождий з нас знає ще інше ім"я.

І може тоді легше стане дихатися на світі й краще ушанується пам"ять нашого філософа.

.....
.....

Так ХТО ж воно був отой самий Сковорода, коли ім'я його має таке значіння? Пан великий який, чи може багатий дуже поміщик, або губернатор? Ні. Се був син простого козака Полтавської губернії Лубенського повіту села Чорнух. Якось уже у нас у українців, так повелося, що всі наші великі люди не з панів виходять. Пани на когось іншого працюють, а для народа українського пророками являються все сини самого ж народа.

Родився Сковорода у 1722 році; отже, значить, у скоро будучім 1922 році мине 200 літ з дня його народження.

Батько малого Григорія був, мабуть, людина розумна, бо коли побачив, що хлопчик добре береться до книжки, то не пожалів віддати його у школу, і то не дома, а аж у Київ. Там малий Сковорода і вчився.

Але чим більше він учився, чим більше підростав — тим іше більше йому хотілося учитися та все знати. І от коли пройшов він уже у Києві усі науки, то надумав побувати ще й загірницею аби подивитися — що воно ще там за колодязі мудрости, до чого ще там дійшло людське знання. І пішов загірницю. Де пішки, де так, пройшов він багато країв, учився у великих людей та знаменитих професорів, прочитав силу розіумних книжок; отже коли вернувся назад до дому, то був такою освіченою людиною, яких мало було під той час на Україні.

Тодішній переяславський єпископ, почувши, що в його єпархії живе такий учений чоловік, надумав закликати Сковороду на учителя до Переяславського Духовного Училища. Сковорода згодився. Се була його перша проба приложити до діла свої знання — і він із жаром узявся за навчання.

Але учив він дітей не як чиновник, не по указці а так як йому душа й серце приказували. Єпископ дивився—дивився, крутив—крутив носом — не наравиця йому. Закликав він Сковороду до себе й приказав перемінити свою манеру навчання і вчити як кождий "порядочний чиновник". Та Сковорода не міг іти проти своєї совісти й робити по казённому; отже він сказав єпископу, що перемінити своєї душі не може а єпископ тоді на докладі консисторії написав: "не живіше посреде дому моего творяй гордию" — і Сковорода пішов геть з училища. Пішов геть, хоч не мав ні копійки за душею, пішов на голод і холод, хоч міг би тепленько собі жити та добиватися чинів. Було у нього тоді дві сорочечки драненьких та чинарчина на плечах та подрані черевики — ото й усе його добро. Не шукав він, як бачимо, багачтв земних. А преціж при своїй великій науці міг мати й багачтво.

Жив по сусідству у тих місцях багатий поміщик Томара. І закликав він Сковороду на учителя до свого сина Сковорода згодився і впять же з жаром узявся за діло — вбивати в голову набалованого хлопця всяке знання, а передовсім благородство душі. Але й тут побачив, що не так воно йде як треба. Старий Томара, наприклад, був такий гордий, що ні з ким і не говорив хто нижчий його у дворянстві. Бачив Сковороду що дня за столом при обіді, але ніколи не обізвався до нього ні єдиним словечком. Отака — то була панська пиха дурна. А про пані то вже й говорити нічого: вона учителя

так і за лямбдину не вважала. Ну як його було в такій сім"ї жити? Але Скворода підписав договір на рік і не хотів сам ламати свого слова.

Та все ж довелося піти геть до року, а то з от якої причини.

Раз питався Скворода свого ученика – що він думає про ті всі гарні правила, про ту всю науку яку чує від свого учителя. Молоде Томарченя, жи вучи от у такій обстанові як ото було сказано вище, відповіло хіхотнями та якоюсь дурницею. На се Скворода сказав: "Ти думаєш як свиняча голова". А при тім був якийсь лакейчук. Він візьми та й донеси самій пані Томаровій, що отак – то та отак сказав учитель на барчука. Ех., як не розприндяться пані, як не роз"ерепениться! Як?.. Мого сина? Мого?!

В одну душу наперлася на чоловіка – вижени та й вижени сього учителя геть. І то зараз же, сю хвилину Старий Томара хоч і не говорив до Сквороди, але ж бачив, що кращого вчителя не знайде, і довго не піддавався, не хотів відсилати Сквороди.

Але що ж ти поробиш із бабою – ти її образи а вона тобі луб"я! Прийшлося хоч – не – хоч одказати учителю. Цікаво, що на прощання Томара перший раз заговорив таки до Сквороди.

І знов опинився Скворода на волі. Мало показалося ще йому знання, подався він іще до Москви, до тамошніх книжок і святинь. Був, між іншим, у Троїцько–Сергієвській Лаврі і там сильно уговорювали його, щоб він зостався при тамошнім училищі за професора, але він не захотів; бо одно, що затоскував за Україною, а друге – вже тоді опреділявся перед ним інший шлях – шлях свобідного учительства, без прив"язування себе до якого місця, без грошей, ради одного імени Господнього і Правди Йоого. Не доставалося то все легко Сквороді. Він же ще був молодий, бачив

як другі люд живуть бачив, що при своїх знаннях може досягнути високого чину, а в будучім своїм життю він ще ж не міг ясно определити своєї стежки, тим більше що вона була така незвичайна. І тому бореться Скворода сам із собою. Душа його чує, що ні одна з утертих стежок світових для нього не підходять, але розум і воля ще не можуть душі покоритись.

Човник мій бурі вихор хитое
То в прірву кидає, то вгору підіймає
Ах нема міні спокою!
То гора мене до небес зводить,
А то друга в безодню кидає
І тане в міні надія,
Щезає душа...

Чекав я — і ніхто не прийшов з поміччю.
пише він у віршу тих часів.

Чув Скворода, що треба йому обдумати самого себе, треба определити що з собою робити. А се ж трудно. Тим більше що то треба зробити не малому чоловічку, а Сквороді, про якого ми вже сказали, що він був одним з учених людей тоді на Україні. Але тут Сквороді поміг випадок і то ось який.

Ото як поїхав Григорій Савич від Томари, то старий сильно задумався. Він почув, що у нього в хаті жила незвичайна людина, а вони усі справді думали "як свиняча голова". В душі старого відбувся переворот, і він постановив за всяку ціну знов залучити до себе Сквороду і ласкою та щирістю заглядити минулу свою пиху. Так і зробив, як тільки вернувся Скворода з Москівщини, Томара післяв до нього одного свого знайомого просити знов Григорія Савича на учителя. Та філософ пам'ятаючи минулі зневаги, рішуче відмовився. Але ж бо й старий, не взяв його той, був теж з упертих і намовив того свого знайомого, як небудь,

хоч обманом привезти Сковороду до нього. Той так і зробив: уговорив Григорія Савича поїхати під видом до себе, а уночі сонного узяв та й завіз до Томари.

Ну, але воно вийшло на добре, бо се вже не той був Томара, що раніше. Він широ побалакав із Сковородою, признався, що поводився раніше по дурному, і взагалі так гарно бесідував, що Сковорода згодився зостатися за учителя, але тільки так, без усякої плати, без усяких умов, свобідно.

І от відтоді зачалосся для Сковороди нове життя: він міг нарешті обдумати що йому робити із своєю душею, котра не вкладалася ні в одну з тих рамок, які він бачив довкола себе. чим бути? Взяти якусь "гражданську должность" — се ж суєта безперестанна і безтолкова. Піти у ченці — і того гірше. Бо се — "темне гніздо скованих пристрастей", що не мають собі виходу і задують битіє". От як Сковорода описує свій стан душевний тих часів

"Опівночі листопаду 24 го числа 1758 року в селі Каврай (так називалося село Томари) бачив я сон — ніби — то я розглядаю різні стани життя по різних місцях. От я попав у якісь царські чертоги, побачив дорогі убори, музику, танці: мужчини й жінки то в зеркала дивляться, то бігають з кімнати в кімнату, здіймають маски, сідають на богаті постелі і. т. і.

"Звідти повела мене незрима сила до простого народу, але й там я побачив те саме, тільки в трошки інших формах: люди ходили по вулицях з пляшками в руках, розглядались взаємно мужчини й жінки, определяли хто кому під пару.

"Потім попав я наче в який постоялий двір, де бачив коней, упряж сіно, чув лайку, спори при рослаті. Ще далі — попав я у храм, нби служив з діяконом літургію і було в мене дуже гарно на душі, але й тут побачив я гидоту:

серебролюбство тягається з гаманцем по церкві, не минаючи й самого священника; по сусідству з храмом гостинниці і до них з віттаря багато дверей веде, отже дух усяких м'ясних страв проходить аж до самої святої трапези".

І от під впливом тих думок безперестанних Скворода рішає, що він не буде йти ні на одну із стежок світу, а создасть сам собі свою. Тепер він уже побідив самолюбство, яке йому шептало весь час: дивись, твої товариші по школі вже он які великі пани, а ти й досі ніщо. Він покорив у себе всі ті соблазни, які вели його на утерті шляхи світові й ршив, що піде по зовсім іншій стежці, по своїй власній. Яка вона була — побачимо згодом.

Тим часом молоде Томарченя підросло, треба було йому йти до інших наук, тож лекції Сквороди у Ковраю скінчилися. А саме під ту пору єпископом білгородським був Іосаф Міткевич. Білгородські єпископи відали тоді Харьковом, а значить і вищою духовною харькі вською школою тодішньою — Колегьюмом. І от Міткевич предложив Сквороді взяти місце учителя поезії в тім Колегіюмі. Скворода згодився і в 1759 році переїхав до Харькова.

Харьківці побачили серед себе незвичайну людину. Новий учитель поезії одягався якось по своєму, не їв м'яса й риби, а тільки рослинну їжу та й ту заживав увечері, по заході сонця. Спав не більше чотирьох годин на добу; усім був доволен, шанував однаково кожного й багатого і бідного; відвідував хворих утішав нещасних, відавав послідне неїмушому. Все те создавало довкола Сквороди якусь таку атмосферу, що люди не могли зоставатися рівнодушними: одні починали сильно любити Сквороду, а другі починали сильно ненавидіти.

Єпископ Міткевич оцінив Сковороду і бажаючи задержати його коло справи, почав намовляти Григорія Савича вступити в ченці, обіцяючи скоро вивести на високі духовні посади, дати архирейство І.т.і. Але Сковорода почув себе як Христос у пустині під час спокуси; тільки от Сковороду спокушав, бач, архирей. Світ, мирська суєта, хоч і в образі апостольської мітри, простягали пальці до Сковороди, треба було на щось рішатися — і Сковорода рішився. Він пішов геть з Харькова і поселився наче в пустині в селі Стариці Білгородського повіту. Тут він жив сам, зовсім як пустельник і шукав примирення з Богом. Чутка про сього дивного чоловіка пішла далеко; до Сковороди почали приходити як до якого блаженного. Се не могло подобатися скромному Сковороді він того не міг стерпіти, і знов поїхав до Харькова.

Тут трапився випадок, який багато зазначив у життю Сковороди. Один з добрих знайомих Григорія Савича мав племінника і просив Сковороду звернути увагу на того хлопця. Сковорода, поглянувши на молодого чоловіка, так полюбив його якось зразу усім серцем, що коли знов єпископ Міткевич запросив Сковороду не кидати Колегіюма то Григорій Савич згодився далі там учителювати аби не кидати нового отого свого молодого приятеля. Правда, й умови учителювання були тепер трохи інші; єпископ дуже цинив Сковороду й предложив йому взятися за навчання якого він сам хоче предмета і вести його теж як сам хоче. Так ми знов бачимо Григорія Савича в Харьківськiм Колегіюмі. Він тут живе до 1764 року, учителюючи і виховуючи нового свого друга Ковалинського.

Се виховання мало велике значіння не тільки для Ковалинського, але й для самого Сковороди: у нього самого відбувався процес більше точного опреділення свого світогляду, він кожную свою

теоретичну думку міг зараз же перевірити на цім молодім чутливім матеріялі, певно відомо, що Сковорода більшість своїх творів писав або для Ковалинського або з думкою про нього, можливо, що як би не се, то й самі твори Сковороди носили би інший більше схолястичний характер, але от близькість молодой восприімчивой душі не дозволила філософу замикати свою думку в схолястичну шкаралушу, а вимагала більше легкого, більш поетичного викладу.

Сковорода бажаючи пробудити думку молодого свого приятеля, радив йому учитися не тільки з книжок, а і з самого себе.

— Ти подивись, — говорив він йому. — Кожна людина ділиться на дві: на внутрішню й зовнішню. Перша — вічна, друга тимчасова; перша небесна, друга земна; перша творча, друга сотворена. З того виходить, що кожна людина має два розуми, дві волі, два закони, два життя. Першу людину можна назвати — царь, господин, початок; другу — раб, знаряддя, підніжок. Перша управляє, начальствує, господствує; друга має повинуватися, служити, слідувати за волею першого. Отже, знаючи се, треба привчати себе в усіх випадках життя придержуватися тайного внутрішнього голосу, голосу невидимого духа, бо то єсть голос волі Божой. Повинуючись сьому голосу, люди ублажаються, не повинуючися — мають за те потім каятися.

— Подивися на людей і пізнай їх. до кого можна прирівняти істинну людину? До доброго й повного колосу пшенишого. А що таке колос? Се не стеблина, не солома, і не зерно, і не полова, а та сила, що робить і солому, і зерно, і полову. І коли та сила починає свою роботу? Коли все вже в зерні згнило. Так само й людина не в тілі содержитья, але в силі розуму, в образі Отця небесного, в глаголі Божім, слові вічнім.

— Щастя людини у тім, щоби, пізнавши власгі здібності, по них определити себе в життю. Одна й та ж професія сього ублажає, а тому стає важкою; воїнський стан одному дає славу, а другому сором; царський вінець одного украшає, а другого кидає у тьму кромішну; богословіє одного робить світильником, властителем сердець славним без слави, а другого — обманцем, лицеміром, брехуном, високомудрствующим; наука одного підіймає до небес,, а другого кидає в пекло; судейство одному дає ім"я благодітеля, а другому — ім"я розбійника; одному начальствування іде в похвалу і честь, а другому в хулу і поношення; одного монашество освятило,, а другого очернило навкі.

Взагалі багато часу й мислі віддавав Сковорода своєму учнікови. Побачивши, що хлопець під впливом ріжних бабських пересудів боїться мертвих і взагалі смерти, Сковорода давав йому читати відповідні книжки, показував, що все на світі похоче до кільця: де початок там і кінець. Від зерна колос у зерно вертається, від насіння в насіння яблуня закривається, земля до землі йде, а дух к духу. Так і людині кожній призначено совершити свій круг, явивши сили свої, і знова прийти до свого початку. Все, що сотворене, все те зістаріється, зміниться, і тільки Дух Божий, що наповняє вселенну, зостається во віки.

А говорячи так, Сковорода під видом прогулки, заводив непомітно хлопця уночі на кладовище і тут, водючи його поміж старими й новими й нововиритими могилами, показував на всю безосновність людських страхів, іноді співав щось підходяще, а іноді брав флейту і йшов десь далеченько грати, а хлопця зоставляв коло могил самого під видом, що ніби здалека краще слухати музику.

Тим часом преосвященний Міткевич, який умів цінити Сковороду, помер, а на його місце став новий — Порфирій Крайський. Сей уже поглядав на учителя харківського скоса; Сковорода се відчув і залишив свої заняття в Колегіюмі. Це було в 1764 році.

Поїхав він зі своїм молодим другом до Києва. Там зустрівся із своїми бувшими товаришами, всі вони вже були на високих видних посадах. Ті, які стали ченцями, почали уговорювати Сковороду теж піти до монастиря.

— Годі вже тобі блукатися по світі, пора прислати до берега. Ми знаємо твій розум, твою науку — залишайся з нами. Свята Лавра прийме тебе як своє чадо, і будеш ти прикраса обителі і стовп церкви.

А Сковорода на те:

— Ах, отці преподобні! Нащо тут ще більше стовпів; досить уже й вас, стовпів неотесаних у храмі Божім.

Ченці замовкли та тільки переглядалися. А Сковорода говорив далі:

— Ой рясо, рясо! Як мало людей зробила ти преподобними і як багато зробила окаянними. Ловить людей сатана ріжними сітками: одних накриває сіткою багатства, других сіткою почетеї, третіх сіткою слави, приятельства, знайомства, вигодами, утіхами, святинею. Але з усіх сіток найгірша — се чернеча ряса. Блажен, хто святість серця не у рясі сховав, а поклав у волі Господній.

Так і не вступив Сковорода у ченці в Київ, а вернувся знова у Харків. Губернатором тоді був у Харкові Щербинін. Він багато чув про Сковороду і хотів з ним познайомитися. Раз їдучи з гайдуками, тілохранителями й т. і. по вулиці, він побачив Сковороду, що сидів собі, спочиваючи на пішоході.

Губернатор післав ад"ютанта. Той підскочив до Сковороди:

— Вас треба до себе його превосходительство.

— Яке превосходительство?

— Як то яке? Господін губернатор.

— Скажіть йому, що ми незнайомі.

Ад"ютант, збитий з пантелику, якось там передав слова філософа губернатору. Через минуту вп"ять підходить до Сковороди й каже:

— Вас просить до себе Явдоким Олексієвич Щербинін.

— А!.. Про сього чував. Кажуть добрий чоловік. І підійшов до коляски губернатора.

З тої пори між ними зав"язалася дружба і вони часто зустрічалися. Щербинін питався Сковороди — чому се він не бере собі ніякої должности.

А Сковорода на се відповідав:

— Бачите, пане, я вам так скажу. Світ наш похожий на театр. Щоб добре грати в театрі, треба брати найбільше підходящу для себе ролю. Артисти не за велику ролю хвалять, а за те як він виконав свою хоч маленьку. Я над своєю ролю у світовім театрі багато думав і побачив, що ніякої іншої не заграю добре, як ролю людини малої, простої. От я й вибрав сія ролю та й не шкодую.

А губернатор на те:

— А звідки ж ти знаєш? Може ж у тебе є здібності й до чого іншого?

— Ні, пане, Коли б я почув у собі такий дух, що можу рубати турків — ще сьогодні ж узяв би шаблю й пішов у солдати. Всякий труд тільки тоді солодкий, коли у чоловіка є до того охота. Пес день і ніч стереже стадо, хоч його за те вовк може розтерзати, а вже кінь чи свиня до тої роботи охоти не мають. Бо охота і нахил, і задоволення, і природа — все то сила Божа. Правда, суть нахили й злі, але то вже проявлення гніву Божого.

Людина – сотворіння свєбідне і вільно може вибрати собі чи любов Божу чи зло й тьму.

Отак, як говорив Сковорода – отак він і жив. Не шукав пишности, тікав від великого товариства від знатних людей, любив бувати серед людей щирих, а найохотніше вів розмову з мужиками. Дуже любив він музику, поклав на голос багато псалмів та духовних співів, і може ота пісня, що її й досі співають кобзарі – "Всякому городу нрав і права" – може й то не тільки слова, але й музика Сковорода.

Так мало-по-малу опеділялася та стежка, по котрій вибрав собі Сковорода йти. І ще відбулася тільки одна проба збити Сковороду з його шляху, але й з того нічого не вийшло. Сталося се так.

Настала в Росії царицею Катерина II. Губернатор Щербинін, бажаючи дати учням Харькі вського Колегіюма більше знання, просив дозволити йому відкрити при Колегіюмі так звані "добавочні класи". Дозвіл був даний; між іншим призначено було відкрити й лекції "правил добронравія"; мабуть се вигадано було просто для Сковорода, бо Щербинін закликав іменню Сковороду навчати отих "правил добронравія"; Сковорода згодився і то безплатно – не хотів брати грошей за свою науку.

Але на першій же лекції перші ж слова Сковорода були такі, що святі отці духовні аж не стямлися.

– Увесь світ спить! – Так розпочав Сковорода – Та ще не так спить, як то про праведного сказано: "спить так, що хоч і впаде, то не розібеться". Ні. Світ наш спить глибоко, наче пришиблений. А наставники, пасущі Ізраїля, не тільки не будять, а ще й поглажують, приговорюючи: "спи, спи – не бійся. Місце добре – чого там боятися?"

Се вже було не в брів а прямо в око усім архиреям та крутопопам – і вони загули як потривожені чмелі. А Сковорода прочитав і другу лекцію (уривки і з першої і з другої ви знайдете у сій книжці; потім він написав конспект дальших своїх лекцій під назвою: "Двері вступні до християнської добронравности") – то вже так і зовсім не подобалося святим отцям. Вони узяли сі лекції на зубок та як почали жувати та пережовувати, то виплюнули таке, що й купи не держалося. Вийшов у них Сковорода еретик страшний, якому не то що вчити нікого неможна дозволити, а прямо хоч зараз його живцем пали. Ну, само собою, духовним звичаєм, пішов донос на Сковороду до єпископа; єпископ потребував собі рукопис курсу, прочитав і сильно того собі не вподобав. Він і раніше вже кривився на Сковороду, а тепер і зовсім. Предложено було Сковороді облишити своє навчання, і він так і зробив: кинув Колегіюм – і се була послідня його проба піти звичайними людськими стежками. Тепер його стежка определилася перед ним: твердо й ясно і він без вагання пішов по ній. Він уже тепер ніколи не буде ні учителем ні професором, не хоче брати від своєї учености нічого такого, що помагало би йому, як то кажуть, улаштуватися у життю. Ученість йому буде потрібною тільки для його душі та для того, щоби просвіщати непросвіщених. Відтепер Сковорода не хоче мати ні свого кутка ні свого майна, він буде странником на землі, буде віддаватися в волю Божу. Правда, ми знаємо тип "странників" у нас на Україні і се не зовсім симпатичний тип; знаємо під одежою странників лінтяїв превеликих, що не хоче робити і, туманючи людей, думає легко прожити. Але невже не видно зразу ж великої різниці між тими странниками і сек високо освіченою людиною, яка могла би заживати усякої шаноби

на світі, а замість того вибрала собі долю убогу. Ні, різницю тут кожному видно, отже нема чого її пояснювати.

Сковорода не мав свого кутка. Він приходив до якого знайомого, жив там трохи, писав свої твори, балакав з людьми, навчаючи їх добру і то такими простими словами, що кожному хотілося їх слухати. Нічого він не приймав для себе а радий віддати неіснуючому. У самого була тільки сіра свита, чоботи про запас і — торба з книжками. З тою торбою не розставався Сковорода ніколи. А найбільш дорожчою в тій торбі була для Сковороди Біблія на жидівській мові. Він найбільше любив сю книгу, не поповану ніякими перекладами. "Єдина голубице моя — Бібліє! — так писав він в одному з листів — З нею житиму — з нею й умру" (і справді: умираючи, Сковорода положив собі під голову мішок із своїми книжками, а в нім і Біблію):

Дуже любив Сковорода говорити з дітьми і почав їх прикладом свого життя на все добре. Часом він жив у людей, котрих сам не любив, але через те, що думав вплинути добре на їх дітей, або й їх самих думав якось обернути на себе, на свою душу. Так, наприклад, він бувив іноді у одного неповздержливого пана (А. І. Козалевського) тільки тому, що вмів укрощати сражений панський сороч, отже тоді легше жилося й людям. Ми вже бачили, як перемінився Томара під впливом Сковороди — а таких було багато. І для сина Томари теж не минули пусто слова Сковороди. От наприклад, як пише він будучи военним:

— Любезний мій учителю! Чи згадуєш ти свого Василя? На зовні він може й не нещасний, а внутрішньо він може більше ще має нужду в добрій пораді, ніж коли був з тобою. О, як би Господь надоумив тебе пожити трохи зі мною! Коли б ти

мене вислухав, пізнав – не радів би ти зі свого вихованця. Невже я надаремне сподіюся тебе бачити? Як що ні, то будь ласкав відпиши, коли б я міг тебе побачити дуже любимий мною Сквородо. Прощай поки що і не пожалій ще один раз у життю віддати частиночку твого часу й спокою давньому учневі твоєму Василю Томарі."

Отак сердечно бажало Скворода багато людей. Згодом то за особливе благословення вважалося, коли Скворода посіщав який дім. І скільки вніс оздоровлення Скворода в душі своїх сучасників – трудно було б сказати. Справедливо кажуть, що коли заснувався у Харькові університет тоді, як такого не було ще в самім Петербурзі, коли харьківське дворянство асигнувало нечувану на ті часи суму 618 тисяч рублів сребром, то се тому, що всі ті жертвователі були або учениками Сквороди або його знайомими чи взагалі знаходилися під впливом його філософії.

Так і жив Скворода безсребреником. Надумавши йти куди, брав з собою свої книжки у торбину, брав свою сопілку і йшов. Ішов часом за сотні, за тисячі верстов. Так один раз аби побачитися з своїм другом він пішов з Харькова аж у Таганрог пішки.

Дуже любив бути з простим народом, сам бо був з того народа. "Панська вигадка, що наче б то простий нарід є чорний, здається міні смішною, як вигадка тих, що кажуть наче земля мертва. Як же може мертва матір родити живих людей? І як же воно з утроби чорного народа могли вилупитися білі пани?"

Любив дуже Скворода грати й співати, причім робив се завжди дуже серйозно, бо знав, що пісня й музика се не так собі забава (се тільки ми зробили собі з того забаву). Грав він на бандурі на скрипці, на гусях, а найчастіше на сопілці, котру

він так удосконалив, що міг потім наслідувати на ній голоси птиць. Любив дуже природу і був близьким до неї. Кождий захід сонця чи схід його наповняв душу Сковороди радістю й щастям і він не переставав повторяти тоді: "Дякую всеблаженн ому Богу, що потрібне зробив нетяжким, а тяжке непотрібним". Опівночі він завжди вставав з лжка і починав молитися і в сій молитві серед ночної тиші обхоплювала його екстаза; він мов би світ весь бачив, боровся з невидимими силами зла земного, а душа возвишалася до розуміння Божества.

Малі люди не могли того поняти й обвинувачували Сковороду в усяких річах. "Не хоче, бач, робить нічого та й б"є байдки", – говорили про нього. – А він так писав о тім одному своєму приятелю:

– Дивно міні те. От як би я в пустині своїй від тілесних хороб лічився, або стеріг пчоли, або ловив звіра – тоді би здавалося сим людям, що Сковорода чимсь занятий. А без того гадають, що я нічого не роблю, і не без причини дивуються. Але ж хіба тільки всього й діла для чоловіка – продавати, купувати, женитися, вокувати, кравцювати, будуватися, ловити звіра? Хіба таки тільки тут наше серце завжди перебуває? От се ж і єсть причина нашої бідности: погрузивши усе наше серце у набування та в морі тілесних потреб, ми не маємо часу вникнути в самих себе, очистити й поврачувати свою душу. Нам здається, що в нас усього досить. А воно, як то кажуть, – зовсім віз, тільки колес нема. Так ото і в нас: усе єсть, тільки душі немає. Є, правда, у нас душа, але така, як у подагрика ноги. Вона в нас розслаблена, сумна, боязлива, зазра, жадна, нічим незадоволена, сама на себе гнівна, худа, бліда, як хворий з лазарета. Отаку душу хоч ти у оксамит убери, то чи не домова ій буде той оксамит? Хоч і в світлих

палатах бенкетує то чи не пекло їй? Хоч і весь світ її превозносить портретами й піснями хвалить — чи не жаль тільки від усього того вона відчуває?

І от Сковорода дбав про душу, шукав ангельського хліба, покладав себе усього в волю Богу. А люди бачили тільки те, що він руками нічого не робить та не служить ні на якій должності. Їх малий ум, звикнувши до своїх маленьких діл, звикнувши міряти усе тільки на свій дрібненький аршинчик, не бачив того високого душевного со-вершенства, якого досягав Сковорода в своїм старчачім пустинножителстві, а бачив тільки завнішність. Се так само, як би хто цинив скриньку не по тім, що вона в собі має невидимого, а на пуд, як дрова.

Деякі язики не задовольалися тим, що докоряли Сковороді лінивством, а говорили дещо й гірше. Говорили, що Сковорода осуджує вживання м'яса й горілки; а що так учила і ересь маніхейська, проклята на вселенських соборах, то значить і Сковорода заразився маніхейською ересью. Казали, що Сковорода узиває вредними золото, срібло, дорогоцінні річі, гарну одежу тощо; а позаяк Бог нічого вредного не сотворив, то значить виходить що Сковорода йде проти Бога. Такає Сковорода від людей, не хоче жити як усі, ховається по лісах — се значить він не має любови до ближнього, значить він ненависник людей. Та й багато де чого такого говорили.

Сковорода, очевидно, про все те знав, але не звертав уваги — мало чого там люди не говорять. Але один раз стало йому того вже забагато, бо він побачив, що такі плітки впливають на молодих людей і відвертають їх серця від правли. То-ді Сковорода явився у Харків і на однім зіб-ранню, де було багато людей, розпочав про ті всі клевети розмову.

— Кажуть, що я забороняю їсти м'ясо й пити горілку. Ні, се не так. Правда, я часом не їм м'яса і не п'ю горілки, бо того вимагає моя натура. Не дозволяє ж лікарь їсти часник, коли бачить у кого очну хворобу. Так і тут. Усе сотворено на блага всещедрим Творцем але не все і не всім не завжди буває на користь. Тому — то я раджу деякому повоздержатися від вина й м'яса, а інколи й зовсім від того відводив, особливо молодих людей. Але коли батько у хлопчика вириває з рук ніж і не дає пороху для забави. то чи не ясно, що се тільки для того, що мале не навикло з тим усім обертатися і мати з того ту користь на яку ті річі існують. Отак і я робив — а мене почали узивати маніхеем. Я ж кажу, що вояка пища всяке питіє корисне й добре, але треба брати в розсудок міру, час, місце й особу. Хіба добре було би дати немовляті замість грудей стакан міцної горілки, а дроворубу, що працював увесь день на морозі, дати блюдечко молока?

— Отже як несправедливо обізвали мене маніхеем так само несправедливо обізвали й ненависником людей та хулителем дарів Божих. Коли Бог одреділив міні в низькім лиці бути на земнім театрі то треба ж уже міні і в одежі, і в поступках і в обертанню до степенних та сановних та знаменитих людей бути однаковим і все пам'ятати мою роль. Отже я й сам так роблю і другим ражу пам'ятати про свої ролі. Я говорив молодим людям щоб вони все радилися із своєю природою, щоб і вони на театрі життя свого все могли грати добре свою роль, а коли хто й узяв роль не зовсім підходящу для себе, то щоб хоч її вже старався представити добре, щоби хоч трошки зменшилися скарги між людьми та ропот перед Богом на свою долю.

— А вам би я панове, нічого й не казав, як би ви обвинувачували мене в звичайних людських хибах але ж бо ви робите мене якоюсь вредною людиною, якимось душегубителем, забороняєте й відраджуєте молодим людям вступати зі мною в знайомість.

Отже тому я і вважав потрібним виступити з поясненнями.

Тоді всі язикаті замовкли, бо нічого було й говорити, а Сковорода знова пішов у свою путь — учити людей добру й правді. "Про мене кажуть, що я ношу свічку перед сліпцями й дзвоню для глухих. Але нехай говорять; вони знають своє діло, а я знаю своє".

І так він прожив усю решту свого життя — тридцять літ. Кінець був такий.

Його отой учень Ковалинський, потрапивши життям, оселився в с. Хотетово, в 25 верстах від Орла. Сидючи там, він кликав Сковороду до себе, аби послухати дивного слова й сцілитися душею.

І Сковорода, маючи 72 роки на плечах, їде у Орловську губернію, їде пішки, бо він інакше ніколи не подорожував. Погода була погана, дощі, по дорогах грязь — а старий чоловік ішов, щоб принести трохи потіхи другу.

Три тижні прожив і Хотетові — і почав збиратися назад на Україну. Він не любив московського краю. Як його не просили, як не вговорювали, він таки пішов. 26 серпня 1794 року прошався з приятелем своїм і казав:

— Може я вже не побачу тебе, то прости. Пам'ятай завжди в усіх випадках твого життя те, про що ми частенько говорили; світло й тьма, голова й хвіст, добро і зло, вічність і час. Душа моя признала тебе за найздібнішого прийняти істину й любити її.

І пішов. Дійшовши до Курського, мусів трохи переждати, бо дощі були великі. Як тільки трошки

перейшло – пішов далі. Але на дорозі почув, що сили зоставляють його, що се вже приходить кінець. Він завернув у село Іванівку до отого поміщика Ковалевського, про якого ми згадували. Погода, і старість, і хвороба, і втома від дороги валили його з ніг, але він не піддався і все був на ногах, приговорюючи: "дух бодрий, але плоть немощна". Малесенька кімнатка з вікнами в сад була останнім його притуком, але він мало в ній і був, ^{вд} більше ходив по полях, по садку. Останній день життя Сквороди був такий.

До поміщика зібралися гості. Скворода мов оживився, багато оповідав про різні випадки із свого життя, але згодом, як і звичайно, непомітно втік від великого товариства й пішов у сад. Довго там ходив по стежках, рвав яблука та давав дітям. Сонце заходило. Останні його промені пробивалися через листя дерев. Скворода узяв лопату і почав... рити собі могилу.

За сією роботою й застав його хазяїн.

– Що се ви робите Григорію Савичу?

– Пора, друже, кінчати дорогу. Он бач, уже все волосся злетіло з бідної голови від різних мук – треба ж і заспокоїтися.

– Е, що там ви говорите? Годі жартувати. Ходітьте, лишень, до гурту.

– Та я піду, але буду просити тебе, друже, нехай тут буде моя могила.

Пішли до будинку, але Скворода не довго був з гостями. Пішов він до своєї кімнатки, надів чисту сорочку, помолився Богу, підложив під голову торбу зі своїми книжками, ліг і зів'яв руки навхрест...

Довго ждали до вечері – Скворода не прийшов. На другий день до чак теж не вийшов, до обіду теж. Хазяїн пішов навідатися – але Скворода лежав упе холодний, задубілий...

Так закінчилося земне життя дивної людини — Григорія Савича Сковороди.

Поховав його Ковалевський на тім же місці, де Сковорода сам собі вирив могилу, тобто на горбочку над ставком, де Сковорода любив сидіти увечері та грати на своїй сопілці псалми. Але через двадцять літ з якихось причин тіло Сковороди було перенесене у сад священника, на те місце, де могила знаходиться й зараз.

Той Ковалевський, який ховав Сковороду, помер, Іванівка перейшла на сина("), а від сина попала у руки Кузини. Могила Сковороди гризавулася, ніхто за нею не стежив, коло неї не було огорожі, і люди й скотина по ній ходили. В 1842 році основатель Харківського університету Каразін пишучи до редактора "Молодика", згадував про могилу і сказав, що вона вкраситься достойним пам'ятником, як обіцяв міні Кузьма Микитович Кузін, цей винятковий громадянин і чоловік суспільного добра". Але сей "винятковий громадянин" слова свого не здержав, і в 60-х ще роках писав Е. Данілевський — "никакого пам'ятника на могилі Сковороди не существует". Тільки й того, що перед тим (так

(") Коли ото Іванівка належала сьому Ковалевському, та його жінці сказала одна юродива баба: "У тебе бариня в твоїм іменіі лежить клад". Се вона казала про могилу Сковороди, а розумна поміщиця взяла ті слова просто й почала копати землю по всьому своєму маєтку, шукаючи скарбу.

В народі ходили всілякі містерійні чутки, се значить, що народ відчував велич Сковороди і говорив про се як умів.

у 1856 році писав зять отого Ковалевського, що володів колись Іванівкою) : — "предпоследній владелец сада і хіжини обратіл особое вніманіє на место покоя Сквороди. Нинішній же даже обложіл могилу дерном, а вблизи устроіл свою пасіку". Та вже аж у 1874 році знайшлася добра душа — д. Жилинський — що поставила на могилі скромний пам"ятник. Але на тім був і кінець, бо через яких 10 літ могила вже знов була в неможливім стані. І знов — хто звернув на неї увагу? Простий чоловік, валковець Ф. Кремина, конторщик в одному з сусідніх маєтків. В Харькові тоді існував так званий Статистичний Комітет, який, між іншим, видавав книжки присвячені місцевій історії тощо. Так от до сього Комітету й прислав Кремина листа, де описує, як він гостив у священника і, проходячися по садку, побачив на раз могилу — "про котру ніхто ніколи міні в Пан-Іванівці не згадував. Довкола могили нема нічогоіснько, що могло кинутиися в вічі — самий тільки надгробний камінь.

— Підійшовши з цікавості, я на нім прочитав такі слова:

ГРИГОРІЙ САВИЧ СКОВОРОДА

мір мене ловив, но не піймав.

— Наука присудила сьому чоловікові звання філософа дорогої нашої України, але місцеві вічного покою таї людини навряд чи підходить ота убога обстановка, яку я побачив. Хіба ж він, філософ, заслужив собі на могилу тільки самий камінь? Коло могили ж нема ні хреста, ні оград, не кажучи вже про пам"ятник. І не будь каміня — могила була би зітертою з лица землі.

— Воно не дивно, що за 90 літ з дня смерти Г. С. місцеві люди його призабули, але чому ж

наука, для котрої Сковорода працював у свій час, не пікується про своїх робітників? "

Просте, але шире се слово простої людини розбудило й "науку" нарешті. Статистичний Комітет постановив відкрити підписку для опорядження могили, але нічого з того не вийшло. Хтось, правда, поставив дерев'яну ограду коло каміня, але се мабуть була не "наука". І тільки в 1894 році з нагоди 100 літньої річниці з дня смерти "наука" справді взялася за діло: на могилі була поставлена залізна огорожа, яка стоїть оце й до нині; а також були видані (не всі) твори Сковороди (7-й том "Сборник" Історико-Філологічного Общества при Харківському Університеті") з котрих уривки (а також і з творів виданих Боїч Бруевичем) отмістимо і в сій книжці. Містимо їх в перекладі на українську мову, бо хоч Ковалинський і писав, що — "как он (Сковорода) писал для своей стороны, то і употреблял иногда малороссійскія наречія і правописаніе, употребляемое в произношеніи малороссійском"). Он любил всегда природный язык свой и редко принуждал себя изъясняться на иностранном — та все ж твори Сковороди написані не по-українському, а тільки часом з українськими словами.

На закінчення два слова відносно того, що ми найдемо в тих уривках. Не один може прочиташи трохи скаже: "Е, що там такого? Ми се і в церкві чуємо, і кожний піп нам те розкаже. Се такі істини, що їх і малі люди носять і то носять в одному мішку з релігією". І маючи

") Дійсно: у Сковородидуже часто бачимо і там де воно пишеться по-українські, також и на місці московського и дуже часто треба читати за і, як воно й завжди читалося поки під московським впливом не зробилося з нього іншого звука. Буква є здебільшого звучить так як і повинна звучати і не має спільности з московським м'ягким.

де—яку огиду до офіційної казённо — палцейської релігії, такий чоловік і Сковороду зачислить до сонму отих фарисеїв, які носять в собі істину ще з семінарії і проповідують її брудними устами. Але тут буде помилка.

Правда, служителі Господні за тисячу дев'яťсот літ зуміли дискредитувати в очах величезної маси людей не тільки релігію, а й поняття самого Бога, але Сковороду ніяк не можна вважати належним до того гурту. Почати з того, що йому самому були ненависні оті "стовпи неотесані", що підпирають церкву. З офіційною церквою він не мав нічого спільного — і не дурно ж його не любили єпископи, а менші служителі Господа, своїм звичаєм, писали доноси. Коли Сковорода ще був молодим і щойно кінчав науки в Києві годішній архирей хотів був посвятити його у попи, але Сковорода почав прикидатися не в повні ума, перемінив голос став заїкуватися—все те аби тільки відкараскатися від того посвячення. І архирей розсердився і вигнав молодого Сковороду з бурси.

До зовнішніх обрядів Сковорода не прив'язував ніякої ваги і то о стільки, що рідко дуже ходив до церкви. Коли він жив у Острогожську, тамошній архирей питався — "Чому ви не ходите до церкви"? — "Коли вам так хочеться, то я завтра ж прийду", — відповів Сковорода і дійсно пішов до церкви.

А то раз піп, возглашаючи: "Со страхом Божим і вірою приступіть", побачив, що й Сковорода стає до гурту причасників — а на сповіді не був. Тоді піп згрізна питає:

— А чи знаєш ти, який великий гріх можеш зроби ти причащаючися без підготовки? Чи приготує ти до свого великого таїнства?

І Сковорода відповів:

— Знаю і приготуєся.

Бо дійсно – для його душі попівського харамаркання було нетреба; вона шукала і знаходила Бога інакше.

Навіть перед смертю Сковорода не хотів був сповідатися й причащатися, говорячи, що й апостол Павло (Послання до Римлян, глава 3, стих 28) казав – "для істинних віруючих нетреба обрізанія". Але – "представля себе совість слабих, немощ веруючих і любов християнську – ісповнів все по уставу обрядному".

Се все показує, що справді Сковорода нічого спільного не мав з тою казною церквою, яка замість роз'яснення Бога затемнила його ім'я в людських умах. Коли ж всі твори Сковороди, вся істота його, кожде слово його говорить тільки про Бога, тільки про Бога, тільки про Бога, то се як раз про того Бога, якого носить в своїй душі кожна людина. Подивіться на того Бога, до якого взиває Сковорода. Хіба се той, що сидить в облаках, гремить громами, мстиво карає за всяке пусте слово і ревниво стежить за найменшими винуватцями? Ні, се істинний Бог. Бо Щастя у Сковороди – Бог. Природа – Бог, Правда – Бог, настояща людина – Бог. Словом все, що складає нашу кращу внутрішню природу. І такому Богу поклонятися солодко. Для нього нетреба ладанів, хабарів, храмів "с отопленієм", служителів "на всьом готовом" і інше. От сьому Богу поклонявся Сковорода і кличе й нас йому поклонятися.

І знов же як кличе? В тім же велике значіння для звичайних людей. Бо офіційні боголюбці обставили шукання Бога так, що сплота його не знайдеш: треба від усього відректися, треба вбити все своє життя, стати не тим чим ти єсть; гріхів докола тебе повно: і недоступив – гріх, і переступив – гріх, і хліба шматок з'їв гріх і все гріх, і не дивно, що мало знаходиться охотників шукати того

Бога, а найменше власне як раз серед самих божих служителів.

Для Сковороди ж усе те не має значіння. Він радить знайти Бога в самому собі і не для більшої трудності життя, а іменно для легкості, для щастя.

І не треба тобі перекапушувати усього твого життя — грай свою життєву ролю й далі тільки з Богом, із своїм Богом. Отже таку філософію засвоїти легко — і се може зробити собі кожний, от так таки кожний. Для прикладу візьмім хоч оті уривки зі вступних лекцій ученикам Колегіума, які стільки хатепи наробили у свій час Сковороді, (і які ми тут друкуємо під числом 1).

Як бачимо, там говорить Сковорода про плоть, говорить, що в ній нема правди, що Бога ти не пізнаєш, поки будеш богом вважати свою плоть і. т. д.

Як се понять? Можна понять так, що кидай усе, кидай хату, поле, сім'ю та йди убивати оту саму плоть постом, молитвою, недоїданням, недопиванням.

Так і розумів раніше де хто: уходив у пустиню, в келю, замикався собі там та й молився, убиваючи плоть. Нехай там, у миру, люди собі хоч горлянки поперегризають, нехай голод і хвороби уносять сотні жертв — пустинника то не торкається він спасає свою душу, плоть убиває.

Хто його знає, чи угодно Богу отаке спасіння, але Сковорода ~~не~~ так учить розуміти слово "убивати плоть". А як же?

поговор → Та от насамперед Сковорода говорить не про те, щоб зразу наблизитися до Бога. "Приноровляймо, каже, наше око, звикле до плотської тьми дивитися на Ізраїл". До Бога говорить — "блисни світлом Твоїм на нас хоч стільки, скільки може наше око стерпіти". Що се? А се вже єсть стежка до Бога і то така, яка показує, що шукати Бога можна не тільки в монастирі, а й на базарі, і не зразу,

а поволеньки. Погряз ти в торгівлі своїй у суєті своїй, у всіх своїх ділах, забув ти про Бога, тобто про правду, добро, справедливість, чистоту.

А от згадай. Хоч на хвилиночку. Хоч у чім небудь малім. От хочеться тобі більший бариш узяти, а сам бачиш, що з бідного береш – так не візьми уступи, нехай і твоє раз пропаде. А уступивши, заглянь сам собі в душу – як вона говорить? Чи достаточо ти вже пошанував свого Бога чи ні. Як що там, у середині, ніщо тебе не гризе – роби своє діло далі. Мовчить твоя совість, не докоряє тобі нічим – значить правильна твоя дорога, твоє щастя. Ну, тільки ж як ти сам себе хочеш олури́ти, так то вже брешеш – не обманеш. А як все ж таки захочеш обманювати, то не буде твоя душа споуїяною і все одно не знайдеш ти щастя. Та не знайдуть щастя й твої діти, бо мабуть житиметься людям не тоді краще, коли вони більше грошей матимуть, а коли стануть більше людьми, а не звірми. А коли ж вани й стануть, як що ми того не зачнемо з себе самих та з сваїх дітей? Отже, значить, щастя й собі й дітям, а і того й взагалі по всьму світі добудемо не тоді, як дбатимемо тільки аби більше грошей було і у мене і у моїх дітей, а як дбатимемо про що інше.

Так от про те й говорить Сковорода. Він хоче щоб людина була щасливою, а для того каже – ну, попробуй, хоч трошки, хоч скільки можеш зробити по своїй правді, зробити не для плоті тільки, а й для душі щось, бо то неправда, що твоя душа в тебе спокійна. Заспокой же її, скільки можеш, а тоді побачиш, що краще тобі стане, радісніше; почувеш себе хоч трошки щасливішим.

І от втім, у таких дрібних на зверхні й погляд річах і полягає ПРАКТИЧНА ВАРТІСТЬ філософії Сковороди. Його книжки – се не тільки матеріал для читання, а й практичний підручник того як легко і скоро можна навчитися жити і бути

р. § .

скільки ти можеш щасливим. Очевидно, що для того аби сі книги принесли користь, не досить їх тільки прочитати. Бо що з того, що я прочитаю медичну книгу, а робити по ній нічого не буду: від того хвороба моя не полегшає. Так і з душею. Прочитати книгу, зітхнути глибоко і, сказавши "ох гріхи гріхи" — закрити, так само собою з того нічого і не вийде. Але коли взяти собі ті слова глибоко до серця і почати хоч трошки по них робити, тоді на правду можна сподіватися більшого спокою душі і більшої щасливості на землі.

Побажаємо сами собі, щоб дійшли слова Сквороди до нашого серця і щоб розпочали ми носити образ і подобіє Божі. Се ж потрібне не для кого, як для нас самих. Наболіли ж вже наші душі, накіпало ж уже на них усякої мерзоти. Хочеться, самим уже нам хочеться очиститися — і тільки загнуждуємо себе та дивимося на сусіда: що ж воно вийде — я буду по-Божому робити, а сусід по своєму. А ти не дивись на сусіда. Нехай він собі робить, як хоче — він не для твоєї душі працює.

Для твоєї душі один тільки є робітник — сам ти. Не зоставляй же її вік-вічний голодною дай їй хоч трошки їжі духовної.

ВИБРАНІ МІСЦЯ З ТВОРІВ
Г. С СКОВОРОДИ.

(З першої вступної проповіді до курсу лекцій "Про християнську добронравність".

Увесь світ спить!

Та ще не так спить, як то про праведника сказано: "спить так, що коли і впаде, то не розіб'ється". Ні. Світ наш спить глибоко, наче пришиблений. А наставники, пасущі Ізраїля, не тільки не будять, а ще приговорюють: "спи, спи — не бійся. Місце добре — чого боятися?"

Колись-то сини Ізраїля не могли дивитися на осяяне славою лице Мойсея, що узрів Бога. А на що ж вони дивилися? Та на саме покривало, що ним було прикрите Мойсеєве лице. Отуди! Який же ти Ізраїль? Виходить, що обрізаний ти по тілу та необрізаний по смислу. Тьму очі твої ще переносять, але істини вже не можеш ти стерпіти.

Отак і теперішня підлота християнська; отаким же саме оком дивиться вона на свого Христа. Та де він родився? Та від яких батьків? Та скільки жив на світі й чи давно? Чи буде вже за дві тисячі літ чи може не буде? О, християнино! Хрищений ти по плоті та не обмитий по смислу. По що ти звертаєш увагу на сі дрібниці? Чому вище не підіймаєшся? Тут думаєш і заснути?

Невже й досі не тямиш, що то все плоть, і ніщо, і тінь, яка покриває гору?

Слухай, християнине з язичеським серцем! Чи довго ж іще ти будеш лежати на землі? Чи станеш же ти нарешті колись людиною?

Ні, не станеш. А чому? Тому, що на плотську занавіску задивився, а на лице істинного Божого чоловіка дивитися тобі зовсім нема терпіння. Отже, не переобразишся ти з земного в небесне доти, доки не пізнаєш що таке істинний чоловік.

А що ж воно таке — істинний чоловік? Не продереш очей доти, доки плоть і кров твоє серце держати будуть. А довго ж вони будуть держати? Доки не признаєшся, що твоя плоть і кров ніщо.

Істиною не бувала плоть ні коли. Плоть і брехня одно, і хто любить свого ідола, плоть — сам такий же. А там де брехня й пустота — там людини немає.

Продерімо ж, о мертва тіне, очі наші і прино-ровляймо звикле до плотської тьми око наше дивитися на Ізраїля, на істинного чоловіка, минуючи плоти покривало! О, істинний нетлінний Боже Ізраїльський! Блисни світлом Твоїм на нас стільки хоч, скільки може наше око стерпіти!

11

(З другої такої ж вступної проповіді).

Не знаємо ми як шукати Христа. Шукаємо Його під властею Кесаря Августа, в часи Тиверієві, в володіннях Пилатових — а Його там нема. Багато таких, що волочуться по Єрусалимах, по Йорданах, по Вифлиемах, по Кармілах та Фаворах, нюхають між Тигром і Єфратом — отут Він напевне. "Ось Він, осьдечки Христос!" — кричать і другим. Але Христа й там нема.

Де-хто шукає Його у високих світських по-
честях, в чудових будинках, в церемоніальних сто-
лах і. т. д. Шукають і розглядаючи небеса, сонце,
місяць, зірки-нема й там. Шукають у довгих мо-
литвах, постах, у священничих обрядах... шукають
у грашах, в столітнім здоров'ю в плотських вос-
кресенню - нема й тут.

Та де ж Він? Ага, осьдечки: Його знайдеш, ко-
ли будеш проповідувати, знати пророків, роздаш
майно своє, мучитимеш своє тіло. Але-нема й там
Христа. (Христос-у вищій помислі, у вищій стрем-
лінню духа людського, "на землі нагарній високій")

(Ми боїмося, коли нам говорять по потребу нищи-
ти плоть, бо розуміємо то буквально і говоримо)
Та чи можна ж, щоб чоловік жив без плоті крові
й костей?..

Але що ти плетеш? Хто там твою оту землю
займає. Нехай собі вона буде, як єсть. Ти знай
тільки одне: що коли ти з самою лиш землею за-
хочеш жити, то се буде брехня. Ти тільки старай-
ся, щоб з твоєї брехливої землі блиснула правда
Божа.

111

(З "Дверей вступних до християнської
добронравности")

Дякуймо ж, дякуймо Богові блаженному за те,
що потрібне зробив нетяжким, а тяжке непотрібним!

Нема нічого солодшого для чоловіка, нема ніяого
й потрібнішого як шастя. І нема ж нічого й лек-
шого. Дякуймо ж блаженному Богу!

Царство Боже в нас сами, шастя наше в серці
нашій, серце в любові, а любов - у законі Вічного.

От се й єсть незаходяще сонце, що сердечні безо-
дні просвіщає. Дякуймо ж блаженному Богу!

Подумаймо — що тільки було б, коли б щастя, се найпотрібніше і найлюбиміше для всіх, та за-лежало від місця або від часу, від плоті й крові? Що, наприклад, було би, як би щастя Бог поклав тільки в Америці або, скажім, на Канарських островах чи в азійських Єрусалимі, або в царських чертогах, або в Соломоновім віці, або в багатствах, або в пустині, або в чинах, або в науках, або в здоров'ю? Тоді б і щастя наше і ми з ним були би дуже бідні. Бо хіба ж усі могли би жити в тих місцях? Або хіба можуть усі родитися в однім часі? А як же ж поміститися в однім чині усім?

Та й яке ж то взагалі щастя, побудоване на піску плоті, на обмеженім місці й часі, на смертній людині? Се ж на правду тяжке. Тяжке й неможливе. Дякуймо ж Богові блаженному, що тяжке зробив непотрібним.

Отже коли хочеш бути щасливим — не шукай щастя за морем, не проси його у людини, не воло-чись по палацах, не блукай по Єрусалиму, не пов-зай по всій кулі земній. Золотом можеш купити село, річ тяжку, але обходиму, а щастя, яко річ необхідніша з необхідних, завжди і всюди дається дурно. Повітря й сонце завжди з тобою, всюди й дурно, а все, що тікає від тебе геть — знай, що воно чуже і не вважай своїм. Не пішло би воно від тебе, як би було тобі потрібне.

Отже дякуймо блаженному Богу, що щастя ні від небес ні від землі не залежить.

ПРО БОГА.

Увесь світ складається з двох натур: одна видима, друга невидима. Видима називається со-творіння, невидима — Бог.

Ся невидима натура содержує всю видиму, вона завжди була, єсть і буде. У людей древніх Бог

називався – Розум, всесвітній, Натура, Буття всіх річей, Вічність, Час, Доля, Необхідність, Фортуна, і. т. д. А у християн найчастіші йому імена – Дух, Господь, Царь, Отець, Розум, Істина, І два послідні імени – се найкращі імена.

І тепер мало хто розуміє Бога; тож недивно, що у древніх часто помилялися і Богом вгажали якусь річ. Але в чім усі віки і всі народи сходилися завжди, се в тім, що існує таємна якась усім володіюча сила. Часом буває, що чоловік лакея візьме за пана, але завжди знає, що над лакеєм є пан, хоч його, може, ніколи і в вічі не бачив.

Бог дав нам усе. Але нічим так не обдарував нас, як давши нам вищу свою ПРЕМУДРІСТЬ. Се душа, користь і краса наша, без неї усе мертве і гнусне. Коли вся родина, місто, держава засновують ся на премудрості – стають вони раєм, небом, домом Божим. Коли одна людина на премудрості будує життя своє – буває в ній страх Божий, святиня, благочестя.

Приходимо ми на світ усі без премудрості, але для неї. Хто до неї ближчий, той має більше благодности і чує незрозуміле блаженство. Вона – се лице Бога, яке, напечатуючися в душі нашій, з диких звірів робить нас людьми. А коли вже вона вселилася в серце, то там розцвітає непорочність, як би який райський дух. Вона вірїжляє нас від звірюки милосердям і справедливістю, а від скотини повздержанням і розумом. Маючи в собі премудрість серце наше робиться чистим джерелом благодіянь, що неказано веселять душу; отоді ми буваємо істинними людьми й по душі й по тілу.

Завжди люди намічали її ознаками, і вона, наче принц який, мала свої портрети, герби, печаті. Її, наприклад, знак був – змії завішений на колу перед жидами. Її герб – голуб з масличною гілкою в дзьобу. Являлася вона і в образі лева та вівці, її

ж знаком був царський жезл. Ховалася вона й під священними обрядами, як наприклад, під вкушенням пасхи, під обрізанням; закривалася вона й ріжними оповіданнями, як наприклад, повістю про Ісава та Якова, про Савула і Давида. І тільки потім уже, потім являлася вона во образі мужесь-кім а во образі Богочоловіка.

IV.

(З твору "Наркіс" або – пізнай сам себе").

Єсть предревня притча про парубка Наркіса, що подивився на себе у воду і закохався на смерть. Сей учинок Наркіса можна назвати словами: ПІЗНАЙ САМОГО СЕБЕ. Хочеш бути задоволений із себе – пізнай самого себе. Хто прозрів у водах тлінности красоту духа свого, той не в що зовнішне, не в тлінности своєї воду, а в саму суть свою закохається. Наркіс на полотні тлінної плоті своєї побачив нерукотворний образ, іже єсть сіяння слави Отця.

— — —

Так ми бачимо людей, як би хто показував нам одну ногу людську, чи п'яту, закривши усе тіло й голову. Ти й сам себе бачиш, а не розумієш сам себе і не знаєш. А не знати себе самого – се все одно, що втратити себе, згубити. Коли в твоїм домі десь заритий скарб, а ти про нього не знаєш, то тобі все одно як би того скарбу й не було. Отже пізнати самого себе, знайти себе і знайти людину – се все одно. Але ти себе не знаєш, бачиш в собі одну землю, отже нічого не бачиш. Одно – дивитися на тїнь дуба, а друге – на самий дуб. Отже ти тїнь свою тільки бачиш, тобто, просто сказавши, нічого не бачиш. Так і виходить, що ти сам себе зроду не бачив.

Тіло наше само нічого не може, ним розпоряжається мисль: вона розсуждає, радить, опреділяє, велить, а тіло тільки як приборкана скотина. Або, як хвіст волочеться за думкою. Значить головне в нас — то єсть думка.

Але й земля липка дуже; нескоро можна вирватися з плотської думки, бо вона ж родиться в плотському нашому життю, по землі повзає, плоти бажає. Та Господь знайшов мудрого проти мудрого, змія на змія, сім"я проти сімени, землю проти землі, рай на місце пекла, живе замість мертвого, правду свою на місце брехні. Віра — от се є істинне око, яким, минаючи видимість, бачити можна істинну людину.

— — —

Як на картині видимі краски сами по собі ніщо тільки грязь, а головне — той рисунок, що вони дають, так і в людині. Та не тільки в людині, а і в звірях, і в деревах, і в травах. Дух все виліпляє, дух і держить. Але ми почитаємо в тілі тільки прах, а мислю вище не підіймаємося, не думаємо, що то ж Бог битіє усьому. Він у дереві істинне дерево, в траві трава, в музиці музика. Бо Господь, і Дух, і Бог — се одно. Він дивнее в усім і нове в усім робить сам собою, і істина Його в усім во віки перебуває. А решта — то тільки зовнішність, тільки тінь Його, п'ята Його, підніжжя Його і ветха риза.

— — —

По великих садах роблять часом здоровенні клітки, обволікають їх залізними сітками, і багато птичок безперестанно в середині там колотяться, то в один то в другий бік о"ються, але ніде пролетіти не можуть.

Отак і наші серця мечуться й мучаються в стінах видимості. Бо що може бутм вужче й тісніше видимості?

Як же ж нам вилетіти звідти, коли ж ми давно, з самого дитинства напоєні лукавим духом засіяні зміїним насінням, щоби тільки одну види- мість, зовнішню тьму любити та за нею ганятися? Чи вилетить же, як птиця, серце наше з клітки землі?

Ох, не вилетить – бо ми не віримо, що зверх видимості є ще щось, чого не можемо полатати й аршином помірjати. І хоч приймемо насіння благос- ловенне, начало спасіння нашого, але воно буде у нас безплідне – бо ми любимо зовнішність, звик- ли до неї і не можемо подумати, що видимість може зогнити, як зерно, але невидима сила заста- неється. А без того зогниття новий плід ні як не може родитися.

— — —
—

З ким можна зрівняти істинну людину? З повним і добрим колосом пшенишним. Чи не в зерні закрилося все і чи не весною виходить, движиме невидимою силою? І тоді зерно починає давати щось нове, коли зовнішність уся вже на нїм зогнила, і то нове – то вже не від плоті, а від Бога.

Підійми ж від землі думку свою і зрозумій, що носиш в собі людину від Бога рожденну. Побачив ти в зерні легеньку зовнішність, в котрій закри- лася таємно дійсність невидимого Бога – поглянь тепер і на себе. Старенька солома не боїться погібелі: як із зерна вона вийшла, так в зерні й закриється. Чого ж ти трепещеш? Не бійся. Розкрий своє серце для прийняття віри, бо яке ж то сильне зерно в тобі, в самім тобі! Небо ви- диме і земля – все в твоїм зерні закрите.

- - -
-

Світло відкриває усе, що нам у тьмі тільки бовваніло. Так і Бог усю нам істину освіщає. Земляний чоловік гадає, що ніби то він і сраваді щось розуміє. Та воно хіба мало такого мланденець бачить у потемка, чого й не буває? А коли світ возсіяє – всі примари щезають.

Всякий знає отсі слова: час, життя, смерть, любов, думка, душа, пристрасть, сумління, благодать, вічність – але як би кого попросити про пояснення, то всяк би задумався. Хто може пояснити що таке час, коли не зрозуміє божественної висоти? Хто взагалі може зрозуміти щось з усіх видимих і невидимих сотворінь, коли не розуміє того, хто всьому голова й основа? Начало премудрости – розуміти Господа. Не бачу Його, але знаю й вірую, що Він єсть.

(З твору "Ворота Господнів в
гряниці вічності").

Земля родить і звірів, і скотів, і гадів, і мух. Так і серце земне робить з нас різних нечистих звірів, скотів і птиць; а Чадами Божими творить нас тільки чисте серце, що возлетіло вище усього тлінного. Серце жадне до золота, серце, що любить думати тільки про гаманці, мішки та чемодани – се справжній верблюд, що любить пити мутну воду і за в"юками не може пролізти через тісні двері в гряниці вічности. Бо серце ж єсть корінь і суть.

Усякий є тим, чіє серце в нім. Вовче серце у тебе, то й сам ти вовк, хоч лице й не вовче. Серце, що зоставляє верблюдам мутну воду, а само устремляється на горня до чистої води – чи не олень то, хоч і рогів не має? Серце трудолюбствующе, очи –

щающе від половини вічне зерно Святого Духа на хліб — чи не віл се молотящий? Серце, що воцарилося над звірями й над волею своєю, що розтерзало всяку владу і славу, яка возстає на Бога, що не тратить духа в бідності, й в гоненнях, в хворобах, у смерті — чи не лев то? Серце, що високо блискає, як блискавиця, що настає й побиває усякі пернаті мрії та замислюватиме стихійні думи — чи не сокіл то єсть? А серце, що летить в простір висоти небесної, любить світло й впаряє зіницю очей в сяйво південних променів — чи не є то благородний орел? А чи не голубка є серце, що любить Господа, святої надії гніздо в ній знайшовши? І на решті чи не голуб тобі є серце, що бачить двоє, що над потопними водами зрить твердь і берег? Се чисте серце, що злітає над усім поганим, то єсть голуб чистий. Дух святий, дух знання, дух благочестя, дух премудрости, дух ради, дух слави нетлінної, дух і камінь єри.

XI

(З твору "Дружня розмова про душевний спокій").

Зміряли ми море, землю, небеса, потривожили внутрішність земельну ради металів, розмежували планети, повідукували гори на місяці найшли невидимих світів нечислиму кількість, будемо дивовижні машини, засипаємо безодні, зупиняємо воду — Боже, чого ми тільки не вміємо? Чого ми тільки не можемо?

Але горе, що при всім тим чогось великого не стає. Немає чогось, чого й назвати не вміємо. Знаємо, що не стає чогось, а що воно таке — не розуміємо. І схожі ми на безсловесну дитину, що тільки плаче; воно і не знає і сказати не може в чім йому потреба, саму тільки досаду відчуває.

І се явне душі нашої незадоволення чи не по-
зволяє нам догадатися, що всі оті науки не можуть
думки нашої наситити. Безодня душевна ними не
наповняється. Пожерли ми нечислиме множество
систем з планетами, планет з горами й морями,
але не втоляється наша жажда. Математика, меди-
цина фізика, механіка, музика із своїми сестрами
— чим більше їх вкушаємо, тим гірше палять серце
наше голод і спрага, а ми все не догадуємося, що
то все тіл ки служниці при пані, хвіст при голові.

Я наук не хулю, навпаки — я хвалю й найпослед-
ніше ремесло. Але те хули є достойне, що, на сі
науки надіючися, забуваємо ми найвищу науку — на-
уку щастя людського, до якої всякому віку, всякій
землі, всякому полу й зросту завжди двері відчи-
нені.

Що ж може зробити нас щасливими?

Наше щастя живе у внутрішнім спокою серця
нашого, а спокій — у згоді з Богом. Чим хто згід-
ніший з Богом, тим він спокійніший, а значить і
щасливіший.

— — —

Щосливий той, хто живе по волі благого Духа —
Господь буде на всіх путях його. А що нас вво-
дить у пагубу, так се от сі чотири річі:

- А. Братися за те, що тобі не підходить.
- Б. Нести обов'язок противний твоїй природі.
- В. Обучатися, до чого не родився.
- Г. Дружити, з ким не рожденний дружити.

Отже бути щасливим — се значить пізнати себе
чи то свою природу, взятися за свою долю і ро-
бити своє діло. Найкраща душа не може бути
спокійною, коли вона несе обов'язки, до яких не
родилася. Та й як же їй бути спокійною, коли
вона втратила радість серця? А як же їй не втра-
тити, коли замість добра обіжає і приятелів

кривних, і ближніх і дальніх, і земляків і чужосторонніх? А як же їй не обіжати, коли вред приносить суспільності? А як же не вредити, коли нема невтомної праці? А звідки ж може узятися труд, коли нема охоти до нього? А де візьмеш охоту без природнього до того нахилу? Отже природа й єсть первонаціальна усьму причина. Вона мати охоти, а охота гірша неволі по приказці. Охота радується труду як синові своєму, робить труд солодким.

А що ж таке сама природа? Се і єсть блаженний у чоловіці Дух; се той, що говорить: без мене не зможете нічого творити. Дух управляє сліпою видимою твоєю природою і Він уже не помиляється. Послухай Його — і Він поведе тебе до того, до чого ти рожденний, і будеш ти і для себе і для братів своїх корисним. Отже не хапайся за должность, не взнавши чи ти рожден для неї. Пізнай себе і послухай Господа свого: Він один знає, що тобі єсть сродне й корисне Він і поведе тебе до того, запалить охоту, заохотить до труду, увінчає кінцем твое діло і благословенням голову твою. Не розпочинай нічого без сього царя в життю твоєму. Невже мимо вух твоїх проходять слова: "Шукайте насамперед царства Божого. Отже шукай і день і ніч повторяй: "нехай прийде царство Твоє". А без того — наплюй на всі свої діла, якими б хорошими вони тобі не здавалися.

— — —

Часто так виходить, що багато людей тікають від хлюборобства. Кидаються на воякі інші должности, хоч може вони й не підхожі зовсім до них. А між тим тільки природний труд є солодкий труждающомуся. З веселостоєю жене зайця борзий пес. Услаждається трудом пчола, збираючи мед. По що ж тільки ти, о маловірна душе, отягчаш себе, ідучи в друге зва-

ніє, коли Отець твій небесний родив тебе хлібо-
робом чи гончарем чи бандуристом? Чому не йдеш
по званію своєму, йдучи на інше, хоч тобі й
не сродне? Бо не розумієш, що в тисячу раз
щасливіше в малім можна жити, але з Богом
своїм, ніж без Нього знаходитися серед воєна-
чальників чи первосвященників. Більше пошани
вартий швець, на своєму місці, ніж генерал не
на своєму. Яка користь, коли ім"я твоє десь
напечатане, а Дух істини, що сидить і судить в
самому тобі, не одобряє тебе? Зостаня ж краще
в природнім твоїм званію, яке б воно не було ма-
ле. Лучче тобі попроситися з великими хоромами
з широкими ґрунтами, з пишними титулами, ніж
розстатися з душевним спокоєм.

- - -

Божественна сила, що веде чоловіка до роботи
згідної з природою, називалася у древніх Мінервою.
Отже хто взявся за яке діло, не слухаючи сього
голосу, про того у древніх була поговорка — "взявоя
без благословення Мінерви". І так спочатку говори-
ли тільки про науки, а потім про все, навіть про
найменші справи. Коли хто без природи сунувся
у врачбну науку або в музику — о тім говорили:
"без благословення Аполона", "без милості муз".
Коли хто брався за купецтво, а не вмів — про того
казано: "без дозволу Меркурія". Хто жив у гарнім
саду, коло чистої ріки, на високих горах, але не
мав до того природи, о тім повідали: "живе без
благословіння Діяни". Скільки було справ, стільки
й назв, Але ж бо в усім тім один Дух Святий пра-
цює, так само як в органі один воздух через різні
трубки дає різні й звуки, або в людськїм тілі
один ум через різні члени робить ріжну роботу.

Тому ми тепер на все те кажемо — "без благосло-
вення Бога."

Смішно дивитися, як медвідь танцює, вовк свистить у сопілку, а лошак носить поноску. Смішно бо всяка безвредна н відповідність смішить. Але, коли вже поставити вовка пастухом, медведя зробити ченцем, а лошака совітником то се вже не жарти, а таки просто біда. Бо хто може бути до других добрим, коли він до себе самого лихий? Самим собі убійцями суть ті, хто бореться з природою. Яка ж то мука – трудитися в невідповіднім ділі! Без охоти і празник річ важка. Ніхто не буде моти твердої слави від якого будь художества, коли труд біля нього не буде мати за солодший самої слави. Багато людей, не звертаючи уваги на свою природу, беруть для себе ремесло найдохідніше, але вони помиляються. Дохід – не радість, а коли й радість, то не внутрішня. Істинну ж радість сердечну знайдеш тільки в роботі тобі сродній. І тим радість більша, чим більше сродна робота. Як би щастя було в багатстві, то хіба мало богатих на світі? А щасливих бач, мало. Бо багатство тішить тільки тіло, а душу веселить сродна робота; коли ж сю роботу відібрати то се для душі смертельна мука. Діша сумує й непокоїться, як пчола замкнена в хаті, коли сонечко світле кличе її на уквітчані поля. І мука оя позбавляє душу здоров'я, відбирає охоту на все і приводить до розслаблення. Тоді душа нічим недовольна. Не веселить її тоді й багатство, гнусними здаються сусіди, невеселими забави, обридливими розмови, важкими хатні стіни, немилими усі домашні; ніч скучна, а день досадний; літом зиму хвалить, а зимою літо; подобаються минулі віки, хотілося би і з старості вернутися в молодість; лає наріц свій і свого рідного краю звичай, порочить натуру, ропщеть на Бога і сама на себе гнівається; тільки те солодким здається, чого нема, тільки те гарне, що

минуло, тільки те завидне, що далеко; там тільки гарно, де мене нема, і тоді тільки гарно, коли мене там нема. Хворому всяка їжа гірка, всяка услуга противна, а постіль тверда. Жити не може і вмерти не хоче.

Млюсть, кажуть лікарі, початок всіх хвороб тілесних. Так само душевне незадоволення – се двері до всіх сердечних пристрастей і внутрішніх бурь. Не бачимо воздуху, що пінить море, не бачимо й скуки, що хвилює душу. Ми її не бачимо – а вона нас мучить. Бо се єсть дух мучительний; літає він всюди, сідає на позолочених дахах, проникає у світлі чертоги, сідає на престоли рядом із сильними, нападає на воїнський стан, подоганяє кораблі, знаходить тебе в далеких странах, в глибокій пустині. Звідси усіх страшних діл начало і всіх самоубійств. Отак невидиме стає сильнішим видимого, і від невидимого залежить видиме.

— — —

Трудно, кажуть, пізнати свою природу. А чужо то й ще трудніше. Але землеміри по тіні можуть определити висоту дзвіниці – отже і всяка інша тайна має свою тінь. Дивись: коли хлопчик робить собі ярмо маленьке і кладе його на щеня, на котика – чи не є се тінь хліборобської в нім душі і чи не позив се до хліборобства? А коли він одягає шаблю – чи не охота се до воїнства? Коли переймає божественні пісні, любить заглядати в священні книжки – чи не показує се таємну іскру природи, що зове його до діл богословських? Отже й бачимо в усім тім невидиму силу.

— — —

Бог подібний до богатого фонтана, що наповняє різні сосуди по їх вмістимості. А над фонтаном напис: **НЕРІВНА ВСІМ РІВНІСТЬ**. І лють ся

з різних трубок різні токи в різні сосуди, що стоять довкола фонтана. До меншого сосуда менше попадає, але втім він рівний з більшим, що обоє однаково повні. І що може бути більш глупого від тої рівності, яку деякі дурні у світі завести думають? Бо хіба ж не глупе те, що противиться Божій натурі.

- - -

Я сади, поля й ліси люблю по природі своїй,
батько мій теж хлі бороб.

Слава Богу — мабуть і ти до тої роботи родився Берися ж орати, приготавляй пишу для людей і скотини, розводи стада, розмножуй вулики чи що таї тобі твій Господь повелить. Не бійся — труд твій буде тобі солодким. Солодшим, ніж воздух благовонний, ніж чисті водопотоки, співи пташок, ніж на решті самі плоди трудів твоїх. І сього жде від тебе рідний край твій. А коли не послухаєш Господа — знай що печаль загризе душу твою серед позолочених палат і будеш ти плакати, згадуючи поля зелені. Ранком будеш говорити — та коли ж той день мине, а увечері скажеш — та коли ж той світ буде. Або скажу тобі Мойсеевими словами: "буде життя твоє наче висіти перед очима твоїми, і боятися будеш і дня й ночі, і не будеш віри йняти життю своєму від страху серця твого, бо воно буде перелякане і від видимого очам твоїм". Оце єсть життя в тілеснім богацтві, але без душевної утіхи; се єсть бацити Господа свого висячого над очима твоїми і не покриваючого, як гні здом птенці своя, а біющо-го по сердечних зіницях, як орел оленя, сидючи на рогах його.

Коли хто родився воїном — бери зброю, оберігай хлібороба й купця від зовнішнього ворога й від внутрішнього грабителя. Тут твоє щастя, тут твоя радість — бережи ж свого звання, як ока. Що природньому

воїну може бути солодшим військового діла – колоти обіду, оберігати страждущу беззбройну невинність, заступати правду – оце єсть його солодка їжа. То ж не бійся: % Богом легко тобі буде нести голод і спрагу, холод і спеку, безсонницю, криваві рани і самий страх смерті. Все те воїнське горе з Богом буде тобі сто разів приємніше, ніж чини й доходи твої. Чин може носити усяк, але діло дійсно робить тільки той, хто має природу до того. Діло й без чина діло, а чин без діла ніщо. Коли ж, звання Боже забувши, підеш за прихоттю своєю та за сторонніми совітниками – простися навек з усякою радістю, хоч би ти поселився в самому розі ізобильности. Будеш що хвилини терпіти душевну смерть, бо відібрати від душі сродну роботу – се значить позбавити її життя свого. І люта єсть смерть сія. Ради тіла ти убив душу – а се пога – на заміна. . . .

Не розумію – по що мати меч, коли робити ним не те, на що він властиво є викований. І по що носити тіло, коли не тратити його на те до чого воно создане. Тоді хоч би ти жив Мафу – сайлів вік, то життя здається тобі пеклом, коли воно не потрачене на те, до чого тобі Господь дав його. Солодкою є трата здоров'я й літ тільки на природне діло. Тоді тільки життя наше стане жертвою благоуханія Господеві. Хто кличе в ліси й сади соловейків та дроздів, на поля жайворонків, а жаб у води й болота? Хто веде ріки до моря? Хто тягне до магніту залізо? Хто язик полум'я тягне угору? – Се, Бог наш. Хто щасливо живе в богацтві то не тому він щасливий, що в богацтві, а що в богацтві з Богом; а як богач буде без Бога – по – слідній старець щасливіший його. Не всі рождені для щастя в богацтві. Коли математик, медик чи архітектор щасливі, то певне щастя те від природи, а без неї чоловік тільки бідна й смішна тварь.

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

11/11/11

О, святі грошики! Нема над вас у світі.
Не стільки милий батько, не стільки мила
мати,

не стільки й діти веселять.

А се ще хто тим шляхом іде? Глянь! П'ятерьох
людців чвалає у великих опанчах, що на п'ять ар-
шин по дорозі ще волочаться. На головах ковпаки
а в руках не жезли а коляки. На шиї у кожного
дзвін з вірвовкою, торбами, образами, книгами
обвішані. Ледве-ледве волочаться, як воли, що
соборний дзвін тягнуть. От уже справжні "тружда-
ю щієся й обремененні", але горе їм, бо то лице-
міри, обізяни справжньої святості. Вони довго мо-
ляться в церквах, безперестанно у псалтирь бараба-
нять, будують та украшають храми, йдуть молитися
до Єрусалиму. На пику вони святі, а серцем над
усіх беззаконійші. Серебролюбці, честолюбці, свод-
ники, немилосердні, непримирительні, радуються не-
щастю сусіда, а в прибутку бачуть благочестя, за-
повіді Божі що дня цілують, а за копійку їх про-
дають. Се домашні звірі й внутрішні змії, лютіші
від тигрів, крокодилів і василісків. В торбах їх
пісок Йорданський з грошима, а книги, навішані
на них — типі ки, псалтирі, прологи й таке інше.

От зупиняються вони й починають співати.
Послухаймо й ми безбожної їх пісні.

Прокинься, Боже — чого ти спиш?
Чому про нас так мало думаєш?
От беззаконним добре на їх шляху
І не знають вони на нім бідности.
А ми ж тобі свічки ставимо
І що дня молебні правимо —
А ти забув усіх нас.
Ми двічі постимо на тиждень,
У піст не п'ємо горілки,
Ходимо по святих місцях,

Псалтирь напам"ять знаємо –
А ти забув усіх нас.
Почуй же, Боже, наш вопль і крик
Дай нам багатство найбільше всіх.
Отоді – то ми тебе прославимо
І прямо вже золоті свічі поставимо.

/111

(З твору "Вдячний Еродій").

Рожденного на добро легко добру вивчити.
Сокола скоро навчиш літати, а не черепаху. Орла
скоро вивчиш дивитися на сонце, а не сову. Олень
легко привчиться бігати на гору й пити з чистого
джерела, але не верблюд чи кабан. І всяке діло
добре йде, коли йому помагає натура – ти тільки не
мішай їй, а коли можеш – поможи, очисти їй дорогу
Клубок сам собою цокотиться з гори – прийми тільки
камінь з його дороги. Яблуні не вчи як яблука ро-
дити, бо вже сама природа її навчила, а ти тільки
вбережи її від свиней, очисти гусинь. Природа усю-
му начало і без неї нічого благого нема. Саме ви-
ховання від природи йде, вливаючи в серце благост –
не насіння волі, аби ми самохітно й добровільно
робили святе і угодне перед Богом і людьми.

А приписувати суть виховання людській науці й
людському язичку – се ідолопоклонство. Яка там ко-
ристь хоч би й в ангельській мові, але без доброї
думки? Який плід може дати найтонча наука без
серця благого?

— — —

О, молоді люди! Коли дивлюсь на вас, як ви у
світ устремляєтеся, приходять усе міні в думку
казка про вовка, що з"ів вівцю і, надівши на себе
її вовну, пішов до стада; а ягня, побачивши ніби
матір свою, з усіх сил побігло до вовка, а за
ним і все стадо.

Приходять іще міні на думку тетерваки, що гоняються за обильністю харчу і на тім ловляться. А от уже чайки, сусідки та дятлі – ті обережніші, так само як і олені та сайгаки. Послухайте от – сієї пісеньки:

Будь доволен малим, за великим не гонися.
Сітка вже простерта на тебе – вельми бережися.
Я вам сильно ражу – розкішно не жити,
Бо на таких – то завжди напинають сітки.
Хто вдячний Богу, той малим доволен,
А ропотник усім світом не сит і не повен.
Вдячна душа втіче від сітки,
А замість неї туди попаде неситий.

ІV

(З твору "Убогий жайворонок").

Тетервак, не бачучи сітки, налетів на розсипану ловцем їжу, почав її хапати; а нажершись по вуха похожував надуваючися і дуже задоволений із себе Мимо летів жайворонок. Тетервак почав присоглашати й жайворонка до своєї пишної їди, але жайворонко сказав, що він не хоче брати чужого, не любить пишности й має задоволення із своєї бідноти. На се тетервак почав сміятися:

– Блаженні нищі... Добре блаженство, коли нічого вкусити. Правда, воно й багато їсти часом вредно, але все ж таки воно спокійніше, ніж терпіти голод. Не ївши, кажуть, лекше, а поївши лучче. Каже – не займай чужого. А як його не займати, коли воно само в очі пливе? Та не все й брати треба. Хіба я дурень? Бачу черепок на дорозі – йду мимо. Але як уже хліб попався – ніяк не пропущу. Отоді буде спокій. Отак я думаю і не помиляюся, бо я ж таки не вчора родився та й між людьми потерся, слава Богу. Правда, були часи коли й бідних, але добродітельних поважали, та

тепер світ зовсім не той. Тепер коли ти бідний. то й дурень, і нема про тебе у світі доброї думки. А стратити у світі добру думку про себе – се он, як погано. Куди ти тоді годен? Будь ти там який хочеш, хоч десятка шибениць достоїн – кому яке діло? – Аби тільки ти мав добру славу і був у почоті. Тоді нічого не бійся, не впадеш ніколи. Бо не той прав, хто по суті прав, а той, хто вміє здаватися правим і знає поговорку – "кінці в воду". Оце нинішнього світу наймодніша й спасенна премудрість. Коротко сказавши; тільки той шасливий хто хоч і не прав по совісті, але прав по бумажці. То тільки дурні кажуть, що з багатством приходять беспокойство. То власне труд є беспокойство. І дурна є отся пісня: –

Кому менче в життю треба,
Той ближче усіх до неба.

Отаку пісню співають дурні. А ми не таку.
Наша пісня от яка:

Жери все, що перед очима,
То щастя буде за шлечима.

Але не вспів тетервак dospівати, як упала сітка, і ловець скрутив тетервакові голову. Жайворонок перелякався й полетів до батька; розказав те все батькові, а батько так почав говорити:

– Сине мій! Приклони вухо твоє до слів моїх – і спасешся від сіток. Пам"ятай, що невелика користь – читати багато книжок, а бути беззаконником.

Читай одну книгу і досить буде з тебе: се книга рода людського. Читай її й поучайся. Правда, читають її всі але несмисленно: дивляться на зверхність, а серця не бачуть. Тетервак отой: бачив їжу, а не бачив сітки – так і люди: читають книгу світа сього, а в сітки ловляться. Ти ж сине мій, читачи книгу видимого й злого у сім світі, возводи в усякім ділі сердечне око твоє на саму суть, на саме серце. Отоді тільки, пізнавши

саме джерело, будеш правим судією усякому ділу Тетервак побачив і жу й накинувся на неї. Чому він так зробив? Бо має серце невдячне, з своєї долі незадоволене, жадне на чуже. Отже треба мати серце чисте, тоді не будеш боятися ні блискавки ні грому.

О, серце чисте! Ти — новий вік, вічна весна, благовидне небо, обітована земля, рай розумний, веселіє, тишина, спокій Божий, Субота і Великдень!

Серце чисте — то зерно, з якого проростають небеса і земля; зеркало, в котрім відбивається усе сотворене; твердь, що мудростею своєю утвердила дивні небеса; рука, що держить путь земний і прах нашої плоті.

(З книги "Асхань").

Ніяк неможна пізнати Господа, не пізнавши самого себе. Правда, воно нібито ми й бачимо себе і знаємо себе — але як бачимо і як знаємо? Хребет один бачимо, а не лице. Бачимо одну брехню нашої плоті, а не істину в ній. А воно не досить бачити в нас одну нашу землю, а треба підіймати око вище і за нашою землею прозріти ту землю Господню, про котру Ісаїя каже: "з веселієм ідіть до неї".

Не досить бачити тільки лице тлінности нашої, але треба продиратися крізь нашу тінь, щоби побачити істинного чоловіка. Невже ти думаєш, що погана гнилість складає ісю твою суть?

— — —

Милий друже! Привчай свій смак до їжі біблійної. Нема нічого кориснішого від неї, нема нічого й солодшого, хоч її хата й не пишна. Але насамперед треба взяти кращу думку про сувору сьоготемудрість; о скільки назверх вона непоказна, осільки в середині важна й прекрасна. Вона бере

ві д тебе твої слова і говорить про ноги, руки, очі, вуха, голову, одержу, хліб, дїм, ґрунта, скотину, землїю, воду, повітря, вогонь. Але сама вона ніколи не ходить манївлями, а б"є у саму найтончу і голівнішу точку, єдино до котрої й мала тебе вести.

Вона тільки твоїми словами говорить, але не своє. На твоїй свистільці співає свою пісеньку, а все щоби возвести тебе з дольної твоєї гязї до самої сутї істоти твоєї. Щоб поставити тебе, лежачого у тьмі, на нові ноги — уживає плотських слів, витягаючи тебе наче рибу вудкою, насаженою тим, на що ти береш, знаючи, що ти нічого не можеш розжувати і ніщо тобі не смачне, окрім плотї твоєї.

V 1

(З твору "Кільце").

Кілька європейців подорожувало по Індїї. Рано вставши, питали вони господаря про дорогу. А той їм казав:

— Два шляхи перед вами: один навпростець, а другий кружка. Я вам би не радив їти напрямки Ліпше не спішіть, то далі проїдете. Будьте обережними. Не забувайте, що ви в Індїї.

— Е, старче, — сказав один з подорожніх. — Ми європейці й нічого не боїмося. їздимо по всіх морях, а земля нам не страшна, бо маємо зброю.

Пішли. Проїшовши кілька годин, знайшли шкїряний мїх з хлібом, тут же лежав і посуд з вином. Наїлися, напилися, спочили коло каміня. А один і каже:

— Чи не пошле нам Бог іще яку таку нахїдку? Здається, я вже щось бачу впередї по дорозї: ось подивїться — щось чорнїє по той бїк яру.

Один казав, що то теж шкуратяний мїх, тільки дуже великий; другий казав, що то обгорїлий пень, третьому здавалося, що то камїнь. Та все ж вони

побігли туди через яр і, наткнувшись на дракона, усі погибли. Спасся тільки один, який був обережніший, він щось передчував і зостався по сім баци яру, а почувши страшний крик товаришів, скоріше побіг назад.

Се немудра басчка, але нагадує вона життя людське. Людина найскоріше попадає в нещастя через свою спішність. Подивіться на людську товпу і побачите, що не тільки старші особи, а й молоді думають собі, що мають роги які завжди уберезуть їх від нещастя; певні, що як до їх очей не треба ще окулярів, так непотрібна їм і чужа мудра рада. І ся надія робить їх необережними, спішними на шляхах їх і упертими. А коли ще такий молокососний мудрець та зробиться двох або трьох мов попугаєм, побуває серед яких відомих людей та в славнох містах, коли озброїться арифметикою та геометричними кубами, прочитає кілька десятків любовних історій та поглине кілька штук коперникальських пілюль— то тоді йому усі Плятони, Солони, Сократи, Пітагори, Цицерони і вся древність— самі метелики, що літають над поверхнею землі, а він чує себе наче орел, що злітає до непорушних сонць і перераховує усі острови на океані. А тут іще де не візьмуться хвалителі, що дивуються новорожденній премудрости, якої буцім— то й не знали древні непросвіщенні віки. Тоді вже усіх починає судити отой великий муж і, наче ювелір камінці, те одобряє, а те обезцінює, маючи себе за вселенського судду. А вже що до Мойсея та пророків, то й бадакати нічого: він і не погляне на тих порожніх та скучних говорунів; він навіть жаліє їх як ночних пташок чи кажанів, що люблять нещасну тьму суєвірства. Бо у нього все суєвірство, чого він зрозуміти не годен. Та й справді: як могли ті люди розсуджати про премудрість, щастя, душевний спокій коли вони не знали, що земля планета, що Сатурн

має супутників? І от з такими думками величезне число людей ведуть свій шлях.

- - -

Поки Олександр Македонський розмовляв у домі художника про річі йому відомі – всі його слухали з задоволенням; але як тільки почав він судити живопись – картина змінилася; і тільки коли художник шепнув на вухо царю, що навіть краскотери з нього сміються, царь зрозумів і перестав. Почула розумна людина, що царь не може мати часу вникнути ще й у живописні тайни. А от великому числу людей не достає Олександрового розуму. Коли хто прославився в якій науці, то він уже й про все судить, забуваючи, що людського віку не стає, аби добре знати хоч одну науку.

Але ні про одну науку не розсуджують так відважно, як про ту, що робить людину блаженною. Правда, розсуджати й досліджувати похвально, але братися за верховенство – не добре. А між тим усі думають, що кожному то легко знати. Не тяжко відшукати дорогу, але ж бо її ніхто шукати не хоче, усякий іде своїм шляхом, та ще й другого веде. Про щастя проповідує історик, про нього ж благовістить хімік, його шлях показує фізик, льогік, граматик, землемір, воїн, одкупщик, часовщик, вельможний і простий, багатий і убогий, живий і мертвий. Всі на сідалищу учителів сіли, кожний собі ту науку присвоїв. А між тим одно діло знати вершини ріки ~~в~~ ілю й плян Лябіренту а друге – розуміти суть щастя. І не попадаєш ти в царство спокою, хоч і знаєш, хто заснував Атени. І не того можна назвати несмисленним та непростісвщенним, хто не знає, де Великий Океан, а де Середземне море, а того, чия душа не чує Господа свого. Море від нас далеко, а Господь в серці наших єсть.

- - -

Древній мудрець Едип, умираючи, залишає синові у спадщину книжку про Сфінкса.

- Сине дорогий! Візьми сю маленьку книжечку від мене - й нехай вона тобі буде найкращою по міні спадщиною. Люби її, коли любиш мене, бо, шануючи її, мене шануватимеш. Носи її при собі - і вона дасть тобі той же плід, що й міні, тобто блаженний кінець життя. Не будь нахабним та безсовісним, іди потихеньку, бо шляхи життя небезпечні. Привчай себе бути задоволеним з малого і не наслідуй росточаючих серце. Вчися зібрати думки твої до купи й обертати їх в середину самого себе. Бо щастя твоє в середині самого тебе.

Там центр його. Пізнаєш себе - все пізнаєш, а не пізнавши себе - у тьмі ходити будеш і будеш чути страх там, де його й нема. Пізнати себе цілком і подружити з собою - оце істинне щастя і мудрість совершенна. Ах, коли б я міг тепер же дати тобі в серце пізнання самого себе! Але - сеє світло приходить у пізній вік. Та я прозираю природу твою і радуюся. Ти таки пізнаєш себе, коли будеш вникати в себе, і то сильно, сильно. І тим одним спасешся від лютих мук.

І довго ще говорив батько, але хлопчик не все міг розуміти. Омочивши батькову руку слізьми, притискав книжку до серця, а батько, радіючи синовому усерддю, спочив навіки, залишивши на обличчю світло радості, живий слід ублаженної спокоем душі своєї.

Добрий син, часто читаючи сю малу книжечку, знав її майже напам'ять. В ній говорилося про чудовище Сфінкс з лицем жінчини й тілом лева, як воно усім стрічним людям загадувало загадку: "що за звірь, що ранком ходить на чотирьох, опівдні на двох і ввечері на трьох?" Хто не відгадав

загадки, того чудовище мучило й убивало. І от власне Едип розрішив загадку, і чудовище щезло.

Але от Едипів син підріс, появилися у нього приятелі, котрі почали йому говорити: "Сфінкс? Та се ж чиста дурниця. Таких звірей ні в Америці, ні в Африці, ні на Японських островах природа не родить. Ні одна натуральна історія про таких звірів не згадує". І молодий хлопець забув батькову книжку, віддався розпусному життю, а разом з тим з серця його щезла радість.

Але от стало йому 30 літ. Почав він потроху пізнавати себе і питати: "Де поділася моя радість? хлопцем я не мав нічого, і був веселий, а тепер все у мене є – нема тільки радості. Назверх вона ніби й єсть, а в середині себе я її не чую, і кожна моя усяда кінчається гіркістю. От наслідки того, що я забув заповіт батьків. Сфінкс... Що воно таке? Певно тут єсть якась тайна. Мій батько був мудрий, любив людей, не говорив неправди і в жарт – трудно подумати, щоб він хотів мене обманути... А от – чи не попався я вже звіру тому в лапи? Бо щось мене мучить, а я не знаю що і не можу пособити.

Світе безрозсудний! Отрута рад твоїх – от насіння смерти серця, а твої солодощі – ото й єсть лютий звір. Зустрічає він нерозумних лицем жіночим, а потім роздирає кігтями лева.

Так в душі сина почав проростати з батькового неправдивого оповідання новий дух. Син почав потроху пізнавати себе і згодом унаслідував батьків спокій, живучи у храмі нетлінної істини.

— — —

Біблія заповітом зоставлена нам від предків наших і єсть се книга, що запечатала в собі спокій Божий як рай огорожений замикає в собі радість, як ківот береже сокровище, як перловиця перлу хоронить в собі. Де – яким глупцям смішним здається сотворення

світу, спочинок Бога по трудах, виліплювання Адама з глини, вигнання з раю, п'янство Лотове родяща Сара, всесвітній потоп, стовлтворення, перехід через море, чин жертвоприношення, лабіринт громадських законів, хід у якусь — то нову землю і. т. д. Та чи можна ж тому бути, щоб Ілля та Енох летіли живцем на небо? Чи згідно ж воно з природою, аби Навін зупинив сонце? Щоби назад пішов Йордан. щоби залізо плавало? Щоб діва, роздивши, зосталася дівою? Щоб чоловік воскресав? Що то за судія на весельці? Що то за вогненна ріка? Що за шелепи пекельні? Нехай у те вірить непросвіщенна древність, а ми живемо в просвіщенний вік.

Ні трохи я тому усьому не дивуюся. Се так люди жують одну гірку й немудру шкоринку. А коли б вони до сього джерела принесли із собою сіль то сей напиток зразу би став вином.

— — —

Древні мудреці мали свою особливу мову і виявляли думку своєю образами, наче словами. То були фігури річей земних або небесних; наприклад сонце означало істину, кільце або змії звитий у кільце — вічність, якор — твердість або раду, голуб — соромливість, бусел — богопочитання, зерно й насіння — помисел. Бували й вигадані образи, наприклад, сфінкс, сирена, фенікс, восьмиголовий змії і т. д. Кесарь Август мав на своїй печаті вирізаний якор з кільцем, обвитий швидким морським звіром дельфіном і з написом: тобто — "спішися поволі". Образ, що має в собі тайну, іменувався "емблема", тобто вкидка чи вправка, от наче вправка діаманту в перстень.

Вічність вічного показувалася трьома зчіпленими перстнями з написом: "сі три — вищі всіх стихій". Серце спрагнене вічності показувалося в виді

стріли летящої вгору до зірки з підписом: "досить для мене того одного". Серце просвітлене вічністю значилося якущем, з якого зерна падають на землю, і підпис: "чекаю майбутнього життя"; те ж саме писалося ще орлом, який летить до сонця з підписом: "горю, бажаючи безсмертності".

І от Біблія теж уся сотворена із священно-таємних образів. Небо, місяць, сонце, зірки, вечір, ранок, хмари, дуга, рай, птиці, звірі, люди і. т. д. — все то образи висоти, небесної премудрости. Але ці образи завжди мають в середині себе щось золоте й дорогоцінне, тобто боже.

Міні здається, що біблія походить на будинок, що його багатий пан поставив під видом дарової гостиниці на шляху. І з своїх тайних покоїв господарь бачив, як хто себе веде, чув розмови захожих і тоді вибирав собі у дружбу, хто йому подобався. А на фронтоні гостиниці стояв напис: "Усі зайдуть, але не всі будуть. Усі надяться, але не всі насолодяться".

VII.

(З твору "Розмова про давнину").

Минулі часи можна так само бачити, як і вчорашній день твого життя, а вчорашній день — як сьогоднішній минулий ранок, а ранок — як от ці пів години, які ми зараз проживаємо. Тим же оком, яким ти дивишся на вчора, можна дивитися й на Авраамів час. Апостол Павло усі минулі роки заключає в слові "вчора", а теперішні — в слові "сьогодня", а все майбутнє називає "віком". "Ісус Христос і вчора й сьогодні, той же і во віки віков". Хто бачить сьогодні, той бачить і вчора, откровенієм єдиного дня отверзається 1000 літ.

Світ наш, вік наш і людина в нім се тільки тінь тих самих річей вічних. Тінь не є саме діло, а тільки його образ. Наш світ – се тільки одежа, а Господній – тіло. Наше небо тільки тінь, а Господнє – твердь. Наша земля – пекло, смерть, а Господня – рай, воскресення. Вік наш то є лжа, мрія, суєта, пара, ніщо, а істина Господня перебуває во віки. Наш вік – то ріжноманітність тині, рубання піску, зів'ялення квітки, а Господень – єдність, тожність, адамант. День наш – вечір, ніч, місяць; день Господень – се вічний ранок, світло непрístupне, незаходиме сонце.

- - -

Тілесний наш болван – се тільки тінь істинної ЛЮДИНИ. Він тільки показує невидиму і прісносушу силу і божество тої ЛЮДИНИ. Ото ж тій – то ЛЮДИНІ й дивується Давид, побачивши очима розуму красоту її, піднявши ся превище небес наших і стихій. Давид побачив, що ми так ріжнемося від тієї ЛЮДИНИ, як небо від землі. Хто з нас, смертних, подібний до неї? Ні хто, бо ми тільки земля, попіл, тінь, вид, ніщо. Тільки коли ми возведемо сердечне своє око від підлої натури нашої вгору до тої святої вроди – тоді тільки побачимо і єдину оту БОЖУ ЛЮДИНУ. Але ж бо ніколи очі розуму нашого не підіймаються від смерти до життя, від землі до небес, хіба тільки в той день, коли "стихії запалені валять ся". Тільки в той день Господній созідається серце чисте в чоловіці, а в серце вселяється слово: "плоть – то ніщо". І тоді правда, прилетівши з небес, і земна істина возсіявши палять і нищать усі стихії, показуючи, що то все тільки одна тінь істини. А поки що – тільки одна віра бачить ту ЛЮДИНУ, котрої ми всі тільки тинь.

Бо віра – то око прозорливе, серце чисте, уста отверсті. Тільки вона бачить світло, що сяє во тьмі стихій; бачить і любить і благовіствує.

VIII

(З твору "Ізраїльський змій").

Пустельник жив далеко від людей. Він мав шовкову заплутану нитку і шукав у ній ПОЧАТКУ, а також щодня на розсвіті ходив у сад, де жила прекрасна птиця. Він любувався тою птицею, потім починав її ловити. Птиця сідала близько коло нього, тисячу разів, здавалося, вона вже була в руках, але все ж він її ніколи не міг упіймати. А раз то вона йому ще й сказала:

– Не тужи, що ти мене ніяк не вловиш. Добре тобі буде, як що ти й вік будеш мене ловити і тим забавлятися.

От раз до пустельника приходить приятель. По привітанню пішла дружня розмова.

– Скажи міні, – питає приятель, – що ти робиш тут у сій пустині? Я б умер від скуки.

А пустельник питає:

– А скажи ти міні наперед, що тебе радує у світі? Бо я теж там умер би від сумноти.

– Моїх забав три джерела, – відповів гість. –

Перше: роблю по силі моїй добро домашнім моїм і іншим людям; друге: маю добре здоров'я і третє; маю добрих приятелів.

– А я, – відповів пустельник, – маю дві забави: птицю й ПОЧАТОК. Птицю я все ловлю й ніколи її не можу піяти. А окрім того маю шовкових вузлів тисячу і один, шукаю в них ПСЧАТКУ і теж досі ще не знайшов.

– Міні твої забави – каже гість, – видаються дитинчими. А коли вони невинні і можуть тебе веселити – зоставайся собі здоров з ними.

І пішов, залишивши пустельника з чудернацьким його Початком.

— — —

Початок — се Бог. Все сотворене родиться і щезає, отже певно щось було перед ним і щось зостається після нього, бо ніщо ні початком ні кінцем бути не може. Отже таким чином Початок і Кінець — се те ж, що Бог і Вічність. Нічого нема ні перед Вічністю, ні по Ній — Вона все вміщує в необмежених надрах своїх. І не їй щось, а Вона сама усьому початок і кінець. У Ній все так як у кільці: перша й остання точка одна, де почалося — там і скінчилося.

Се можна помітити й на сотвореному: коли на ниві гниє старе зерно, тоді з нього виходить нова зелень, отже зогниття старого рождением нового; де упадок, там і відродження — аби все давало свідоцтво про премудру будову світу. І в кожній річці для уважного глядача можна побачити правдивий сей Початок.

Ті люди, що провиділи через тьму сей початок, у жидів називалися пророками, а також священниками. В інших місцях ці люди називалися магами, волхвами, халдеями; у греків ієреями, софами, філософами, ієрофантами і т. д. Хто визначався до тієї науки, того звільняли від усяких життєвих діл — і се означало посвятитися Богу. Посвятившись Богу, ті люди вже свобідно шукали і в природі і в книгах Початку.

— — —

Вічність можна примітити в кожній річці. Он землеміри в усіх своїх роботах насамперед шукають ЦЕНТР і ПОЧАТОК. Погляньмо ж і ми на землю і все що на ній. От слабосильне звіря — людина — водить медведів і слонів. Малий руль править кораблем, а

ще менший компас – показує всю путь. Дрібна іскра палить місто, з маненького зерна виходить велика яблуна. Легенький шум повітря, випущеного з уст в формі слова, може смертельно уязвити, може й оживити душу. Невидна пружинка движить усім механізмом годинника. Малесенька точка в циркулю єсть джерело усіх фігур. Десятифунтова машинка підіймає стопудову вагу. Солом"яний кру-гінь розбиває креміль; папірець громадських за-конів держить суспільність у спокою; слабого здо-ров"я государь управляє народами. Все те по плоти ніщо, але по сокритому в собі єстетству – сила.

"Дух животворить". Отой дивний початок і єсть в немощах сила, в тлі нності нетлінність, в дріб-ному величність. Починаючи кінчає, а кінчаючи починає; родючи погубляє, чоубляючи родить, противним врачує противне. "Погибель одной річі родить другу".

/IX

(З твору "Жінка Лотова, або кни-
жечка про те, як читати Святе Письмо").

Сказано – "пам"ятай послі дня твоя", тобто те що йде за ділами твоїми. А що ж таке послідне, як не кінець і вічність? Все наше щезає і на міс-це наших тіней стає вічність. О, вічносте! Ти єдине світло нам і пам"ять. Безславен єсть судія, що тебе забув, безпам"ятен і богослов, що тебе не згадує. Біблій – се ж шлях вічності. Але приступаючи до її читання, треба кинути усе світове. Коли йти в море купатися – по що берегти світову грязь?

– Августин каже, що не тільки в світських справах але і в самім раю слова Божого криються диявольські сіті; отже треба з великою опаскою зачинати чи-тання, щоби не заплутатися в сило лукаве, як то сказано про Юду: "разом із хлібом увійшов у ньо – го сатана".

Багатьох іскушав бруд Лотового п'янства, багатьох ростлив яд Давидового прелюбодійства, а в старості його отой дух діволожства. Не менше отрути і в повістях про сина його. Читаємо про заздрість Іллі — і гостримо ніжик на ближнього. Чуємо про хворобу Іезекіїля й дратуємо страх смертний та наше суевірство. Богатство Іова робить нас жадними, благородність Авраамова гордим. Воскресіння Лазаря, прозріння сліпих, оздоровлення біснுவатих — се вже зовсім робить нас плотомудрствуючими. Само зерно Боже, саме слово ВІРА соблазняє нас, бо ми починаємо уповати на плоть і кров святих, надіємося на тіль і клятву обожаємо ладан, свічку, живопись на образі, церемонії та обряди, забувши, що окрім Бога нема нічого благого, а всяка зовнішність є тіль і клятва.

Коротко сказавши — уся Біблія повна пропастей і соблазнів, і ввесь шлях її Єрихонський, повітряними обсажений розбійниками. Біблія — се жидівський Сфінкс, і то про неї написано: "яко лев, рикаючи, ходить і шукає кого проковтнути". Щастя тому, кому удалося роздерти сього лева і в жорсткім знайти ні жне, в гіркім солодке, в лютості милість, в отруті їжу, в буйстві смак; в смерті життя, в безчестю славу. Але не кожний може бути Самсоном.

Дуже треба пам'ятати раду сина Сірахового: "Багато людей померло від пересичення". Отже треба старатися вкушати в міру, не перетяжуючи шлунка думок наших. Здоровий і чистий смак задовольняється малим, а засмічена горлянка без міри й смаку жере. Отого ж то Бог і не велить святити скотини не жвачної. Багато жерти, а мало жувати — погано. Отже хто читає багато ріжномисленних книжок, той не буде благоученим. Як що наш вік чи наш край має менше мудрих мужів, ніж по других віках та сторонах, то сьому виною наше блукання

по безчисленних та різнородних книгах, без міри, без розбору, без пристані. Хворому хочеться й того й того, а здоровий одним чим ситий. З'їж одно що із смаком – і досить. Нема нічого вреднішого як ріжне та ще й без міри. Пітагор, розжувавши один трикутник, скільки наситився. Давид, розкусивши одну стінку ковчега, скільки просвітвся – аж скакав від радості. Отже розжуй і ти одну преславну славу – і відкриється тобі вхід і вихід до багатьох обителів Божого сього ляринту.

- - -

ЛЮДИНУ повну не всякий знає – а власне треба, щоби з твоєї купи гною блиснув діамант, щоби від піщаної твоєї гори відкотився отой краєугольний камінь. Щоби на болоті й грязі твого трупа виросла трава, яка дає насіння по роду божественному; щоб польові й дубровні крини та благовонні брості вийшли з землі твоєї. Оце й означає – другий раз родитися, тобто знайти в собі те, про що ти раніше тільки чув глухо без усякого смаку, а на серці воно тобі не сходило; що ти не хотів його, не думав о тім, а як що й думав, то думка твоя похожа була на беззубу дитину, яка вертить у роті найкращий орех із соломоного саду, але вгризти не може. І тільки той, кому прийшов час роскусити самого себе – знайде в собі ненадійно золото. Тоді серце робиться доброю нивою, а плоть – як поле квітками наповняється.

Отже біблійне СОТВОРЕННЯ ЛЮДИНИ – се і єсть друге рождження. Воно буває не тоді як содомська людина з плоті й крові, наче горщик із брєнія та грязі твориться, зіплюється, образується, стоїть, ходить, сидить, розмахує, очі й вуха й ніздрі має, ворухиться й красується як мавпа, мудрствує як ідол, мацає як крїт, лапає як безокий, гордиться як безумний, міниться як місяць, непокоїть ся як

біс, паучитьося як павутиння, голоден як пес, жадний як водна хвороба, лукавий як змії, ласкавий як крокодил, постійний як море, вірний як вітер, надійний як криса, розсипчивий як порох, щезає як сон.

Се ложний чоловік, сінь, тьма, пар, тлінь, сон. Отже коли ж буває сотворення людини? Тоді як наступає друге рождення. Плотська людина обмежена тіснотою, а духовна — вільна. І в висоту і в глибину і в широту літає свобідно. Не перешкоджають їй ні гори, ні ріки, ні моря, ні пустині. Бачить віддалене, прозирає сокровенне, заглядає в минуле, проникає будуче, шестує по хвилях океана, проходить двері до ув'язнених. Очі його голубині, крила орлові, оленева проворність, львинна відвага, горличина вірність, пеляргова вдячність, агнецева незлобність, соколина швидкість, журавлина бодрість. Тіло його — адамант, смарагд, сапфір, яспис, тарсис, кришталь і антракс. Над головою його літає седмиця птиць Божих: дух смаку, дух віри, дух надії, дух милосердя, дух поради, дух прозріння, дух чистосердності.

— — —

Коли в Божих книгах читаєш про п'янство, наложничество, кровозмішування, амури й таке інше — не проводи часу на содомських сих вулицях, але минай їх не задумуючися, не стоячи на шляху грішних. Біблія ж не на сі вулиці, а тільки сими вулицями веде тебе в горнія страни, в край чистоти й вічності. Біблії нема нужди в твоїй плоті — вона вся у Вишнім Бозі. Біблія — се храм слави Вічного, а не плотської твоєї дрянї. По що ж ти в суботу, в покої, в чертоги, в світлиці й обителі Божі тягнеш сміття з гнусної твоєї хати? По що суєшся із сродом во град Вишнього? Очистися! Розбуй чоботи твої дома, обмий руки й ноги, зостав усе твоє тлінне і переходь до Божественного.

І от до сього переходу Біблія тобі єсть міст і сходи. Там тобі дається нетлінне замість тлінного. Побачиш, чого око твоє не бачило й що на серце тобі не всходило.

XV.

(З твору "Боротьба Варсави з бісом").

Варсава: Обіцяв я собі не слухати нічого окрім премудрости, яка знаходиться в євангелії та в священних обителях біблійського Єрусалима. І від того часу наплював я на світ, плоті і діавола з усіма їх радами. Священник облив тіло моє скотською водою на той кінець, щоби я потім обмив серце своєю водою духа з євангельського Сильоаму. І в сім тайна: плотьською водою тайно образується вода премудрости, пієма з Біблії во спасеніє. А інакше хоч ти й облитий чи погружений, а коли ти не розумієш тайни і любиш пити гнилу воду мирських рад, то ти лицемір, чужий ти царствію Божому, бо ти тільки водою хрестився, а не духом.

Хто хоче блаженно у світі прожити,
Нехай зоставить усі мирські ради:
Мир є річ переверотна. Він іде на руках,
Упавши лицем на землю, а догори ногами.
Коли сліпий сліпого веде за собою,
То обидва упадуть в рів.

Даймон: Тісні ворота ведуть до царства небесного і щось мало бачимо туди входящих.

Варсава: Бо эле йдуть, ідуть з трясінням колесниць, з лясканням бичів, шумом коней і кіників, з вагою мамони, з обильними трапезами, зі смрадом плоті й кровей, в небрачній одежі, в безпутних чоботях, з непокритою головою і без жезла неопоясані, з немитими руками й ногами.

Даймон: Які колесниці? Які коні? Хіба ж таки всяк їздить на колесницях фараонових?

Варсава: Всяк, бо воля його — колесниця його. Хто полюбив волю свою, той ворогом став Божій волі і не може увійти до царства небесного.. Що носить і бісить вас, як не перемінчиві колеса волі вашої, як не буйні крила вітряних похотей ваших? Возлюбили ви волю свою й сили на ній, як на колесниці; шукаєте її, п'яні нею, але не знаходите й кажете тоді: % "ой, як трудно потрапити в царство Боже". Воля ваша — се й єсть узи для вас, і вереї, й лев поглотивший, і пекло, і вогонь, і червак, і плач, і скрежет. І не вийдете звідси, доки не розірвете пут і не скинете ярма волі вашої.

Даймон: А хто ж у тім винен? Той, хто дав ту волю чоловікові.

Варсава: О, злобо! Не клеवेशи на Премудрість. Не одну, а дві волі тобі дано. Але ви возлюбили свою волю вище Божої та й блукаєте вічно шляхом грішних.

- - -

Варсава: Що легше — красти чи не красти? А от весь світ повний татей і розбійників. Чи так уже потрібна й многоцінна річ дім та гарна одежа? А от увесь світ погряз у тім суетнім любодіянням очей. Що може бути удобніше як хліб і вода? А от увесь світ обтяжився чревоугодієм, і черво стало богом світу, тоді як воно пуп пекла, шепели, ключ і джерело, що викидає з безодні сердечної усяку скверну, блевотину й неусипних черваків. Заздрість, грабїж, тяжби, крадіжки, убивство, хула, клевета, лицемірство, лихоїмство, любодіяння, студодіяння, сусвірство — ото є правдивий потоп Ноїв, що подає ляє голову світові. А от увесь світ тее радується творити і успіхом беззаконств своїх і мудрість і славу, і благородність, і солодкість, і блаженство оцінює. Не правильно ти судив, але правильно сказав, що трудність шляху Божого виною гріха.

Але що ж коли світ від усього серця свого возлюбив пекельну дочку, оту трудність і гіркість, а Божу благодать возненавидів, хоч вона й каже: Прийдіть до мене — і я заспокою вас"; "скільки разів хотів я зібрати вас, дітей своїх — а ви не сходилися"; "ходіть в полумні вогню вашого за те, що сами собі його розпалили"; "покарає тебе відступлення твоє й злість твоя". У бідах світу винен не Бог, бо він отверзає двері й обійми батьківські, але виною в тім сам світ із волею своєю.

Воля — ти несите пекло,
Все ти поїдаєш і все затроюєш,
День і ніч зіваєш щелепами,
Ковтаючи усіх без розбору.
Але хто зуміє заколоти сього змія —
Той знищить усе пекло.

Отже не бреш на ворота відкриті. Не вони повинні в малому числі спасаємих, а воля. Ах, проклята воля! Се тільки ти, як лев з огради своєї перегорожуєш світові шлях до блаженного кінця життя.

Даймон: А хто ж се може уторувати шлях до того блаженного кінця?

Варсава: Усякий, хто захоче. А хоче той, хто возлюбив Бога. Ся нова любов нищить стару, котра помаленьку переходить у нову волю і в нове серце.

/ XI

(З твору "Потоп зміїн").

Двоє прийшло до храму Соломонового: один сліпий а другий зрячий. Сліпий водив очима то туди то сюди, але нічого не бачив. А зрячий, бачучи чудову живопись, що представляла людей, звірів, птиць, гори, ріки, ліси, поля, квітки, сонце, зірки й дорогоцінне каміння, вельми радів, а особ —

ливо дивлючися на семиляпадний свічник та сінь херувимів.

— Не бачу я нічого гарного в сім храмі, — сказав сліпий.

— Бідний ти... — сказав зрячий. — Піди до дому та викопай зіниці твої, зариті у футрі твоїм, й принеси їх сюди. Тоді обновиться перед тобою сей храм і почувеш солодке блаженство.

Що тут таке оті пришельці в храмі?

Всі ми пришельці у сім світі, в прекраснім храмі премудрого Бога. Є три світи. Перший — се вселенна, де живе усе рожене. Другий — мікрокосм, тобто людина. І третій — символічний, тобто Біблія. Сонце є оком кожному з тих світів, а око є сонцем.

А що означає — викопати зариті у футрі зіниці?

Се значить пізнати самого себе, прозріти сокрити в тобі самім вічність, тобто наче іскру в попілі своєму знайти.

— — —

Добрий живописець намалював на стіні оленя й павича. Маленький син живописця дуже веселився тими картинами, та й старший син дивився з задоволенням. Згодом живописець стер фарби, і не стало ні оленя ні павича. Маленький хлопчик від того плакав безутішно, а старший сміявся. Де причина сміху й плачу?

Краска — се тільки зовнішність, а сила рисунку в самім художнику. На стіні ті образи погibli, але в душі художника вони не погинуть. Старший син се розумів, тому він сміявся; а маленький не розумів і тому плакав.

Отак і усі ті світи складаються кожний з двох річей — матерії й форми. Грецький філософ Платон називає ці форми **ІДЕЯМИ**, тобто наче видіннями, видами, образами. Оці ідеї й суть первісні світи

нерукотворенні, таємні вірвовки, що держать переходящу матерію. І у вселенній і в людині зовнішній вид дає знати про скриті під ним форми чи то вічні образи; так же само і в символічному біблійному світі є матерія й єсть Божа суть.

Змій і там шепоче своє. От він каже: "на початок Бог створив небо і землю" – але як же се розуміти? Доки стоїть яблуня, доти маємо й тінь її. А що таке тінь? Се місце, від сонця яблунею заступлене. Але дерево вічності завжди зелене, і тінь його ні часом ні місцем не обмежена. І наш світ і всі інші нечислімі світи – се ж тільки тінь Бога. Вона не стоїть постійно, а переходить в різні форми, але ніколи від свого живого дерева не відділяється. Давно вже розумні люди сказали: "матерія вічна", тобто всі місця і всі часи наповнила. Тільки дитячий розум може сказати, що або був або буде такий час, що не буде світа. Ся дитяча думка в кінці Ю-го по Христі віку так перелякала людей, що всі ждали кінця світу, як мореходець гибелі корабля. Тільки уявіть собі стан душі тодішніх християн, скаламучених змієм! Та аж потім усе виявилось, аж коли всі язичники достойно і справедливо християнське біснування висміяли та й тепер висміюють.

І от як бреше Змій на самих дверях, так бреше він і далі. "Нехай стане світло", каже. Але звідки ж воно візьметься, коли всі небесні світила появилися тільки на четвертий день? І от так Змій іде через усю седмицю, наче б то він був свідком того чудотворного театру і наче б то страх як треба знати що попереду появилосся – цвіток чи гриб. А нарешті усю ту фабрику печатає Змій грубим божевільям: "а в день семий спочивав від усіх трудів своїх". Наче б то заморився й нічого більше створити не міг. А коли б се не перешкодило, то мабуть би були у нас тепер і безфості леви, крилаті черепахи та кобили, хвос-

таті зайці, шуті воли, голосисті деркачі, м'яккі пухово їжаки, чотириочні та чотировушні судії, правдолюбні ябедники й клеветники, премудрі, сказавши по німецькому, шпіц баби, а по українському розумні дурні і всякі інші чудовища та дивогляди.

А за ними услід появилося би, сказавши по латині, "перпетуум мобіле" (вічний двигател) і філософський камінь, що всю грязь європейську обертає в золото. А тепер он бач, те все засіло в Божій безодні.

"Насадив, каже, Бог сад во Едемі на сході".

Виходить – насадив сад у саду, бо Едем – се по житівському сад. І звідки ж на сей сад садовий дивитися, аби він усе був на сході? Або – "позна каже Каїн жінку свою". А сам забув, що по його ж словам у всім світі було тільки четверо душ людей. Звідки ж Каїн узяв собі жінку окрім рідної матері?

І наговорить тобі сей Змій далі, що й Бог сам ридає, сердиться, спить, кається. Потім наговорить, що люди стають соляними стовпами, возносяться до планет, їздять колясками і по морю й по воздуху; і що сонце наче карета зупиняється та назад подається, і залізо плаває, ріки течуть назад, від голосу труб валяться стіни міста, гори скачуть мов барани, ріки плещуть руками, діброви й поля радіють, вовки з вівцями дружать, воли з левами паються, хлопчики з аспідами граються, мертві кості встають, з яблунь падають небесні світила, а з хмар круп'яна каша з перепелицями, з води робить вино, а німі того вина напившиися, починають говорити, чудово співають і. т. д. і. т. д. Чи не видно ж, що Змій по брехні повзає, брехню їсть і брехнею ригає? "Не смійте їсти всякого тука і всякої крові" – і тут же забувши сказане, говорить "нагодував їх від тука", або – "пийте усі, бо то кров моя". А яка ж уже то брехня – сказати про чоловіка: "усе покорив еси під нозі його" – а скільки

ж то, окрім звірів та гадів, тисяч дрібненьких, літаючих та повзаючих сотворінь смокчуть кров людську й поїдають тяжку працю його? А оті усі безчисленні вінця позбавлені мученики, що прелестилися від Змія й видовбали собі соблазняюче око, вирізали для Царства Небесного собі ядра, скопилися або в великім числі палили самих себе? Так! Господь ловить вірою, а Змій суєвірством. І поглянь же тепер на весь той земний клубок і на весь той бідний рід людський! Яким потопом тяжких ересей, роздорів, суєвірства, многовірства й ріжновірства хвилюється, обурюється, потопляється! І весь той потоп не зверху нам єсть аний, але пекельна Змієва паща його відригнула.

Що ж робити з тим Змієм?

Поставити праведний суд над ним і точно пізнати силу діла його. Тоді й мала дитина ним володітиме.

А як же се зробити?

А тільки підняти його з землі, бо він тільки тоді шкідливий, коли повзає по землі.

А хто ж його підійме? А піднявши, де його дівати? На шию його хіба собі повісити чи що?

І гори пересуває і Змія підіймає хто? ВІРА. Але перше ніж підіймати Змієве серце—підійми своє власне до вічності, а тоді Змій і сам підійметься та й повисне на дереві. Ми повзаємо по землі як діти, а за нами й Змій повзе. Коли ми підіймемося, то й Він з нечестивого стане блаженним, з повзучого божественним, з ядовитого спасенним, з мертвого живим.

- - -

Але судячи Змія не треба спішити. Бо хто знищив невінчаних отих страдальців? Суд наглий. Хто во вся віки й чоловіки наводить на вселенну ріжних бід потоп? Суд наглий. Хто оту спасенну від потопу пі-

раміду стовпотворенням завершити перешкодив?
Мови помішав хто? Суд наглий. Хто, нарешті,
найсолодший Богу музикальний орган – Біблію
поганоголосою й безсогласною сотворив і розстроїв?
Хто навчив сю Єву співати пісні не Богу Іаковле-
вому, а бездушному ідолові Деїрському, світу сьо-
му? Суд скорий.

Отого ж то й Адама вигнано з раю з його роз-
строєною псалтирею та поганенькими гусями. Ей,
душе! Ізбігай суда наглого. Чи знаєш що таке
Біблія? Се древній Сфінкс. Лев-Оіва. Оце вона
ходить вселенною, шукаючи, яко лкв, кого би про-
глинути, а ти дримаєш та граєшся. А чи розумієш
що оце тебе чекає й зустрічає? Або преблаженна
побіда або цілковита біда. Коли розршиш загадку
Сфінкса – дістанеш вишній град Давір, град пре-
мудрости, гред дорогоцінно – каменний, єдиний воз-
люблений Давидові град оний. І се тобі спокій і
милость во вся дні життя твого. Се і діва і жона
твоя, що яко лоза виноградна буде родити тобі сини
сіонськіта дочки ерусалимські не від крові, а від
Бога. Коли ж, по Самсонівському, лева отого не
роздереш – о, тоді замість солодкого сота стрінуть
тебе пєсячі мухи, що гноять солодкість еля, стрі-
нуть шершні й уояка гіркість.

Роздери ж лева, душо моя! Бо як ні, то він
роздере тебе. Кожне слово в Біблії прибите гвіз-
дком, кожний голос її – рик левинний. Бачучи
в Біблії землю й тьму, будеш вкушати яд. Рос-
кусюй же та шукай у шкаралуці зерно вічности.

Все тільк і неправда, окрім одної вічности. Вона
тільк єсть істина Божа. Все жуй, переварюй, роби
з усього центр і кінець біблійний.

Після побіди Амореїської піднялися сини Ізраїля проти заходу. Немило стало то цареві Валаку. "От, каже, якісь — то нові та дивні люди вийшли з Єгипту і, по горах розливаючися, вище гір піднялися". І посилає послів до чародійника Валаама, аби той знищив тих людей.

Прийшли послы, обявили цареву волю. "Добре, сказав Валаам. — Переночуйте у мене".

Он бачиш друже, чому ангел не велить тобі тут шукати. Бо в сім гнізді ночують вороги роду Божого.

Або от. Прийшло до Мойсея коліно Рувімове та Гадове. І просять, аби він не переводив їх на той бік Йордану. "Бо на сім боці, кажуть, дуже гарна для скотини земля, а ми ж товаром займаємося". А мойсей на них закричав:

— То всі браття ваші підуть битися й тільки ви тут зостанетеся? Та ще й других перемовляете, щоб не йшли на землю, котру їм сам Господь дає?

І Господь так розсердився на тих людей, що прирік їм не бачити землі обіцяної, окрім Халева та Ісуса

Тож, друже, послухай Мойсея і не шукай в поганській тлінности возлюбленої людини, істинного мужа, друга, брата й приятеля твого. Шукай його там, по той бік Йордана і не сьогодні. Бо інакше виjde, що читав ти пророків, шукав ЛЮДИНИ, а попав на мертвяка й сам з ним пропав. Бо шукав ти між посланниками царя Валаама, на сідаліщу губителів та чародійників, що все в плоть і кров обертають.

Нема тут ЛЮДИНИ! Нема її в царстві мертвяків! Вона завжди жива і шукати її треба в царстві живих. Авраам, кинувши все тутешнє, знайшов ІСТИНУ ЛЮДИНУ на горі, а у Авраама добрі очі були. Ту ж ЛЮДИНУ й Каїн бачив, "стоящу й не падающу й вічно перед лицем Господа перебувающу".

Геть же! Йди геть,
Сумна ніч?
Сонце сходить,
Світло приводить!
Світло приводить,
Радість родить.
Геть іди! Геть,
Ніч потопу!

БАЙКИ ХАРЬКІВСЬКІ.

БАЙКА 3.

ЖАЙВОРОНКИ

Давно-давно, ще тоді як черепахи у орлів літати вчилися, одна черепаха теж собі полетіла та й гепнулася з великим тріскотом об камінь. А недалечко від того місця сидів молоденький жайворонок. Почувши отой гуркіт, жайвороня перелякалося і, тріпочучи, полетіло до свого батька.

— Ой, татусю! Мабуть коло тої гори сів орел, про котрого ти міні говорив, що то птиця всіх страшніша й сильніша.

— А по чому ж ти догадуєшся, синку?

— Ой, татусю... Як він сідав, то я такої швидкості, шуму й грому ще ніколи не бачив і не чув.

— Дитино, дитино — зелененький ще, бачу, у тебе розум. Знай та й завжди собі ту пісеньку співай: не той орел, що високо літає, а той, що легко сідає.

СИЛА. Багато є таких людей, що гарні діла зачинають, а хисту в них до того нема, тому й кінець поганий буває. А печать усякому ділу є не тільки добрий намір, а й кінець.

БАЙКА 6.

КОЛЕСА У ГОДИННИКУ.

Одно колесо питалося другого:

— Чомути вертишся не туди, куди ми, а зовсім у інший бік?

— Мене так майстер зробив. Але ж бо я хоч і кручуся в інший бік, та вам же я не тільки не перешкоджаю, а щеї допомагаю, щоб годинник ішов за сонцем.

СИЛА. Ріжна вдача у людей, то й шляхи життя ріжні. А смисл усім один — чесність, спокій і любов.

БАЙКА 7.

ОРЕЛ І СОРОКА.

Сорока орлові говорила:

— І як тобі ото не наобридне крутитися отам у висотах небесних то туди то сюди?

— Ех! Як би не нужда, то я б і ніколи на землю не спускався, — сказав орел.

— Ну, а я б так ніколи далеко від міста не відлітала, хоч би й орлом була.

— Та й я так робив би, коли б був сорокою.

СИЛА. Хто родився на те, аби знатися з вічністю, тому миліше жити в полях, галях та садах, ніж по містах.

БАЙКА 10.

ДВІ КУРКИ.

Дика курка якось зустрілася з домашньою.

— І як ти, сестричко, можеш ото у лісі жити? — питається домашня.

— Та як же? Так як і усяка інша птиця лісна. Той же Бог і мене годує, що дає їжу стаду диких голубів.

- Еге бо! Але голуби ж літають добре.
— То що ж з того? І я по тому ж повітрю літаю і дякую Егови за крила, що він міні дав.
— Ну, осьому вже, сестричко, я ніяк не повірю, щоб курка та могла літати. Я по собі знаю, бо он ледве-ледве можу до отого хліва долетіти.
— Може... Але треба ж пам'ятати, що ви, голу-бонько, з маленькості, як тільки народилися, звикли по дворах сміття розгрібати, а я ж у літанням що дня вправляюся.

СИЛА. Багато є таких людей, що не вірять тому, чого сами не вміють зробити. Виходить, що хоч практика без сродности ні до чого, але ж бо й сродні сть укріпляється трудолюбністю. Що за користь — знати як робиться те чи інше діло, коли ти сам до нього не звик? Довідатися нетрудно, а трудно навикнути. Привичка не в знанню живе, а в роботі. Знання без роботи ні до чого, а робота без природности: от у чім ріжниться "Знання" й "Наука".

БАЙКА 12.

БРУСОК І НОЖИК.

Говорив раз ножик брускові:

— Жаль, що ти, братіку, не з нашої кумпанії, не ножик.

А брусок каже:

— Та може як би я не вмів гострити, то й пішов би за твоєю радою, але тепер тим то добре вам зі мною, що я не хочу бути серед вас. Ма-буть, ставши ножем, я ніколи стільки сам не перерівав би, скільки переріжуть усі ті ножі й мечі, що я за своє життя поперегострю. А тепер такі часи, що на бруски скупо.

СИЛА. Бувають і такі люди, що сами не йдуть у військову службу і не женяться, аби лекше других

привести до розумної чесности, без котрої усяка должність ніщо.

БАЙКА 21

ЗОЗУЛЯ Й НОСИК.

Зозуля підлетіла до чорного дроздика та й каже:

— Що ти тут ото робиш?

— Та співаю, як бачиш.

— Співаєш? І тобі не скучно? Я й сама співаю, та ще, мабуть, і краще від тебе, а все ж міні скучно.

— Та бо ти, зозуле, тільки те й робиш, що, підкинути яйця свої у чуже гніздо, літаєш з місця на місце, співаєш, їси та п'єш. А я сам годую, стережу й учу дітей своїхха труд свій облеглию піснюю.

СИЛА. Багато людей, як ота зозуля, тільки співають, п'ють та їдять. Само собою, що їм без діла більше скучно, ніж тим, що працюють. Співати тапити — се і діло і не діло, а в усяк м разі головного нашого діла то тільки хвостик. А хто на те їсть п'є й співає, щоб краще пі сля спочинку узятися за роботу, тому скуку прогнати легко; він щодня і в ділі й без діла. Ото про нього й приказка; добрій людині щодня свято. Наша робота — се джерело нашої й радости. А кого робота не веселить, то той, значить, до своєї должности не має природи, не друг він її вірний, бо щось окрім неї ще любить. Але нема найсолодшої річі, як спільна нам усім робота — шукання царства Божого. Се єсть слава, світло й сіль усякої іншої роботи. Сама найвища должність без страху

Божого буде мертвою, хоча чоловік навіть і сродність до неї має. Страх Господень возвеселяє серце. Як тільки почне серце підіймати свою думку до Господа — оживає, а біс скуки й суму, як курява від вітру розлітається.

До яких інших річей то ми й не родилися, але до сеї родилася уояка добра людина. Щастя тому, хто своєю власну роботу з'єднав із сею усім спільною. Оце буде істинне життя. Тоді можна зрозуміти й слова Сократа: "де-хто живе, аби їсти й пити, а я їм і п'ю по те, аби жити".

БАЙКА 24.

КРИТ ТА ЛІНКС.

У казці говориться, що є такий звір "лінкс", що ніби може бачити на кілька аршин у землі. Так от сей звір, побачивши крота, почав насміхатися:

— Відне ти сотворіння! Та коли б ти міг хоч на соту долю так бачити як я, то би міг заглянути аж у саму середину землі.

— Перестань хвалитися, — сказав кріт. — Зір у тебе, правда, гострий, але розум дуже сліпий. Коли тобі й дано, чого я не маю, то таки ж і в мене є, чого в тебе нема. Думаючи про гострий свій зір, не забувай і гострого мого слуху. Вічна правда блаженної природи нікого не обіжає: у своїй нерівності вона дає усім рівність і гостротою мого слуху замінила міні очі.

СИЛА. Глупота в багатстві гордиться й лається, а в бідності осідає й приходиться в одчай; отже в обох станах вона нещасна: там казиться як у горячці, а тут із ніг валиться як стерво. А се від того, що ми не шукаємо царства Божого і правди Його, а думаємо, що в світі все робиться навдачу, як у беззаконнім царстві. Але як тільки розкриєш очі, то побачиш, що усе робиться по самій точній правді й рівності. Коли багатство дає те, чого не дає бідність, то і в бідності відшукаєш те, чого нема в багатстві. У котрій землі менше родиться овочів, там у нагороду маємо здоровий воздух.

Де бачимо менше клькви й чорники, там менше розпросторилася й скорбутна хвороба. Менше лікарів – менше хвороб, менше золота – менше потреб, менше наук – менше дурнів, менше прав – менше безправности, менше зброї – менше війни, менше поварів – менше зіпсутого смаку, менше почести – менше страху, менше приємностей – менше жалю, менше слави – менше безславности, менше приятелів – менше ворогів, менше здоров"я – менше пристрастей. Вік і вік, земля й земля, нарід і нарід, місто й село, молодість і старість, хвороба й здоров"я, смерть і життя, ніч і день, зима й літо і все сотворене має свої добрі сторони. Але сліпа глупота й глупе невір"я того не розуміє і саме погане в усім бачить, як ота п"явка, що висмоктує тільки погану кров. Отже тому глупота один вік хвалить над другим, один нарід ставить вище другого, завжди незадоволена із свого стану, із свого краю, сродности, долі, не тішить її ні здоров"я ні хвороба, ні смерть ні життя, ні старість ні молодість, ні літо ні зима, ні ніч ні день; при удачі злітає до небес, при неудачі падає в безодню, позбавлена вона і світла й духа віри, а також солодкого спокою, і палиться на власних своїх журб полонінню – отже цілком на ній збувається слово: "а невірющий – уже осужден єсть". А між тим – усе на світі благо, окрім сліпоти на царство Боже й правду Його, окрім болю душі й мук незадоволення: оце одно є зло.

БАЙКА 25.

ЛЕВ І МАВПИ.

Лев, кажуть, спить навznak і у сні, кажуть, дуже схожий до мертвого. Так от раз мавпи, побачивши сплячого лева й думаючи, що він умер, почали скакати коло нього, забувши страх і шану до свого царя.

Але от лев прокинувся. Мавпи в страхі розбіглися пріч у всі боки. А старша з них і каже, трохи передихавши з переполоху:

— Таки лев левом і був і єсть і буде.

СИЛА. Лев—се Біблія, котру не признають і лають деякі людці. Вони думають, що вона вже мертва й про мертвоту говорить, але не розуміють, що в тлінних її образах криється вічне життя.

БАЙКА 26.

ШУКА Й РАК.

Шука, побачивши щось смачненьке, кинулася й проковтнула, але зразу ж почула, що в тім є гачок з вудки. Зірвалася, правда, але зразу де й ділася її веселість. Рак з далеку се бачив та й питає:

— Чого се ви, пані, сьогодні щось не веселі?

— Та не знаю, брат... Щось міні скучно трошки. Оце думаю для приятности пропливти собі з Кременчука в Дунай. Прискучив щось міні Дніпро.

— А я знаю скуки вашої причину, — підсміхаючися сказав рак. — Ви проковтнули вудку і тепер вам уже не пособить ні бистрий Дунай, ні плодоносний Ніль, ні навіть золоті крила.

СИЛА. Рак говорить правду. Без Бога і за морем погано, а мудрій людині всюди і завжди добре. Вона не кладе на однім місці, а в середині самої себе те добро носить, і воно світить їй сонцем в усі часи і буває сокровищем на всіх місцях. Не людину місце, а людина місце освящає. Страх Божий — є джерело мудрости й радости й довгоденствія.

А невірство — се приманка, що криє в собі найгіршу отруту. Нелегко сю отруту примітити, та нелегко зрозуміти й беззаконня. Його зрозуміє тільки той, хто знає страх Божий. Беззаконіє — се й єсть для нас вудка, солодка приманка на душу. Як що чес-толюбність тебе тягне до гріха — то оце воно й є

ота приманка. Пристрасть плотська плінила? І оце ти проковтнув вудку. За сріблом погнався і впав у неправду? І тут вудка. Чи заздрість, чи помста, чи гнів, чи одчай уступив у твою душу — все те вудка. Чи безбожність вселилася в серці твоїм — ото ж піймався ти на вудку, що про неї Ісаїя каже: "нема чим радуватися нечестивому, бо тільки безумний може сказати — нема Бога." Ворогуєш ти з Богом? Пожер ти вудку, про яку Мойсей каже: "проклят ти у місті, проклят ти й на селі". І тоді-де сховаєшся? Яке місце розвеселить тебе? Який прибуток порадує серце? І в душі своїй і в серці всюди і завжди будеш носити нещастя.

БАЙКА 27.

ПЧОЛА Й ШЕРШЕНЬ.

— Скажи міні, пчоло, чого ти така дурна? Ти ж знаєш, що труд твій не стільки тобі, скільки людям приносить користь, а тобі так тільки вредить і замість нагороди часто приносить смерть. А ти все ж таки не перестаєш збирати мед. І багато у вас голів, але всі без мозку.

— Як я бачу, великий з тебе дурень, пане совітнику, — відповіла пчоло. — Їсти люблять мед усі: і медвіць їсть, та й ваша братія, шершні, теж лукаво медок дістають. І ми могли би мед красти, як би любили тільки їсти його. Але для нас більша радість збирати мед, а не їсти. Ми до сього родилися і ми того не перестанемо робити, поки не помremo. Бо без роботи і в самім меду купатися для нас чиста смерть.

СИЛА. Шершень — се чоловік, що живе чужим коштом і родиться тільки по те, щоби їсти, пити і т. д. А пчоло — се мудра людина, що в своїм сроднім ділі трудиться. Шершні люблять говорити:

"І по що він ото й науки проходив, коли однаково нічого не має? Як нічого не мати, то й учитися нетреба". Але вони не розуміють, що сродна праця—се найсолодша у світі річ. Подивіться на природу—як у ній? Спитайте вашого вижля (борзого пса) коли йому найвеселіше? Він вам скаже: "Коли я гоноу зайця". Подивіться на ката, що сидить перед вами—коли він найвеселіший? Коли цілу ніч бродить або сидить коло нори, хоча, упіймавши, може й не їсти тої миші. Замкни пчолу в клітку з самого меду—чи не вмре вона з тоски по цвітоносних луках, де могла би вільно літати? Горе плавати в богацтві і смертно мучитися без сродної роботи. Мука єсть боліти думками, а болішо думками власне без сродної праці. За те радісно єсть по природі своїй: тоді солодким є й труд тілесний і терпіння тіла. Але ж треба розкусити що то означає жити по природі своїй. Се не закон скотських членів та похоті нашої, а се блаженне існування в сродній собі часті. Се те існування, про котре древній Епікур сказав: "Дякуймо блаженній природі за те, що потрібне зробила нетяжким, а тяжке непотрібним".

БАЙКА 28.

ОЛЕНИЦЯ * КАБАН.

Олениця, побачивши кабана, привіталася.

— Добридень, пане кабанчику! Дуже міні мило, що...

— А що се ти, негіднице така негречна, що називаєш мене кабаном? Хіба ти не знаєш, що я вже пожалований у барони і маю такий патент, що рід мій виводить із самих благородних бобрів? І хіба ти не бачиш, що замість опанчі я для пишности ношу при публиці зідрану з вівці шкуру?

— Прошу простити, ваше благородіє,— сказала олениця,— я ж не знала. Ми люди прості й судимо не по одязі та по словах, а по ділах. Ви ж такі непричком, так само як і раніше ристе землю та ломаєте плоти. Дай, Господи, вам і конем стати.

СИЛА. Неможна досить надуватися отим дурням, що потоптали чесний і безцінний бісер добродітелі за одно тільки те, щоби продертися в чин з усіх боків непідходящий. І який то їм змії до вуха нашепотів, що чин і одяга змінять їх, а не чесне життя? Ото вже насправді граки, що вбралися в чуже пір'я. Суспільні сть із таких людей подібна до корабля, на котрім ідуть повбірані в людську одягу малпи, але ні одна правити кораблем не вміє. І хто має просвіщенне око—скільки ж то він бачить сих ослів, одягнених у чужу шкуру! А по що одягнених? Щоб лекше прожити, людей безпокоїти й проламуватися крізь плоти громад—ських законів. І цікаво, що ніхто з достойних чести не сердиться так на яку негречність, як отсі малпи та осли з кабанамі. Древня грецька поговорка гласить: малпа буде малпою хоч і в золото її вбери. Згадує й Соломон про свиню з золотим кільцем у ніздрях (Притчі, гл. 11, ст. 22). Та і в нас на Україні є пословиця: похожий, як свиня на коня.

ВІЛЬНА ПЕРЕДАЧА
ВІРШІВ СКОВОРОДИ.

(З книги "Сад божественних співів,
що вийшов із зерна Святого Писма").

ПІСНЯ ПЕРША

(На текст: "блаженні непорочні, що йдуть своїм
шляхом у законі Господньому").

Боятся люди зійти гнити в домовину,
Щоб не попасти туди
Де горить вогонь неугасимий.
А того й не розуміють, що смерть є свята,
Вона кінчить зло нашого життя,
Лиху війну завершає покоем
О, смерть така свята!

Не боїться совість чиста навіть перунів огнистик;
Таку людину тоді не палить пекельний вогонь,
Життя йому здається райським,
Бо то гріх смерть родить,
А такої смерті кінець – пекло.
О, смерте така люта!

Блажен той, хто з пелюшок посвятив себе Христу,
День і ніч мислить по Його слову,
Узяв труд благий і вагу легку
І до того навик –
О, така доля свята!

Хто скоштував тої солодоти,
Той вовіки не впаде в мирське іскушення;
В наготі й бідах він не заскучає,
Не боїтиметься ні огня ні меча.

Христе! Життя мое! Христе умерший за мене!
Тобі завдячую початок усього –
То от даю Тобі хоч решту мого життя.
Здійми з серця камінь ,

Запали в нім своє полум'я –
Нехай прийде смерть пристрастям і злій спокусі,
Щоби я в тобі живив своє світло.

А як від гріхів воскресну
І зодягнуся в плоть небесну –
Ти в міні, а я в тобі вселюся,
Солодости тої насищуся,
Буду з тобою в бесіді, з Тобою і в раді,
Як дня захід, як ранку схід.
О, се будуть золоті літа!

ПІСНЯ ДРУГА. !

(на текст: "дивімось на небеса, хоч і по землі
неперестанемо ходити").

Покинь, духу мій, скоріше усі земні місця,
Зійди, духу мій, на гори, де живе свята правда,
Де спокій, тишина царюють від віків,
Куди не досягає шум нашого світу.

Кинь земні печалі й суєту світських справ,
Будь чистим хоч на малу годиночку, аби міг
злетіти в гору,
Де Господь живе, де немає вечірніх зорь,
Де ангельський рід не перестає дивитися на
лице Бога.

Ось купіль Сильоамська, обмий скверну очей
Обмийся весь, аби злинути до небес,
Бо хто нечистий серцем, той не побачить Бога,
Земний до небес не долетить.

Душа наша не задовольняється тілесним,
Вона тільки небесним може наситити свою скуку,
Як потік спішить до моря, як сталь до магніту,
Так дух наш рветься до Бога.

Кинь сей світ поганий, бо се ж таки справжнє
пекло.
Нехай летить геть ворог чорний, а ти підій-
майся до горнього міста
І, по землі ходючи, вселяйся в небесах
Як ото вчить Павел у своїх чистих словесах.

Поспішайся ж розумними крильми до вічної радості,
Там ти оновишся, яко орля,
О требаженний стан, що його не скажеш і словами!
Хто то може у розум свій узяти? Хіба тільки той
що зійшов з небесі.

ПІСНЯ ТРЕТЯ.

(на текст: "кості твої розбухнуть і виростут jako трава"
Ісаія).

Весна люба, ах, прийшла! Зима люта, ах, пройшла!
Уже й садки розцвілися, уже й солов'ї співають.

Отже ти, печаль, іди вже геть звідси. е погань
гарного мі сця.
Іди собі в болота, йди під землю.

Біжи пріч у пекло—не для тебе сей рай і сад.
Душа моя розцвіла і родяться в ній радості .

Щасливий той і без утїх, хто побідив смертний гріх.
Душа його – Божий град, душа його – Божий сад.

- - -

І сей сад ніколи не перестає цвісти й давати плоди,
Ніколи й листя в нїм не падає.

- - -

О, Боже мій–ти мій град! О, Боже мій–ти мій
сад.
Невинність – ото мої квітки, любов і спокій – ото
мої плоди.

- - -

Душа моя верба, а ти – вода:
Годуй мене в сїй воді, утїш мене в сїй біді.

- - -

Я нічого не боюся – тільки самого гріха.
Убий же в міні усякий гріх – в тім ключ усїх
моїх радостей.

ПІСНЯ ЧЕТВЕРТА.

(РІЗДВЯНА)

(на текст: "з нами Бог – розумійте язиці" або
"помазав нас Бог духом – пі слав духа сина
свого в серця наші").

Ангели знизайтесь, до землі зближайтесь –
Господь бо зійшов до нас!

Станьте з хором усі собором –
Веселіться, яко з нами Бог.

- - -

Се приходить час! Се Син посилається!
Скінчилися старі літа – Бог посилає Сина.
День приходить, Діва родить –
Веселіться, яко з нами Бог!

Той, що його обіцяли нам пророки,
Покладе печать нового завіту,
Родить в нас саміх дух свободи —
Веселіться, яко з нами Бог!

— — —

Данилів каменю! Із купини пламеню!
Не відсічений відпадаєш, вогонь — а сіна не палиш.
Се наш камінь! Се наш вогонь!
Веселіться, яко з нами Бог!

— — —

Рости ж благодатею, новий наш ходатаю,
Рости та вбирайся в силу, щоб попалити супостатів
І побачити вселенну спасенною —
Веселіться, яко з нами Бог!

— — —

Ми ж тобі, рожденному, гостеві блаженному,
Серця наші odkриваємо, в дім душевний зазиваємо,
Пісню співаючи й радуочися —
Бо то з нами Бог!

ПІСНЯ П "ЯТА.

(РІЗДВЯНА)

(на текст: "родила сина свого первенця, повила і
положила його в яслях").

Тайна дивна і преславна!
Ось — вертеп замігць небес,
І в яслях цілком помістився Той,
Кого не може вмістити й небо.

- - -
О, блаженні тії очі,
що дивляться на сю тайну,
Що їх у світову злу північ
Зоря привела до Бога.
Ангельський розум тайну бачить,
А плотський чоловік ненавидить.

- - -
Ми ж сю тайну небесну
Всегорящим серцем шануємо
І, хоч як скотина безсловесна
Імо з-під Христа сіно,
Поки аж, виріши на совершенного мужа,
Не зможемо пізнати самого блаженного Бога.

ПІСНЯ ШОСТА.

(ВОДОХРЕСНА)

(на текст: "пустив змії жінчині з уст своїх воду
яко ріку, аби її у тій ріці утопити. А прийде ко-
лись Той, що зітре главу змію").

Слухай небо, слухай, земле і жажніться!
Море-здвигнися усіма своїми безоднями
І ти, Йордане, вернися назад,
Прийди Христа хрестити, Іване.

- - -
Гарні ліси-роzkрийте свої стежки,
Предтечу Івана до Христа пустіте,
А всі земні люди разом з нами радуйтеся
І ангельські хори всі в небі торжествуйте!

- - -
Зійшов Спас у Йордан, став у його глибині
А се зіходить на нього і Дух святий в виді голуба.
- "Се есть Син мій возлюблений" - Отець із хмар
говорить. -
" Сей Месія обновить усю вашу суть".

— — —
Освяти воду й нам, змієві зітри главу,
Духа Твого, Христе, росу дай і славу,
Щоб не потопив нас змі й і щоб ми всі від землі
Могли полетіти до раю на спочивок.

ПІСНЯ СЬОМА.

(ВЕЛИКОДНА)

(на текст: "одинадцять учеників пішли в Галілею на гору, бо туди сказав їм Ісус. Пасха").

Хто у мене відбере любов до Тебе?
Чи може міні прискучити сей дивний полумінь?
Нехай і весь світ від мене відцурається
Я буду в Тобі жити, о Ісусе!

— — —
Веди мене з собою в горній путь на хрест,
Радий я жити високо, охоче покину низи;
Смерть Твоя — міні життя,
Жовч Твоя міні солодка, о Ісусе!

— — —
Рани Твої глибокі — то моя печать,
Вінець твій терновий — слави благодать,
Тяжкий Твій хрест —
Міні вала й честь, о Ісусе!

— — —
Зерно пшенишне коли згниє на ниві,
Зовнішність коли вмре — тоді тільки
Нова ростина підійметься з середини
І за літо сторицею дасть плід.

Роспи ж із собою й моє Ти тіло і прибий на хрест
Нехай я не буду навні цілий—аби тільки воскреснути
в середині;

Нехай зовнішність моя висохне, аби тільки
Що інше в середині зацвіло. Така смерть — життя!

— — —

О новий мій Адаме! О найкращий сине!
О всесвітній сороме — буйність Атен!
Під буйством твоїм — світло,
Під смертю — вічне життя. Яка темна завіса!

— — —

ПІСНЯ ВОСЬМА.

(ВЕЛИКОДНА)

(на текст: "О! О! Біжіть на гори" Захарія або: —
"Встаньте хто спить! Спокій дасть Бог на горі
сій", Ісаїя)

Вкрився я весь ранами смертоносними,
Нестерпимі пекельні біди всього мене обсіли,
Прийшов на мене жах і тьма! Ох, гадино люта!
Лиха мінута!

Коле утробу твердий терен хороби,
Скорбує душа в міні, боїться смерти.
Ах, хто мене від тої години спасе?
Хто мене поправить?

Отак олень бистрий терпить:
Він швидче птиці летить на гору пити,
А спрага палить у середині, бо наївся гадюк
І всякої отрути.

Побіжу ж я на Голгофу скоренько —
Там висить сцілитель мій між двома розбійниками,
А Іван коло хреста ридає
І хрест цілує.

О Ісусе! О моя вірадо!
Чи ти тут живеш, радосте страдальців?
Дай міні сцілення від моїх пристрастей,
Не дай навiк пропасти.

ПІСНЯ ДЕВ"ЯТА
(СВЯТОМУ ДУХУ)

(на текст: "Дух твій благий наставить мене на шлях
правий" «Зі йшовши, поєднав мови". "Розшумілися
ріжномовці").

Усяка голова має свій розум,
Усяке серце має свою любов;
Не одною думкою живуть усі люди:
Той любить овець, а той кіз.
А я люблю тільки свободу
І безтурботний найпростіший шлях.
Отсе моя головна міра життя,
І весь мій круг тут кінчається.

- - -

Ти, Боже святий і Творець віків,
Утверди те, що сам сотворив.
При Тобі все може прийти до благого кінця
Так легко, як сталь приходить до магніту.
Коли ж неправо бачить моє око,
Ти мене, Отче, навчи.
Ти ж бачиш, сидючи так високо,
Усю нещислиму мішанину різних людських гадок.

- - -

Той на схід, той на захід
Пливе по щастя на всіх парусах;
Інший у північній краю бачить рай,
Інший на південь направив свій путь.
Один каже: "он бач - хтось косить".

А другий суперечить: "не косить – стриже".
А сей каже, що віз має п"ять колес.
Скажіть – що за біс посікає нашу думку на
такий дрібний порошок?

ПІСНЯ ДЕСЯТА

(на текст: "блажен муж, що в премудрості вмере та
в розумі своїм повчається святині". Сірах).

Всякому городу нрав і права,
Всяка має свій ум голова,
Всякому серцю своя єсть любов
Усяке горло має свій смак,
А міні одна тільки в світі дума,
А міні одно тільки не йде з ума.

- - -

Петро для чинів обтирає панські вугли,
Федька купець коло аршина свого бреше.
Той буде хату на навий спосіб,
Той дає позички на проценти
А міні одна тільки в світі дума,
А міні одно тільки не йде з думки.

- - -

Той безперестанку купує землю,
А той заводить чужоземну скотину,
Ті привчають собак до полювання,
А у сих від гостей хата шумить, як корчма.
А міні одна в тільки в світі думка
А міні одно тільки не йде з думки.

- - -

Крутить адвокат на свій лад закони,
Від спорів у студента тріщить голова.

Тих непокоїть Венерин амур
Усякую голову мучить свій дур.

Міні ж одна тільки в світі дума
Як би умерти міні не без ума.

- - -

Той хвалебний вірш переплітає з бре нею,
Лікарь як на підряд робить мертвяків,
Сей шанує картину жирових тузів,
А Степан, як на весілля, біжить на позив.

- - -

Смерте страшна! Замашная косо!

Ти не шкодуєш і царського волосся,
Ти не дивишся де мужик, а де царь —
І всіх жереш, як солому пожар.

Хто ж плює на її гостру сталь?
Той у кого сові сть, як чистий кришталь.

ПІСНЯ ОДИНАДЦЯТА

(на текст: "безодня безодню кличе" або: "в законі Господня воля Його. Дав би тобі воду живу, волі волю і безодні твоїй безодню мою").

Неможна безодні океана закидати жменею попілу;
Неможна вогню загасити маленькою краплею.
Чи ж зможе у темній печері літати орел?
Отак, як він вилетить звідси у піднебесний край—
Отак і наш дух не буде ситий плотськими річами.

- - -

Дух—се безодня в людині, безодня ширша усіх вод
і небес;

Во віки не наситиш тої безодні тільки тим, що
чарує око.

От звідси ж то й скука, і скреготіння, сум, печаль,
Звідси неситість, що й кожна крапля палить.

Знай — не буде ситий плотським дух.

— — —
О роде плотський! Доки ж ти будеш тяжкосердним?
Підійми сердечні вії! Поглянь хоч раз на небеса!
Чому не хочеш знати що то зоветься — Бог?
Чому не стараєшся Його побачити?

Тоді би безодня безодню зараз же задоволила.

ПІСНЯ ДВАНADЦЯТА

(на текст: "блаженні нищії духом").

Не підю я до багатого міста—буду жити на полях,
Буду свій вік вікувати там, де тихо час іде.
О діброво! О зелена! Мати моя рідна!
В тобі життя звеселене, в тобі спокій, тишина.

— — —
Славні міста спихають чоловіка на море печалі,
Широкі, гарні ворота ведуть у гірку неволю.
О діброво! О зелена... і. т. д.

— — —
Не хочу їздити морем, не хочу гарної одежі,
Бо під нею криється горе, сум, страх і м'ятеж.
О діброво! О зелена... і. т. д.

— — —
Не хочу, ідучи за барабаном, воювати міста,
Не хочу і в статськiм чині лякати маленьких
чиновників.
О діброво! О зелена... і. т. д.

— — —
Не хочу і наук нових, окрім здорового розуму,
Окрім наук Христових, в котрих солодиться душа.
О діброво... і. т. д.

Нічого я не хочу, окрім хліба та води.
Відність міні приятель, ми з нею давно свати.

О діброво... і. т. д.

- - -

З усіх маєтків тілесних — спокій та свята свобода,
Окрім вічностей небесних — тільки одно таке життя
для мене є святим.

О діброво... і. т. д.

- - -

А коли б до тих усіх благ додати ще побіду
над гріхом
То не знаю що й могло би бути краще.

О діброво... і. т. д.

- - -

Здоров будь, милий мій покою! Во віки ти будеш мій.
Добре міні бути з тобою. Будь ти вовік моїм „а я
твоїм.

О діброво! О свободо! Тут я тільки став
мудрим.
Сюди тягне мене моя природа, тут хочу я й
умерти.

ПІСНЯ ТРИНАДЦЯТА

(на текст: "Підіть прич зпосеред їх", а також: "давай брате
жити на селі: там родила тебе мати твоя").

Ах поля, поля зелені
Украшені всякими квітками!
Ах долини „ яри,
Круглі могили, горби!

Ах ви, чисті потоки,
Трависті береги,
І, волосся природи —
Кучеряві ліси.

Жайворонки на полях,
Соловейки у садках;
Той, уверх летючи, цвірінчить,
А сей на гіллях лящить.

А як зійде сонце —
Свистить тоді усяка птиця
І весь воздух дзвенить
Наповнений музикою.

Починає сходити сонце —
Пастух виганяє вівці,
І на своїй сопілці
Видає тремтючі трелі.

Пропадайте ви думи тяжкі,
Міста премноголюдні!
А я хліба шматком задоволюся,
Аби умерти міні серед природи.

ПІСНЯ ЧОТИРНАДЦЯТА

(на текст: "На сторожі стану і зйду на камінь").

Що таке слава тепер?
Що таке гойність у наші часи?
О Ізраїлю! Треба розуміти
Як велика в усім тім сила гидри звіра.

) У Сковороди приписано: "Древняя малоросі йськая
о суете і лести мірської".

Сьогодні скипетр і булава –
А завтра, вставши – погана слава
Серце проколює наскрізь,
А руки й ноги зв'язані,
Як тепер утекти з сіти?

Сьогодні скаче п'яна свобода,
А завтра, вставши – тяжка доля,
О Ізраїлю! Куди веде ціль
І міра водяного звіра?
Треба і в те прозріти.

Бідна душа очарована
Солодким голосом океанських сирен,
Хоче заснути на дороз,
Не допливши й берега.

Плоть! Світ! О, несите пекло!
Все тобі їжа і всьому ти отрута.
День і ніч шелепами зіваш,
Все без огляду ковтаєш.
Хто втече тої сіти?

Се безодня, що всіх пожерає!
Се шелепи, що всіх поїдають,
О Ізраїлю! Не наситить твоєї плоті
От сей толк і ціль і міра кита – звіра.

Ах напни бодро вітрила
І розуму твого крила!
Пливучи по бурному морю,
Підійми погляд угору,
Щоб попасти на правий путь.

Краще жити в пустині ,
Зачинившись в печері ;
Перебувати в місцях безвісних
Та не чути голосів лести.

Будь ти міні геркулесом побідителем,
Будь Іоною прозорливим,
Попали їміїнні голови
Та щоб вискочив я з китового черева
На камінь – пристань.

ПІСНЯ СІМНАДЦЯТА

Бачучи горе свого життя,
Кип"ячого як Чермне море
Вихорем скорбот, напастей і бід –
Розслаб я, жакнувся й поблід.
О, горе сущим в нім!

І повернув я скоріше назад,
Щоб не поглинуло й мене, як фараона, море.
Оце до пристані тихої біжу
І воплем плачевним кричу,
Піднявши руки вгору.

О Христе! Не дай міні сотлїть во адї.
Дай міні жити в твоєму небесному градї,
Щоб і мене не затяг у свої слїди
Блудниця – оцей темний світ!
О милости безодне!

ПІСНЯ ВІСІМНАДЦЯТА

(на текст: "Господь гордим противиться, смиренным же дає благодать").

Ой ти, птичко жовтобока –
Не мости гнізда високо;
Мости на зеленій травці,
На молоденькій муравці.
От яструб над головою
Висить, хоче ухватити.
Вашою живе він кров'ю
Он бач – кігті він гострить.

Стоїть явір над горою,
Все киває головою,
Буйні вітри повівають,
Віти явору ламають;
А вербички шумлять низько
І тягнуть мене до сна.
Тут тече потічок близько,
Видно воду аж до дна.

Чого ж міні роздумувати над тим
Що мене мати породила на селі?
Нехай у тих мозок рветься
Хто високо в гору дметься.
А я буду собі тихо,
Проживати милий вік.
Так мине мене все лихо,
Щаслив буду чоловік.

ПІСНЯ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТА

(на текст: "візьміть меч духовний, тоб-то слово Боже",
"подужаєш і лева і змія").

Ах ти тоска проклята! Ох докучлива печаль!
Гризеш мене з малих літ, як міль одежу, як іржа сталь.
Ах ти скуко! Ах ти муко, люта муко!
Де не піду-все з тобою, всюда, всякий час.
Ти як риба з водою все коло нас
Ах ти скуко! Ах ти муко, люта муко!

Звіряку злу заколеш, коли візьмеш гострий ніж,
А скуки не подолієш, хоч і матимеш добрий меч.
Ах ти скуко! Ах ти муко, люта муко!
Тільки добросердечне слово коле тих звірюк,
А воно завжди готово в середині твоїх думок.
Ах ти скуко! Ах ти муко, люта муко!

Христе, мечу небесний в плоті нашої ножах!
Почуй вопль наш, сльози, порятуй від сих звірюк.
Ах ти скуко! Ах ти муко, люта муко!
Коли нам свише Твій пресладкий голос зазвучить -
Як блискавиця він розжене полки усіх гидких звірюк.
Геть ти, скуко! Геть ти, муко, з димом з чадом.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТА

(на текст: "уподоблю його мужеві мудрому, що поставив
хату свою на камені"; "хто зійде на гору Господню?")

Хто серцем чистий і душею -
Непотрібний для нього й панцер,
Непотрібний і шолом,
Непотрібна йому й війна.
Непорочність - ото його зброя,
І невинність - ото його алмазна стіна,
А щитом, мечем і шоломом йому сам Бог.

О світе, світе безпорадний!
Ти надієшся на царів,
Ти думаєш, що ото вже твердий берег –
Але вихор розвіє ту куряву.
Непорочність – ось тобі тверда охорона.
І невинність – от небесний двір.
Туди лети, там і спочинеш.

Оця кріпость свята вже бомб не боїться,
Ні стріл клеветничих,
І хитрих мін не страшиться;
Завжди вона ціла і не може згоріти.
Непорочність – ото камінь адамант,
І невинність – ото свята кріпость.
Туди лети, там і спочинеш.

В сім граді й ворогів люблять,
Добром воздають і ворогам,
Не жалюють здоров'я для других,
А не тільки добрі для них.
Де ж він стільки прекрасний град?
Сам ти той град, коли виженеш отруту геть з душі;
Сам ти Святому Духу храм і град.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ПЕРША

(на текст: "скажи міні ти, що тебе возлюбила душа моя;
де пасеш і де спочиваєш опівдні?")

Щастя! Де ти живеш? Горлиці – скажіть!
Чи в полі вівці пасеш? Голуби – дайте знати!
О щастя, наш ясний світе!
О щастя, наш красний цвіте!
Ти, мати моя й дім – появися покажися.

Щастя! Де ти живеш? Мудрі – скажіть!
Чи не в небі ти сидиш? Книжники дайте знати!
О щастя... і. т. д.

А книжники мавчать. І птиці усі німі,
Не кажуть де мати. А ми всі теж не знаємо.
О щастя... і. т. д.

Щастя нема на землі, щастя нема на небі,
І не в сім воно кутку, десь інде шукати треба.
О щастя... іб т. д.

Небо, земля, місяць і зірки всі – прощайте.
Всі ви показалися поганою пристанею, отже
вперед не чекайте мене більше.
О щастя... і. т. д.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ДРУГА

(на текст: "пам"ятай свій кінець, то й не будеш согрішати"
Сірах: "Є шлях, що здається бути правим, але йде він у пекло")

Пусти в далечінь погляд твій і промені розуму
І пригадай свій послідній кінець.
В яку ціль попаде стріла усіх твоїх діл?
Дивлючися на край усіх своїх бажань скажи –
На чому ти поставив свій дім?
Як що на камені – буде твій дім цілий,
Як що на піску стали твої хорони –
Підійметься вихор від лица землі й розмете.

Вояка плоть пісок єсть. Остогидне тобі
Вся мирська слава і вся його сласть.
Возлюби стежку вузьеньку, тікай від широкого
усім спільного шляху;

Нехай твоя часть буде з Давидом.
Коли треба вертатися до Сіону,
То по що ж тобі вимірювати всі стежки?
Небезпечний є шлях до Єрихону.
Живи краще в граді, що всім нам є мати.

Коли ж таки пішов ти у ту дорогу –
Моли Бога, щоб скорше скінчити путь,
Бо коли вже зійдеш у глибоку безодню,
То там, у злах, вже безсилий наш розум.
О Ти, що Твій дух все той же
І число Твоїх літ усе теж!
Побори в нас розбійничі духи!
Нехай твоя буря порве сітку!

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТЯ

(на текст: "пропали в суєті дні").

О найдорожчий життя час!
Як ми тебе не шануємо.
Як ми тебе, мов яку зайву вагу,
Всюди кидаємо, не дивлячись –
Неначе прожита хвилинка вернеться назад,
Неначе ріки вернуться до своїх джерел,
Неначе в нашій владі продовжати собі життя,
Неначе наш вік складається з нечислимих днів.

І по що ж нам хочеться жити у світі
Літ хоч би й з вісім сот,
Коли ми ті літа тратимо
На всяку дурницю?
Краще годину чесно пожити, ніж погано цілий день,
Один день святий кращий безбожного року;
Краще один рік чистий, ніж десяток поганих;
Краще в пользі десять літ, ніж увесь вік без плода.

Кинь друже, безділство,
Перестань творити такий вред,
Сю ж хвилю візьмися до якого діла,
Бо от-от час мине.
Не наше те вже що пройшло мимо нас,
Не наше й те, що породить будуча пора.
Сьогоднішній день тільки наш, а не завтрашній—
Ми не знаємо що принесе нам вечірня зоря.

Коли ж ти не вмієш жити,
То вчися сій мудрості.
Ах, не може розум умістити
В собі тої усеї хитрості.
Знаю, що наше життя повне суетливих брехень,
Знаю що людина — се глупе сотворіння
І чим довше живе, тим гупішою стає;
Знаю, що сліпий той, хто вираховує собі вік.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТА

(за Гарацієм)

О, спокою наш небесний! Де ти сховався від на-
щих очей?
Ми ж тебе усі любимо, а ти розбив нас по різ-
них шляхах.

То ж за тобою вітрила розпинають на кораблях,
Щоб тебе сі крила могли розшукати по чужих
сторонах.

За тобою марширують, руйнують міста,
Цілий вік бомбардують, але чи дістануть коли?

Здається, печалі живуть більше по великих домах,
А маленька хатка має більше спокою, коли єсть
в ній все потрібне.

Ах, нічим ми недовольні – оце й єсть джерело усіх
скорбот.
Наш ум повен різних затій – ото й єсть джерело
неспокою.

Повздержмо ж дух неситий! Годі мучити себе та
ще в такім короткім віці.
Що нам дасть який – небудь знаменитий край? Ми
ж і там зостанемося такими ж людьми.

Печаль же всюди літає, і по воді й по землі;
Сей біс моторніший від усіх блискавиць і може
нас всюди відшукати.

Будьте ж тим, чим нас Бог сотворив. Давайте ра-
діти й, шуткуючи, розбивати скорботу.
Нехай не їдять нас більше черви: єсть же чаша
всім людям.

Славні, наприклад, герої, але побиті вони на полях.
Хто довго живе в спокою, той боліє в старих літах.

Вам Бог дав багато землі, але то все може в один
раз пропасти.
А моя доля – бути з бідними. За те міні Бог дав
трохи мудрости.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ВОСЬМА

(на текст: "веселість серця – життя чоловікові, й радування мужа – довгоденні сть"; "той, що стратить душу свою ради Мене, той спасе її"; "яка користь чоловікові, коли він увесь світ забере, а душу свою згубить?").

Хоч злети на небеса, хоч піди у Версальські ліси,
Одягни золоту одержу,
Начепи хоч царську шапку,
Але коли ти невеселий, то все одно ти голий старець.

Проживи хоч триста літ, хоч увесь світ пройди –
Що тобі то допоможе,
Коли твоє серце ридає в тобі?
Як що ти невеселий, то все одно ти голий старець.

Кинь вже ти рахувати скільки жителів на місяці,
Кинь усякі Коперні ковські сфери –
Глянь краще в печери свого серця.
Є в душі твоїй одно слово, що тільки воно може
зробити тебе веселим.

Бог – найкращий астроном, Він найкращий економ;
Мати блаженна природа
Нічого не творить по дурному.
Що тобі найпотребніше, те ти знайдеш у самому
собі.

Поглянь, будь ласка, в середину самого себе і
там ти знайдеш приятеля,
Знайдеш другу волю,
В злі й долі знайдеш блаженну.
Там світло твоєї тюрми, там квітки твого бруду.

Правду каже Августин: пекла нема й не було;
Твоя проклята воля – ото пекло,
Воля наша – ото пекельна піч.
Заріж ту волю, друже, то не буде ні пекла ні мук.

Воле – пекло несите! Все тобі їжа, а ти всьому
отрута.

День і ніч пашекою зіваш,;
Усіх без розбору ковтаєш;
Убий ту душу, брате, то знищиш і все пекло.

Боже, живий глаголе! Хто без Тебе може бути
веселим?

Ти один усім життя й радість,
Ти один усім рай і солодкість.

Убий злу волю в нас, аби нами володів твій голос.

Дай нам сей найпотрібніший дар! Славимо ми
тебе, Царя царів.

Тобі співає і вся вселенна
В тім законі сотворенна –
Що потрібне нетяжке, а тяжке – непотрібне.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТА

(на текст: "Хто сей, що Його й вітри і море
слухаються"?)

Човник мій хитає вихор бурі
І то в безодню кидає то вгору.
Ах нема міні спокою!
Оце ж пожерає мене море.

Гора підіймається до небес,
А друга в безодню падає,
Тане в міні надія,
Душа щезає...
Чекаю я—але ніхто не приходить міні з поміччу.

О пристанище безбідне,
Тихе, солодке, правдиве!
О Маріїн сине!
Ти єдиний
Будь кораблеві моему берегом.

Ти в кораблі моїм спиш —
Пробудися! Почуй мій плач.
Ах, заборони морю так хвилюватися.
Дай міні скору поміч.
Ах! Прокинься, моя славо.

Спаси мене від напасти,
Усмири тлінні пристрасті душі —
Се вони мене терзають,
Гірким роблять мое життя.
Спаси мене, молюся.

ПІСНЯ ТРИДЦЯТА

Насолоджуйся сьогоднішнім днем, бо все дуже скоро
старіється.

За одно літо з козеняти може вийти кудлатий цап.

Осінь наша проходить, а весна вже пройшла.

Мати весною родить козеня,

А ледве пройшло літо – козеня стало цапом.

Цап бородатий!

Ах відкиньмо печалі. Таке наш вік короткий і
малий.

Нехай життя наше буде солодким.

Хто завжди носить в собі печаль,
Той все одно що лежить во гробі, все одно, що
не жив ніколи.

Ах, утіхо й радосте! О, сердечна солодкосте!

Оце істинне життя,

Не хвалене довгістю, а хвалене добрістю,

Життя як пісня.

Є Бог милосердний, я Його люблю.

Він міні твердий камінь, солодко міні й сум терпіти.

Він живе, не вмираючи, живе з ним

І жива моя душа.

А кому Він не служить, нехай той бідний тужить.

Ото дійсний сирота.

Чи хочеш жити щасливо? Нікому не завидуй,
Будь доволен малим – тоді нічого вже не бійся.
Плюнь на тлінь домовини і на діточі страхи.

Смерть не вред, а тільки спокій.

Отак жив атенський, отак жив і жидівський

Епікур – Христос.

РІЖНІ ВІРШІ.

О, хатиночко, що в ній тільки одному поміститися
О, соне свобідний і приємний!
О, стеже до блаженства певна і єдина!
О, шляху усім мирським невідомий!
Тільки вас я шукаю,
Тільки до вас стремить мій Дух,
Не звертаючи уваги ні на що інше.

Ніч нова, дивна, чудова,
Ясніша від світлого полудня –
Коли ото через чорну темноту
Блеснув не вечірній світ сонця.
Веселіться яко з нами Бог.

Той хто усмиряє усі моря,
Хто примиряє усіх нас із Богом –
Сей в убогій родився хижині
І учить нас сьогодні бідности.
Веселіться, яко з нами Бог.

Там, під містом Вифлиемом
Пастухи, пасучи стадо,
Найперими дістали через ангелів вістку,
Що до нас на землю прийшов Христос.
Веселіться, яко з нами Бог.

БАЙКА .

Старець один проживав собі в пустині .
Один парубок , чувши багато про того старця ,
Що то свята людина і премудрости повна –
Прийшов у ту тінисту діброву..

– "Не прогнівайся , каже , отче милосердний ,
Скажи міні – який шлях у життю можна вважати
святим і твердим ?

У мене нема ні батька ні матері ;
Як би ти мене навчив ,
То був би міні замість моїх родичів " .

– " Я , сину , й сам мудрости невеликої ,
Знаю тільки , що тяжкий є шлях сього життя " .

– " Ти вже зроби таки милість , скажи :
Я все запам'ятаю , я ж таки не дір'ява торба " .

– " З опаскою , сину , обіходься зі світом ,
Старайся на чужих прикладах навчитися роспі –
знавати добро від зла ,

Щоб не довелось того пізнавати на своїй біді .

Наприклад , бачиш що б'ють злодія –

Учися з нього , що крадіжка – горе .

Не дружи з тим хто до добра неспособний –

З добрим і сам будеш добрим .

Найбільше ж – не роби того , що роблять вітрогони ,

А раби те , що велять закони розуму .

Кому подобається зовнішність сього світу ,

Той не може не бути нещасним " ...

Парубок , бачучи , що то все йому не на руку

Старий каже , нараз почув скуку .

– " Дякую тобі сідобородий старче " !

– " З Богом , сину " . – Пішов хлопець .

" Воно – то свята мудрість , каже до себе , але
якось не для мене " .

А потім , підшукавши собі друга по пір'ю ,

Пішов у світ . І дванадцять літ блукав ,

А на тринадцятім вернувся

І, Згадавши мудру науку діда,
Знов подався туди у ліс.
- "Здоров отче!" - "А що ти за людина?"
"А хіба ж ти не пам'ятаєш, як я до тебе приходив?"
- "Ого як же ти змінився!"
- "Далися міні, отче, в знаки світові буррі".
- "А по що ж у тебе затула на правім оці?"
- "Та се мі ні куля око вибила".
- "А на лобі що то у тебе за яма?"
- "Рушницею тріснуло". - "А що то за дві близни
На щоці?" - "та се я бився"...
- "Де? На фронті?" - "Ні, в шинку під п'яну
руку"...
- "Я бачу, у тебе й шматок носа приліплений".
- "Се відрубав міні один француз".
- "А по всій пиці чому мушки?" - "Се короста"...
- "Мабуть теж французська, не проста.
Та щось то ти, сину, й ходиш не так".
- "Се впав з коня й викрутив коліно,
А крім того ще й лікарі лічили
Коли та хвороба позмикала жили".
- "А чого ж ти оце заплакав? Плач не pomoже
Вже тепер" - "О Боже мій Боже!
Ах поможи міні, отче святіший!"
- "Не можу тепер, сину любезніший.
Не слухав тоді моєї ради -
Проси ж тепер помочі від світа".

О селянський любий мій покою,
Позбавлений всякої печалі!
О, шуме джерел, що джорчать водою!
О, прохолодний темний луже!
О, шумливі кучері деревного волосся!
О, на луках зелене прекрасна!

О, самото, мати дум небесних!
О, тихосте велика,
Де чути тільки голос птиць
Та сопілку пастухову,
Як вижене він вівці в благовонне поле
Або пригонить до дому знова.
О мій столику малий, не пишний і не убогий,
Набраний сільськими стравами!
Не тими, які присмачив нанятий повар
Аби подратувати панське піднебіння,
А тими, що батькові з синами, які оце мають
прийти з оранки,
Наварила сама мати.
О бібліотеко ти моя вибрана!
О книжки, яких небагато людей читає!

ПОХВАЛА АСТРОНОМІЇ.

Щасливі ті, що ще в древні віки
Старалися возвисити свій ум та примітити шляхи
ходу зірок.
Можна вірити, що вони, кинувши усі земні супе-
речки,
Піднялися серцем в небесні висоти;
Їх серця не відтягувало геть угодіє плоті,
Ні військові труди, ні приватні заботи,
Ні легка слава, ні даремні почесті,
А ні безмірних богацтв приманчива лєсть.
Вони придвинули, перед наші очі, зробили нам
відомими
І підвели під догляд розуму рухи зірок.
Отак воно треба підійматися на круги небесні,
А не так, як лізли колись великани,
От ти морщиш лице і завжди сумний —
Хіба ж можна се назвати життєм?
Той ті льки живе, хто має веселий погляд
І веде світле життя без темноти.
А хто сумний і безперестанно тужить,
Того душить протяжлива смерть.

Що можуть жити і в пишних палацах.
Бідність — ото мати солодкого спокою.
Спокій живе там де нема зайвих речей в домі,
Де солодкому сну не перешкоджає ні страх ні
гідка похоть.

І по що на так багато замишляє сей червак?
По що слішить у чужі сторони?
Що за користь кинути рідний край?
Облиш свій нрав дивний —
Печаль і на корабель може злізти
Іде вона і в дальні походи,
Вона біжить скоріше всіх оленів
І скоріше всіх вітрів.
Будь ситий тим що єсть, не пеклуйся про завтра,
Мудро потішай сміхом своє горе;
Знай, що нічого нема зовсім блаженного,
Все трохи перемішане зі злом.
Знай, що найславніші герої пішли в прах
І, сто літ живши, лежать у гною.
Може те, що твоїм називається
Перейде до мене.
Багато у тебе гарних волів,
Завод чужоземних коней,
На одержу тобі привозять сукна з"за моря —
А міні доля дала ґрунт убогий
Та напитись трохи з чистих грецьких муз
І зневагу до сього проклятого світу.

РОЗМОВА ПРО ПРЕМУДРІСТЬ.

- Людина: Любезна сестро, чи як тебе назвати?
Ти мати усякої доброти й стройности —
Скажи міні сама своє ім'я.
Адже ж у нас всяка думка без тебе дурна.
- Мудрість: У греків у древні віки звалося я Софією,
Римлянин зове мене Мінервою,
А добрий християнин Христом називає.

- Люд. Скажи міні — чи живеш ти і в китайських
сторонах?
- Мудр. Так, але там міні вже інше ім'я.
- Люд. Та невже ж ти і в варварських краях
буваєш?
- Мудр. Що ти таке дурне співаєш?
Та ж без мене не може бути ні одної
рисочки,
То як же міні не жити й між китайцями?
Де тільки є ніч і день, де літо й весна
бувають —
Там я сама правлю все разом із своїм
батьком.
- Люд. А хто ж се твій батько?
- Мудр. Пізнай мене, то пізнаєш і його.
- Люд. А як же ти там поводишся з тими китай-
цями?
- Мудр. Та так само, як і тут. Дивлюся хто мі й-
той і мій.
- Люд. Але ж бо там самі тільки пощоблі живуть.
- Мудр. Се сестра вам наплела, а люди там такі ж
як і тут.
- Люд. А хіба ж у тебе єсть і сестра?
- Мудр. Є сестра рідна, як ніч у дня.
- Люд. І ото вона бреше завжди, хоч у родстві з
тобою
- Мудр. Бувають же й від одного батька неоднакові
діти.
- Люд. Як же її зовуть?
- Мудр. Їй сто імен. У росіян називається
"безтолковщина".
- Люд. Чи є у неї роги?
- Мудр. Дурню.
- Люд. Може вона з бородою або в клубуні?
- Мудр. Що ти мелеш? Вона і в тобі знайдеться.
- Люд. Іди краще геть з моїх очей —
Тут родилися й виховувалися люди не так
Щоби слухати твоєї балаканини.

ВИПИСИ З ЛИСТІВ

1.

(3 листа до Зембровського 21 го лютого 1779 року)

Польська поговорка: не одразу Краків збудований Помаленьку оправляйтеся від хвороби. Нехай собі болить тіло: лід на те й родиться, щоб роставати. Але бережіть самих себе, тобто душу чи, ясніше сказати, думки й серце ваше, що володіють тілом вашим так, як тіло володіє одежою. Нема гіршого як боліти в самій середині, тобто в безодні дум наших, ширшій усіх вод і небес. А сама середина середини нашої, і самий центр, і пристань, і світ наш — то пресладчайше ім'я Христос, Бог наш.

І не тому в самій середній нашій тоці Він спочиває, що начебто впрів від роботи та й суботствує — такі думки оставте для младенців. І не тому, що Він ніби-то так малий, як макове зерно й такий вузенький, що не може розійтися по наших руках, ногах волоссю, бігати по хатніх стінах, по плотах, лісах, полях, небесах і всіх коперникових системах. Киньте й сі думки для безумних та тих хто боліє огневицею.

А тому Він у середині й тому малий, що невидимий і неприступний; спочиває ж тому, що жадна гибель і порча його не дістає й не безпокоїть, а завжди Він бодрий і живий і роки його не оскудівають. Не має Він ні висоти, ні глибини, ні широкости — всюди Він і завжди. А зерном і насінням починається тому, що як зерно 1000 садів, так і він усе сотворене з себе виводить наверх і знов у собі ж зокриває.

(Мабуть Зембровський був перед тим хорий і тільки що почав одужувати.)

От тепер ми знайшли на біднім життя нашого морк: спасенну пристань – радій зі мною, друже мій! Чи бачиш і чи віриш, що ми в поліі тілесного дому нашого знайшли скарб? Знайшли! Чого ж ти плачеш? Бо ти ж плачеш у тайностах серця свого. А не вогонь же хіба се? не червак і скреготіння? Та нехай собі сучки рук і ніг наших старіютьоя й щезають. Не бійся – усе сок-риється у насінню Своему, звідкіля вийшло. От бачиш – і знайшли ми Авраамове насіння, оту надію й утїху нашу. Бачиш правду сказано було Авраамові, що насіння його буде вічне. Як що хочеш належати до роду Авраамового – віруй, що насіння його вічне. Не його власне, а Боже, бо і сам Авраам і ми – прах тїльки. Ото власне побачив Авраам і зрадїв. І ми віруємо, радіємо й хвалимося: знаємо Людину! Вернулася вона в дїм свій!

В тобі самому Божа Людина, не за морем. Але не шукай його у раба плоті, тобто у тіла. Плєть – ніщо. Прах і смерть, тьма, одежа гнилизна. І чим далі від чертога царя відїдемо, тим чорніше зло й більша тьма. От тобі й самарянин і постоялий двір, і рай і пристань! Сюди з бурі узяв Він маловірного Петра Тут став спокійно ковчег блаженного Ноя. Туди з Давидом летїти й спочивати. Полинь же і спочинь! Не бійся – то недалечко.

Одягни тїльки думки твої в крила віри й лю-бови Божої.

11

(До того ж 10 го травня 1779 р.)

Любезний благодїтелю, Василю Михайловичу – Христос воскрес! Давай трохи побалакаємо.

Болїш Лазаре? Болїй, друже, болїй. Але чуєш – болїй тїльки тілом, а до душі щоб не доторкнулася рука ворожа. Душа наша нехай в руці Божїй застається. Тїло на те й родилося, щоб болїти й

щезати, як місяць. А душа — то чаша, що наповняється вічною радістю. Дивися ж, щоб не наповнилася вона дріждями грішними.

А як же тому запобігти? Дуже просто. Погляньте на тих розбійників, що сидять у тюрмі. Вони дужчі звіряки й скотини по тілу, а серце їх слабше горобця, гниліше мілью поточеної одежі. Погляньте ж знова на гноїще Юва. Тіло його як горіхова шкаралюща від струпів зігнило, а душа й думки в нім — як благовонне зерно коріандрове, яке смірна видає пахощі блаженної радості, що ото сказано: радості вашої ніхто не візьме від вас.

Нехай же о Господі похвалиться душа моя! Коли шкаралюща може бути здоровою при гнилім зерні, то й голова може мати радості при гнилім своїм хвості. Не обіцяв нам Бог нерушимого тілесного здоров'я во спасення ніде. Велика сила його в тім утайаюся, щоб йому не могли сотворити нічого з тварей твердого, окрім самого себе. А се для того, щоби ми, поминувши Бога, не покляли за основу щастя нашого якого ідола чи тварь. Отож, не звертай уваги на мішок твій тілесний. Оце тобі буде й здоров'я: їж на здоров'я.

"Веселіє серця — життя чоловікові і радість мучеві довгі дні"; каже Сірах. Бог може зробити серце наше веселим, а стерво наше нетлінним і безболізним зробити не може — а то ж чому? Чому Він ще й поражєє оте стерво наше і всяку молі підвержену гнилизну нашу? Цілком так як ото пасух, б"ючи скотину палкою, відганяє від болота.

А се тому, що Бог єсть виша всіх причин причина й резон. Йому всі віддають причину, а Він нікому, бо коли б віддавав, то мав би когось вище себе і втратив би Божество, а Він не може втратити Божества. Отже й стерво наше не може дістати божества, бо Він не може його втратити. Питаючи — чому Бог не може зробити стерва не-

тлінним, ми тим самим завдаємо питання – чому Бог не може божества свого втратити. Бо бути нетлінним і бути Богом – се одно. Бог же вже є – як же ж можна бажати аби й плоть була Богом? Скоріше два коти в мішку помиряться, ніж два начала у світі. І бажати сього – се ж дурниця.

О Боже! Яким тяжким є все те, що непотрібне й дурне – і яке легке й солодке усе, що істинне й потрібне! По що нам бажати, щоби плоть була вічною, коли й без неї є Вічний? Отже нехай як дим щезає уояка плоть, отой вічний ворог Божий і наш. А ми ще обожити її хочемо. Уже маємо червінца (Бог – драхма) – пощо ж бажати, щоб і сам гаманець був золотим! Досить одного червінца. Але невірство наше не бачить тої драхми у мішку наших. Отверзи ж, Господи, очі наші, щоби воскресла й блиснула нам внутрішня наша людина, щоби побачили ми її живу та щоби не обожали діавола. Чого ви боїтеся? Нехай дрянь щезає. Людина – се єсть серце. Спокій серцю вашому!

111

(З листа до Осипо Юрєвича; 1781 р.)

Корінь усьому злу – сребролюбство. Звідти повиростали тяжби, війни, отруєння, убийства, фальшиві монети, різні затії, ворогування, неудачі печалі, розпач, п'янство, самовбивства... Корінь же всього того родився від безвірства, від безбожності, яка відбирає від нас промисел над нами Батька нашого, сидячого на високостях. Замість того, щоби уповати на непорушний камінь щастя – "нехай буде воля Твоя" – люди уповають на себе, на свою волю та на свої хитрощі і заплутуються нарешті в погибельнім лабіринті. А тоді гублять вони найдорожчий скарб усього світу – оцей:

СПОКІЙ МІЙ ДАЮ ВАМ
ВЕСЕЛИСТЬ СЕРЦЯ— ЖИТТЯ ЛЮДИНІ. Сірах.
СИНЕ! БЕРЕЖИ СЕРЦЕ СВОЄ. Притчі.

Але може вони хоч у спокою шукали по-
гибелі своєї? Де там! Се про них сказано— ходи-
ли по шляхах непроходимих, яко олень пострілений в
ядра". Чи не вони ж і є оті біснуваті, що ходять
по гробовищах, як говориться у Євангелії? Жартом і
дурницею здається їм слово що—"той хто уб"є душу
свою—спасе її". Христос усім біснуватим і скаженим
говорить одно: "вертайся до дому", тобто другими
словами: "сину—бережи серце своє".

Треба старатися дати спокій серцю, убивши ду-
шу й відрізавши забаганки. Але що ж то воно за
вовці, які треба обрізати, і що то за душа, що
її треба убивати? А то все прелюбодіяння, любоді-
яння, убійства, зlodійства, глитайство (от і се-
ребролюбність). Позбавитися того—се й буде благо-
родне убійство й истинне обрізання, котрому похвала
воздається не від людей, а від Бога. Бо то є те
"змієве насіння", що його апостол Павло називає
початком, властею й духом злоби. Хто єсть прямим
солдатом Христовим і повоював отих духів, відносно
того сповняться слова: "серцю веселому цвіте й лице".

От що означає убити душу. Се ж означає й хре-
щення. Се ж і освячення елею, помазання веселости
плачущим. Як же хто не вернеться до дому, не заг-
ляне у серце своє і не вб"є проклятої отої душі чи,
краще сказати, полку отого бісовського, — тоді серце
його віддається на волю бурхливих вітрів, як човни-
чок, і збудеться сказане: "Схвилюються й не зможуть
відпочити". "В тайні восплачеться душа ваша".

"О горе їм—бо пішли вони шляхом Каїновим".

(З листа до "Василя Максимовича").

Слава – се скарб людський. Справедливо робимо, коли бережемо чесно зібране багатство або вкрадене шукаємо. Та ж справедливість вимагає від нас аби ми чесними ділами наживали й берегли славу, а вкрадену клеветничими кігтями знова вернути собі старалися. Ви, друже, мабуть повірите – яких то злобних оглагольщиків я маю. Та коли б і ще вони міні звичайні беззаконства приписували – ще б нічого. Але немилосердні та такою злобою на мене дишуть, що окрім звичайної моєї зіпсованости, о якій вони так багато говорять, славлять мене навіть душегубителем чи то еретиком, а через те забороняють підвладним своїм слухати моїх поучень. Сього я вже не стерпів і написав оце коротке очищення, котре вам, приятелеві своєму, й посилаю. Хоч воно й не зможе загородити їх гавкающих паш, але всеж думаю, зробить їх хоч трошки косноязычними а від того незлобиви й праві серця менше будуть перетерпівати соблазнів.

Насамперед кажуть начебто я деяким молодим людям внушав, що та чи інша людського життя стать є вредною й не благополучною, приписуючи при тім іншим становищам істе блаженство. Але чи можу ж іменно я мати таку безумну і вредну думку?

Хто краще мене знає, той певен, що я в тім згожуюся зі св. Максимом, а він каже, що нема злого ніде і ні в чім і ніколи. Як се розуміти, коли майже всюди ми бачимо саме зло? А він на те каже, що зло – се ті ж самі Богом сотворені добрі річі, тільки приведені кимось в безпорядок. Се, як би хто надів на голову чобіт, а на ноги шапку.

Безпорядок очевидний, але хто ж скаже, що чобо –

ти й шапка не корисні в життю людському?

Скільки я примітив, то той безпорядок по більшій часті залежить від часу, місця, міри й особи. Наприклад, у гарячий літній південь без дійсної потреби шубу тягати, або спати не в свій час і без міри чи не на місці—се все безпорядок, але не сам сон чи шуба; самі ті річі суть благі, бо все благо—сне. Мудреці життя людське уподобили комедіянській грі. Таким чином можна сказати, що ти тої чи іншої ролі добре заграти в театрі не зможеш, але чи можна говорити, що уся та роля для комедії вредна, коли її туди опреділив благородний сочинитель?

В комедії нашого життя премудрий Творець опреділив бути і великим персонам і поганим маскам. Отже, дивлючися на чюсь природу й бачучи гидливість, жалісливість і боязливість, я можу сказати такій людині—ти нездатний бути лікарем чи поваром. Але де, і кому я казав, що уся лікарська наука й поварське майстерство вредні? Казав я, чашо, тому чи іншому—тобі не підходить бути священником чи ченцем, але щоби сказати ніби свяцєнство й монашество взагалі вредні—того ніколи не бувало. Хто по натурі своїй клопітливий та ретивий тому можна порадити берегтися бути градначальником, де бувають безперестанні okazji до гніву. Але чи можу я подумати, щоби свавільству людському непотрібні були командири? Та помилуйте ж ви мене! Не настільки ж уже я дурний, щоб отаке говорити. Такі думки можуть прийти хіба до скаженої голови, а мене ж таки дехто називає розумною людиною.

А невже ж я хули чи хвали достоїн за те, що правдолюбні й незлобиві серця заповнити можу, що не хулю ніякої статі життя, а вчу тільки завжди пізнати самого себе, до чого ти роджений, бо Господь не хоче нікого обідити, і я тільки сю істину

людям зоставляю? Бо прошу розсудити — звідки між народом стільки безпорядку, замішання й безпокойства? Чи не звідти, що багато є таких, як не родилися до священства а повлізали в ризи, тобто по пословиці, не будучи грибами пслізли у кузуб? Звідти воно й виходить, що одних священство ублажило, а інших поробило окаянними. Звідси ж знов і те виходить, що й найнижча стать може бути причиною щастя, коли вона природня людині. Коли б гарно усяк свою ролю грав — звідки взялася би тоді така суєта в театрі? А от вона звідти і йде, що ролі граються неудачно, а неудачно тому, що незгідно з природою, отже і йому самому вредно і для суспільности некорисно. Багато було би купців і хліборобів, як би вони не бралися за стать противну їх природі. А інший був би добрим стряпчим, коли б у чернецтво не встраив, у котрім один, борючися з природою, більше соблазну наробить, ніж п"ять чесних загладити можуть.

От у чім моя думка й намір. Тому то я й радив завжди молодим людям питатися своєї природи, аби вони на театрі життя нашого могли держати благопристойність, доброму акторові приличну, аби кожний з них у своїй ролі удачно і без соблазну виступав і щоб хоч трохи зменшилися між народом скарги та ропот на Бога за свій стан. Я б і сам сьогодні ж кинув свій стан і взяв би інший коли б не чув, що клопітлива моя й меланхолічна природа тільки до найнижчої приватної й самітної маски підходить, в котрій я, коли не зможу ні в чім милому рідному краю услужити, то бодай усіма силами старатися буду не приносити вреда.

Є ще одна клевета важніша інших поговорів, а власне: кажуть, що я осуджую вживання м"яса й вина, а то є Маніхейська ересь, давно вже про-

клята святими соборами. Дехто каже про мене ще й те, ніби я називаю вредними золото, срібло, дорогі одежі й таке інше. Ті що мене знають, чуючи таке, сміються. Правда, бувало, та й тепер буває, що я для внутрішньої моєї економії воздержуюся і в дозволені дні від м'яса й вина; але чи не так само лікар осуждає, наприклад, часник і каже його не їсти тому, кому вредний жар уступив у очі? Бо тож відомо, що хоч всещедрий Творець дав усі річі благосотвореними, але не всі вони і не всім і не завжди бувають корисні. Правда, що я декому радив не зловживати вином і м'ясом, а часом і взагалі від уживання відводив, дивлючися на гарячу їх молодість; але коли батько малому синові вириває з рук ніж або не дає йому рушничного пороху, сам між тим з усього того користаючи, то чи не ясно се показує, що дитина просто не доросла до того, аби добре уживати ті річі й обертати їх на ту користь, для якої вони призначені?

От звідки пішло те, що мене почали обзивати Маніхеевим учеником. Дійсно, усякий рід їжі й питва корисний і добрий є, але треба на увагу брати час, місце, міру й особу; біда була би, змішана зі сміхом, коли б хто немовляті в колісці дав смоктати оцту, восьмилітньому хлопцю підніс стакан горілки, але прийшовшому з полювання охотникові або перемерзлому мужикові дав чашечку молока.

І як неправильно почали називати мене за Маніхею, так не по заслuzі моїй і за ненависника людей та багатства. Коли Бог опреділив міні в малій масці обертатися на театрі, то мушу я вже і в одежі і в обертанню з достойними людьми наглядати благопристойність і завжди пам'ятати свою перед друзими малість. Про се я пам'ятаю й відносно себе та й іншим теж робити радив, а звідти попав під

клевету, від котрої коли за поміччу благорозумних і милосердних сердець хоч на де яку часть увільнений буду, то невинність моя, зробившися безпечнішою від тих немилосердних угризателів, лекше зможе виконати заповідь Господню: "любить ворогів наших".

У

(3 листа до невідомого бго березня 1785 року).

Дух велить побалакати з тобою трошки, давши до того притоку й час.

Скажи мені, друже, чи ти здоровий? Не питаюся про тіло, а от чи не втратив ти досі самого себе, тобто думок твоїх і серця твого? Кажеш ти: мислі мої й серце зі мною. Вірю. Серце завжди має бути з тобою, бо воно є людина. Не гадайте, що нещастя приходить зовні, воно в вас і в нас, а "те що приходить зовні—не сквернить людини". Чому ж неможна і на відворот сказати—те що приходить зовні не може унещасливити? А що ж вас сквернить і нещасливить? Те що виходить із серця.

Отже бачиш, що в середині нас і щастя і нещастя.

А яке ж може бути знаменія спокійного й благосного серця? Таке ж що й здорового тіла: зі смаком їсти, добре спати й завжди бути веселому. Апостол Павло так означає здоров"я серця: "радується безперестанно, о сій радості молітєся, за все дякуйте". Коли таке серце маєш, то ти не ветхий еси чоловік і не гроб поваплений, але цілий нетлінний і новий.

У1

(3 листа до невідомого).

Господь Бог твій у тобі. Держися сього царствуючого в нас каменя—він наша пристань, а світ нехай шукає де інде собі помочі й утіхи, нехай

хвилюється у своїм потоці, бо то все створене, а створене є лід і вода непостійна, хоч то й єсть основа й надія для людей безсердечних, про котрих писано: "ріка текуща – основа їх". Ти ж, чоловік Божий, тікай від того, й держися любови. Все проходить – а любов ніколи. Всі тебе покинуть, окрім Того любимого що в тобі. Се Він стоїть за стіною нашок, се Він дає світло в тюрмі нашій. І коли схвилюється море, коли взиграє плоть і кров, коли повіють вітри смертельного страху – не біжи шукати помочі по вулицях та по чужих домах, а увійди в середину самого себе, пройди мимо плоти й крові, мимо всяку тлінь і дрянь – і настане для тебе спасенна Пасха. І прийдеш ти наверх, де Отроча; Отроча тому, що не старіється. Там кричи до Нього, галасуй, стукай буди – Він хоче, щоб ми Його просили і удає наче спить, а се для того, щоби біда наша й горе навчили нас де шукати Його.

У11

(3 листа до невідомого).

Добре; принесім і поставим, наче картину коло картини, страх Божий і віру во Христа, аби подивитися чи велика між ними різниця. Мати страх Божий – се значить боятися Бога; Мати віру Христову – значить вірити в Бога. Страх – боючися Бога любити Його, і віра – вірючи надіятися й любити. Мати страх Божий – се значить боятися Всюдисущо-го. Страх завжди боїться невидимого – і віра теж не бачучи вірить. Страх Божий – дар Господа (Сірах 133). – І віра дар Божий (Ефес. п. 2) Страх Божий надіється на Бога – і віра надіється на Бога. Страх Божий стає в Бозі як на камені – і віра теж во Христі, бо Він є камінь (Кор. п. 10, в. 4) Страх Божий є вершина й цвіток щастя – і віра дає щастя

(теж. п. 11. в. 6). Страх Божий вінець мудрости – і віра теж печать християн. Страх Божий веде в землю обіцяну – і вірою переходить Чермне море (До жидів п. 11. в. 29). Страх Божий додає днів (Притчі п. 10. в. 27) – і віра во віки віків стояти буде (Сір. п. 40, в. 12). Страх Божий джерело життя (Притчі п. 14 в. 26) – і вірою праведник живий буде (Авак. п. 2, в. 4). Страх Божий відгонить гріхи (Сір. п. 1, в. 21) – і віра викпне заповідь (Іван п. 3, в. 23). Страх Божий, боючися Бога, вірує в Нього – і віра, вірючи в Бога, боїться Його. Страх Божий заповідає спокій (Сір. п. 1) – і, вірою оправдавшися, спокій маємо в Бозі. Як можна вірити в Бога, не боючися Його? І як можна боїтися Бога, не віруючи в Нього? Бог і Христос і заповідь Христова – се одна всля Божа.

Отже звідси видно, що віра й страх Божий – се одно. Страх Божий – се дух Божий в людині, як сказано: "наповнить його дух страху Божого" (Ісаія п. 11, в. 3). І віра Христова се теж є дух Господень, як сказано про "їмущих духа віри" (Кор. п. 9, в. 13). Отже ми Богом Бога і духом духа бачимо. Отець притягає нас до Сина, а Син до Отця. А леж, бо Отець є в Сині, а Син в Отці – так і страх Божий у вірі, а віра в страху Божім. Страх Божий є внутрішнє свідцтво про сина, а віра – зовнішній доказ перед чоловіком.

Коли б мене хто спитав – як то дістати страх Божий, я би йому відповів із Страховим сином: "забожавши премудрости, соблюдися перед Господом і Господь подасть премудрість і страх Божий". А як би ти знов запитав – як дістати віру, то скажу тобі з Іваном: "всяк согрішающий не побачить Його і не пізнає Його". Запитай же мене тепер – як дістати наслідство ще й дорогоцінні заповіді – я тобі відповім з Давидом: "блажен муж, що боїться Господа й бажає по заповідях Його". От бачиш як до згаданого...

як є погибельний страх, так є віра суетна, лицемірна, бісовська, рабська. Вона й признає, що є Бог, але ділами відкидається від Нього. Устами говорить: "Господи, Господи" а не творить волі Його. "Покажи міні віру твою ділами твоїми", каже апостол Яків. Одно діло вірити в те, що Бог є, а друге вірити в Бога, любити Його, покластися на Нього й жити по Божому. І біси вірують, що справді таки є Бог і бояться Його, отже бачиш в бісах і віру і страх—але ж се не віра в Бога. Вірують і розбійники, що є суд гражданський, бояться його, але не живуть по законах його і не ввірять себе йому, а йдуть власним шляхом до мнимого свого щастя. Не той багатий хто вірує, що золото на правду є в землі, а той хто погнався за тим золотом, влюбився в нього, зібрав його, обогатився ним і, звирившись на нього, укріпив дом свій. Так і вірним християнином не той є, хто вірує, що десь існує Бог на світі, а той хто послідує йому, влюбиться в Нього і, заснувавши дім щастя свого на любові Божій, утвердить його виконанням волі блаженної Господньої, звірюючися на неї як на найтвердший діамант. "Благим є міні закон уст твоїх" — от у чім і єсть обручення віри з Господом, як то ще каже Осія: "обручаться в правді і в милості і в щедротах, і обручаться собі в вірі і пізнають Господа" (п. 2, в. 19).

Отже бачиш — віра не розділяється від правди, суда, милости й щедрот. Що ж тут правда? Давид каже: "Правда твоя — правда вовіки і закон твій — істина". А що суд? "Сотворить суд і правду". А що є милість? — "По милості твоїй і по судьбі твоїй живи мене". А що є щедрости? — "Щедрости твої дивні, о Господи"; "хто вірує в мене — буде мати життя вічне".

От тобі життя! От чим оживляються мертві від жала гріховного. Але ми осліплені серцем і нещасні розумом. Та чи довго ж нам не вірити в життя се? Чи довго ж буде тяжким нам світло й спокій повелінь Божих?

УІІІ

(3 листа до невідомого).

Скажіть міні — що значать слова ваші — "ви мене змусили", а також — "дуже міні сі вісті неприємні"? Хіба ви противетесь тому, щоби вас принижували і хіба те апостол Павло мусить говорити, що нашим застарілим поглядам приємно, а не те що угодно правді Божій? Міні здається, що сі слова ви говорили не як любитель, а як раб, противний правді біблійській. Киньте се рабство і возлюбіть Біблію, як син. Чи не причипився бува, до вас внутрішній тайний шепотник? Погляньте в серце — чи не вкрався сей змії до тих думок, котрі шукаючі істини Господньої, стремлять до вишого престолу? Він же всюди сіті ставить, навіть при самім небеснім престолі, в середині самого чертога, де бенкетують жаждуші правди. Чи можна ж веселому бути при тім столі без одежі весільної та ще тому, хто говорить: "се для мене дуже неприємно"?

Змії шепоче: "по що усі тії високості? Та ти ж їх і розуміти не в силах, а може навіть і не родився до того. Будь задоволений з того, що вмієш".

І утврждає змії шепоти свої навіть священними словами, аби відтягнути людину від священних книг; і божії соки, зібрані з цвітів, з яких бджоли найсолодші сота збирають, по природній своїй ядовитості обертає в отруту. Він усіх нас іскушає во Спасителі нашім, котрий знаходиться в нас, а ми в Ньому.

І не постіснявся той змій ні перед чим. А ше й каже, зроби так, аби каміння хлібами стало. Так і то—по що там по духу тоскувати, досить нам самих піклувань про плоть. А Христос каже, що самим хлібом не наситишся. І як змагався змій, аби Спас наш вернувся до дому—а Він все в горняя до Господа, до Духа, до Бога. Так і кинув змій, не міг від небес до землі прихилити. Бо Дух Божий до Духа Божого підіймається, а злого все тя—не додолу.

Я і тепер кажу і раніше говорив, що Святе Письмо треба читати із страхом Божим, облишивши усі підлі світськоплотські повір"я. Тоді б ти не казав — "се міні неприємно", тобто противно моїй гадці. Бог і Аврама іскушав, тобто мучив слоєм істини своєї святої. Здається, хіба ж таки можна аби благий дух Божий вимагав смерти сина а одинака? Але яке ж то віддане серце було є незлюбивій тій душі: зараз же сказав: "нехай буде, коли Ти так хочеш". Тобто — я Тебе не розумію, бо розум мій малий, але не можу мислити худо ні про Тебе ні про слово Твое, а тому—от маю одного наслідника, але й того, коли хочеш, для Тебе заріжу. Краще для мене усе в світі стратити, ніж Твою дружбу.

Скажи, будь ласка—як Богу не возлюбити такого серця? А ми? Які ж ми нещасні з нашими рабами й ослиами? А туди ж, пнемося на гору. А там, бач, імушим нічого не дають. То кинь же свої повір"я, обмий совість, а потім одержу, зостав усі свої пороки, а тоді вже йди. Нехай ризи твої будуть білі.

ІХ.

(З листа до невідомого).

Отже ви сього не розумієте, відділяючи себе від єдності віри. Які ж ви недосмисленні! Хіба не

знаєте як нещасливі ті, що блаженство своє на зовнішніх церемоніях засновують, а життя своє ведуть по своїх прихотях? А прихоті то єсть — прелюбодіяння, блуд, нечистота, студодіяння, і до- лослужіння, чародійство, ворожнеча, задрість, злість, розпалення, соблазни, ересі, убійства, п"янство, безчинство і подібне сьому. Всяка річ, яка не веде ні до чого тайного, є плотською. А отже знаходяться, такі сиві голубчики що душі свої, дім свій, ставлять на піску, як на льоду, надіючися на пісок, а не на камінь твердий і цілий, тобта на камінь заповідей Господніх.

X

(3 листа до невідомого).

Захотілося міні трошки з вами поговорити. Чи примітили ви що друг у відсутності подібний до музикального інструменту — здалеку звучить приємніше? Дай Боже й нам взаїмним брян- чанням веселити наші внутрішні вуха симфо- нією на тему: хваліть Господа, бо він благ.

XI.

(3 листа до невідомого).

Під "ділами закона" треба розуміти обряди. Вони завжди знаходяться в Божій істині, будучи німим начерком Духа Святого. Ними печатається виконання закона, котрого вони суть деякою частею. Їх треба виконувати, бо вони з часом можуть вселити в серце ясне розуміння вищої користі й щастя істинної людини. Наприклад — уживання паски єсть то обряд, обрізання теж, заборона свинини, обмивання водою і. т. д. без кінця. Се все називається законом тому, що, закриваючи й познаменовуючи таємний Закон Божий, сі обряди

мов полова, оболікають зерно царства Божого. І ся полова законна, бо веде серце наше до Святого Духа, а Він єсть возсіяння блаженних і чистіших думок, дух віри, дух премудрости, дух страху Божого. Але коли б хто й без обрядів зумів бути добрим — нехай говорить разом з ап. Павлом: "Бог один".

Оправдуючи обрізанців — дасть він віру й необрізанцям. Ні обрізання ні необрізання самі нічого не можуть, а тільки оновлений чоловік.

XII.

(3 листа до невідомого).

Нема чому й дивуватися: ви у сім роді битви не маєте ще практики, а ворог сторий, досвідчений, великий штукарь. Коли б Давид не напрактикувався, не подужав би він Голіафа; але ж бо він раніше, пасучи овець, мав діло з вовками й левами. Чого Бог не в силі? Він родить охоту, а охота є матір праці, а праця все побіждає. Помалу йди на гору а дійдеш врешті; другого ж шляху до щастя ніяк не знайдеш. Бороньмо ж міцно град спокою нашого, бо ми тратимо сю цитадель коли думаємо, що її одної не досить до щастя нашого. Як тільки наблизимося до Єрихона, так зараз не попадемо в біду, а Єрусалим віддаємо в блокаду.

Треба завжди говорити з Авакумом: "На сторожі моїй стану".

XIII.

(3 листа до невідомого).

Не поїду до вас, бо ви мене любите, а міюць здалеку краще світить, музика приємніша та й приятель милійший. Все що поблизу — не таке миле.

Молодість миліша коли вона пройшла, а близька старість не дуже то приємна. Коли є в нас са-

мих яка низька часть, обмежена тісною місця й часом, розділена ріками й віками, то маємо ж ми й другу часть, що володіє стихіями. Катон про Ціцеронову старість говорив, що тіло спрацьоване стає костнішим та лівішим, а дух чим більше движеться, тим стає бистролетнішим. Чому ж, коли так, неможна сказати, що чим і тілом дальше від круга, тим ближче до серця? Пророк Єремія каже — точним у чоловікові чоловік єсть (п. 17, в. 9,) отже серце, а не тіло стихійне. Цілком чоловіка бачити й серце його любити може тільки той, хто любить думки його, а любити і бути разом і в єдності жити — се одно. Се єсть істинне приятельство, а не те, щоб в одних стінах зібратися тілесним чучелам, а серцями розійтися різно, а бажаннями й радами порізнитися. Єдність не в тілесній подібності, не в однаковім стані, не в спільнім даху, не в числі літ, не в землячестві, не на небесах чи на землі, а в серцях, союзом Христової філософії зв'язаних. Маючи єдину з вами душу — і з-за гір і з-за рік вас бачу, люблю й шаную. Бачу душею і нею ж люблю.

ХІУ.

(3 листа до "Івана Васильовича").

Любий друже! Хочеш від мене потіхи? Добре робиш. Світ тільки уязвляти нас може, а сціяти ні. Мучить тебе, що так ти уязвився? Але знай, що людина єсть усіх скотів і звірей упертіша і що, не наложивши на неї ран тяжких та не загремівши таємним отим страшним громом, не може Бог інакше відтягнути людину від світа та притягти до себе.

Савле, Савле — по що мене женеш? Адаме, Адаме — де ти задівся? Куди тебе чорт загнав?

Отакі ж то, друже, усі ми. "Погнили рани мої від лица безумія мого". Але ж бо по ранах милость

буває блудному сину й примирення. А без того вічно би він ганявся за світовою суетою. Отже радуєся за твої рани й поздоровляю з новим роком. Знай, що по сих рана повстане в тобі нове серце. Попереднє твоє серце ні до чого не здатне — буйне, старе, попелове. Замість нього дастя тобі і вже розпочинається в тобі серце чисте, істинне, нове. Оце й єсть друге наше родження. А коли вже правду говорити, то ми перед другим родженням жадного серця навіть і не маємо. Соломон так і називає безумних безсердними.

Дивно, що найпотрібніша чоловікові річ найпізніше зсиддається, хоч без серця людина тільки чучело й пень. Але ж чому дивуватися? Поперед же корабель будується, а потім уже руль та компас — оте серце кораблю. Та й куди ти поклав би нове серце, не утворивши для нього наперед тілесного мішка? Поглянь на оріх. Спочатку шкаралюща з молочком усередині, а потім уже повстає й зерно, яке, виростаючи, так заповняє оту молочну порожність, як Данилів камінь, що нерубаним відвалився від стіни: усю світа сього суету сам заповнив. Без зерна оріх, а без серця людина — ніщо. Отже коли чуєш слова — "создав Бог людину" — розумій, що то серце чисте сотворив Бог у чоловіці. А без нього досі я був мертвою і неіснуючою твариною. Коли чуєш — "Лазаре"! Чи довго ж тобі страждати в земностях світових? — розумій: чи довго ж тобі валятися в болоті скверни світа сього? Коли читаєш — "нехай буде світло" — се значить нехай повстане світозарне серце.

Мабуть же ти бачив, що щастя попереджається здебільшого тяжкими бідами; як не буває весни перше ніж пройде холод, так і день спасення не являється чоловікові, коли не пройде перед тим гнів Бога нашого. Перестраждай же зло й перетерпи — в тім спасення твоє. Приси у Бога не плот-

ського життя, а світозарного серця тоді станеш Самсоном: лев, тобто СМЕРТЬ, увесь рід людський мучить і роздирає, а ти сього аспіда одною рукою поведеш. А розірвавши – не жах уже там побачиш, а мед.

ХУ

(З листа до М. Коваленського при пересильці рукопису "Асхань" 1767)

Десять верст від Харькова написав я сю книгу в лісах земборських. Дух велів назвати її АСХАНЬ. Асхань – се дочка Халева, що увійшов до землі обцяної. Означає се – Красота. Халев віддав дочку свою за жінку братанику своєму за те що той узяв місто Арвон чи інакше Хаврон, тобто дружба й місто письмен. Се є примудрість Божа, укрита в глибинах Біблії. Всі, хто пізнав премудрости, сею невістою насолоджуються.

Серце наше, що зуміло пізнати себе – се ж голуб. Голуб сей викликає собі з Ноевого Ковчугу, з Біблії, чисту голубицю оце й єсть Невіста! От і пара голубів! От і верх блаженства.

Що означає – зломити голуба від крил його?

Теж, що зламати роги, як то сказано: "усі роги грішних зломлю". Ріг, кіготь, волос, перо – все те різниться від тіла, хоч і знаходиться в тілі. А що ж іще, хоч і знаходиться в тілі, але різниться від нього? Мисль.

Думка чиста – се волосся глави негнбле, роги й промені на голові Мойсею. Ріг Фремієву нігтю адамантовому рівний – се єсть чиста, чиста думка. Крила голубині, що легко парять у вічність – се те про що сказано: "помишленія серця його суть в рід і рід". Слова – "зломить крила" – розумійте: роздеріть серця ваші. Тоді зломиш погані крила й голубиці твої – Біблії. Відірвати голову голубову,

розділити гортань з пір"ями – се як сказано – "розлучив Бог між водою й водою". А що ж воно єся вода, як не ріка, річ, думка, слово, гортань, серце, пір"я? Кидай же на схід, тобто у вічність, гортань і пір"я! Горня мудрствуй! Підіймай угору! Принеси жертву Богу. Кидай вище попілу! На місце попілу, на місце плоті. Кинь на Господа печаль твою тлінь твою, плоть твою – то все не твоє. Нехай очі твої голубинні будуть вище попілу і не там, де попіл, а на іншій місці. Бо все є попіл, окрім вічності. От тоді ти вицдиш кров із серця, а після пізнання істини преложиться тобі серце в кров. Бо звичайно серце що? – плоть, кров і попіл. А коли ти криваві крила від серця твого віддереш, то й скотину свою розділиш. Дай же місце чомусь на місці попілу твого. Та й на всякім місці дай місце Богу твоему. У волоссі – волосів Його, у жилочці твоїй – жилці Його, у кістках твоїх – кісткам Його. Поділися з Ним до послідньої своєї часточки, як царь Содольський з Авраамом. От тоді й збудеться: "Жінка твоя (премудрість) буде яко лоза плодова в усіх частинах дому твого". От тобі чада твої, нові жили, нова плоть і кість, а серце твоє – трапеза твоя Вишньому.

ХУІ

(З листа до С. І. Тевяшева при пересильці рукопису "Кільце").

Душа – се Двигун вічний, безперервний рух. Крила її – се думки, ради. Вона все або бажає чого або втікає від чого; бажаючи любить, тікаючи боїться. Коли не знає чого бажати, а від чого тікати – недоуміває, сумнівається, мучиться; сюди й туди наша кулька шатається, бунтується й вертиться, як магнітна стрілка, доки не устремить погляду свого в найдорожчу точку холодної півночі. Так і душа,

коли знайшла Того, кого ніде немає і всюди Він є. Тільки Сей може її наситити, а без Нього вона все буде ковтати тільки повітря разом з ядушим землею по всі дні живота свого змієм.

Думки є подібні до воздуха: його не видно, а він твердіший землі й сильніший води, ломить дерева, перекидає будинки, жене хвилі й кораблі, їсть залізо й камінь, гасить і роздуває полум'я. Так і мисль сер-дечні: їх не видно, наче б їх і немає, але від тої іскри усі пожари, бунти й аварії. Від сього зерна залежить усе життя нашого дерева: коли зерно добре — добрими (в старості найпаче) тішимося плодами.

Розливши думки наші по самих тільки зовнішніх заботах, ми не думаємо про душу, не хочемо знати, що від неї усяке діло й слово виходить що, коли насіння недобре, то від нього нема чого доброго плода сподіватися. І усе нас бідних покине, тільки душа з нами зостанеться. Згадайте людей, що все своє життя, а найбільше під кінець літ своїх, мучаться тоскою, малодушністю, задумливою печаллю, жахом, серед роскоші роспачем, і згадайте, що все те зло родилося від непослухання отих слів:

"Шукайте насамперед царства Божого".

"Верніться в дім свій"

"Царство Боже в вас самих".

"Вимий насамперед стакан у середині".

Але дякувати треба Всевишньому за те, що ніколи не буває запізно зробити те, що для чоловіка є найнеобхідніше. Царство Боже нараз, як блискавка, осіняє душу, для здобуття Віри потрібна одна всього хвилинка.

XVII

(З листа до М. І. Ковалинського при пересильці рукопису "Діялог").

Дехто каже — "і що той Скворода робить"? А я — о Господі радуюся. Веселюся о Бозі Спасі моїм. Забава — по латині (облекласію), по грецьку (с"ятриба), по слов"янську — глум або глумління — се єсть корифа, і верх, і цвіт, і зерно людського життя. Вона єсть центр кожного життя. Всі діла кожного життя сюди йдуть наче стебло, що в зерно преобразується. Правда, буває дехто, що без центра живуть, наче пливуть без пристані, але я про них і не говорю. Кожному своя забава мила, отже я глумлюся в заповідях Вічного.

Скаже може дехто — як се десять заповідей можуть вистачити на довголітню забаву? Пху? Хоч би й сугубий Мафусаїлів вік прожити, то й тоді вистачать. Ах — все омерзінням і в омерзіння приходить, окрім святині. Ах, не дарма Давид сказав: "дивні суть свідіння Твої". Все вони предваряють, все печатають, усякому кінчанню являються кінцем і останком без гидкості. І от ся вічна мати — СВЯТИНЯ — годує мою старість. Смокчу груди без омерзіння і алчу все більше. І вівки я буду з нею, а вона зі мною — все бо проходить, тільки любов ні. Коротко сказавши, од д"ятриба й типік мого життя: "Блажен муж, що в премудрості скінчить життя своє і що розумом своїм поучається святині, обдумуючи шляхи її в серці своїм і пізнаючи сокровенная її".

XVIII.

(З листа до В. С. Теяшева при пересильці рукопису "Азбука світу").

Премудре є слово: "ПІЗНАЙ САМОГО СЕБЕ". Багатьом воно на устах, але не багатьом до смаку

Плутарх пише, що ці слова були написані на Аполонівім храмі в Дельтах, древні єгиптяни теж дуже шанували се слово, і самий Сфінкс теж задержував сю тайну — "пізнай себе". Нерозв'язання сього вузла було смертю мучительною, убійством душі, позбавленням спокою. . Тому єгиптяни статуї того Сфінкса ставили по вулицях, щоби вони, ці статуї, як численні дзеркала всюди попадаючи вони, приводили в пам"ять сей вузол, що криє в собі найпотрібніше знання.

Але потомки їх були вже не такі. Пішла геть від них глава мудрости, впала додолу чиста часть богочитання, zostалися самі художества з фізичними волшебствами та суевірством. Статуя, наповнена найкориснішим для кожного знанням, стала ідолом, що має вуста, і не говорить, а тільки прикрашає вулиці. І вийшло так наче джерело стало калюжею. Отак і загалом усі тайни богословські обертаються у смішні дурнички та суевірні казки. За часів Авраама так робили філістимляни, а тепер так роблять ті, що не знають себе й Бога. В божественній півтмі Мойсеевих книг мало не двадцять разів повторено: "Прислухайся до себе, прислухайся до себе", а ключем тому дається слово: "ПІЗНАЙ СЕБЕ".

І не дивно, що древні єгиптяни, жиди й греки високо шанували слово се. Мабуть що від пізнання самого себе входить в душу світло знання Божого, а з ним і знання мирного шляху щастя. Що компас в кораблі, то Бог в людині. Компасна стрілка в серці корабельнім е таємна мова, закон, глава, око і царство корабельне. І Біблія теж стріла, яко ізвертана тінь вічного закона й тьма Божа. Не той знає корабель, хто перемиряв каоти й вірвовки а той хто пізнав силу й природу корабля, хто, розумючи компас, розуміє шлях усього корабля. А що ж єсть Бог, як не вічна слава й тайний за-

кон? Істинно говорить Павло: "закон духовий єсть". А закон—се пануюча природа, що володіє тлінням; у древніх отців се називається "Трисонечною єдністю й естетством". Оця одиниця й єсть усьму глава, а сама початку не має і не обмежується ні часом, ні іменем, ні місцем. "Хто шукає і мени мого—каже вона Мойсею—той не бачить естетства мого. Ім'я ж моє й естетство ось в нім: Я єсмь". Я той, що перебуває всюди, завжди, в усім, хоч Мене й не видко; а інше все хоч і видко, але того нема нічого. "Плоть се ніщо". Я дерево життя, а інше все—тінь моя. І недаремне греки до обох полів приклали слово Теос. І не без толку у деяких християн мущинам дають не тільки мужеське, а й жіноче ім'я, наприклад Юзеф—Марія. Сюди власне дивиться гостре слово Павлове: "Нема ні мужеського полу ні жіночого". Отже Нарцис не хіромантик і не анатомік, а просто він побачив у собі самим головний пункт машини— "царство Боже". Се він пізнав себе, знайшов у мертвім живе, у тьмі світло, мов діамант у бруді, або як євангельська жона золотий у смітті. От він дійсно ПІЗНАВ ЛЮДИНУ і може похвалитися: "знаю чоловіка".

А от вам іще кілька знатоків:

Авраам— "побачив і зрадів".

Навин— "бачив чоловіка стоящого".

Давид— "підняв я очі мої вверх".

Іов— "сьогодня око моє бачило Тебе".

Ісаїя— "бачив славу Його".

Даниїл— "побачив мужа одного".

Захарія— "підняв очі мої і побачив мужа
і в руці Його"...

А от і ще дванадцятка знавців:

ІІ апостоли— "бачивши Його, поклонилися".

І Степан— "се бачу небеса одчинені".

А коли "мудрого очі во главі Його", "то очі безумних на кінцях землі". З лиця людину пізнати

можна, а не з підшви. При багатьох можна сказати – "кланяєтеся, а не знаєте кому". І про всіх тих повзущих сказано: "блюсти будете п"яту його".

Але хіба Бог тільки в людині? Ні! Але хто сліпий у себе вдома, той сліпий і в гостях; а коли не має в собі смаку, не матиме його і в їді. На глибини ж біблійні можна сміло відважитися тільки з Тим, кого слухає вітер і море. Пізнати Його – се премудрість. Любити й слухати Його – се дух віри й благочестя. Катон Ціцеронів причиною усієї своєї мудрости ставить руководство блаженної природи, але ключ до сеї світлиці єсть тільки: "ПРИСЛУХАЙСЯ ДО СЕБЕ".

Чим більше хто себе пізнає, тим вище підіймається на Сіон світа. Нема нічого легкого, як послідувати Богу в їді, в дружбі, в знанню. Хто тут підучується, може часом піднятися й на більше круті місця.

ХІХ.

(З листа до С. І. Тевяшова при пересильці рукопису "Змі й Ізрайльський").

Відомі усім слова Сократа:

ДЕ-ХТО ЖИВЕ НА ТЕ, ЩОБ ЇСТИ,
А Я ЇМ ПО ТЕ АБИ ЖИТИ.

Жити – се не означає тільки їсти й пити, але бути веселим і куражним, а ситість тілесна не дасть куражу серцю, позбавленому своєї їжі. Так учив приятелів своїх і Епікур, кажучи, що життя залежить від солодкості, а веселість серця – то життя чоловікові. Горацій так само як і Епікур мислить, кажучи: "не відкладай усолоди на рік". А що він розуміє тут веселість серця, то видно зі слідуєчих слів – "аби ти міг сказати про себе, що тобі всюда жилося куражно".

Втіха й кураж, кураж і солодкість, солодкість і життя — єсть то одно. І що Горацій сказав — "солодкості не відкладай", то Сенека перетолкував — "життя не відкладай". "Занадто пізно — завтра жити, живи сьогодні". Не розкусивши сили слова сього, люди в усіх віках і народах обезславили Епікура за со-лодолюбність і вважали його самого пастухом свинячо-го стада. Але як що життя йде від сердечної весе-лості, а веселість від солодкості — звідки ж іде сама солодкість для серця?

Боговидець Плятон каже — "немає нічого солодшого істини". А нам можна сказати, що тільки в істині й живе справжнє солодкість і що вона тільки одна й жи-вотворить серце наше, того властителя тіла нашого. І не помилився якийсь мудрець, порівнявши вченого й невченого з мертвим і живим. Пітагор, розкусивши емблему трикутника і побачивши в ній істину з радіс-тю закричав: "Знайшов! Знайшов!" Отже, мабуть життя наше йде тоді тільки, коли мисль наша, коха-ючи істину, висліджує стежки її й, стрівши око її, торжествує й веселиться сим незаходимим світлом. Се світло солодило й старість Солонуву, а він і старіючи щодня вкушав від тої вічної солодости, яка согриває й годує сердечні думки, мов весняне сонце усяку тварь. І як правильний обіг крові у звірях, а соки у травах родить благосостояння тіла їх, так думки істини оза-ряють благодушністю серця. І не диво, що деякі при-мітні люди записки свої заголовляють так: "Житіє й життя такого — то". Житіє — се значить родитися, їсти, рости й зменшуватися; а життя — се приношення плодів від ростка зерна істини. Недаремне друг істини Цицеро-нів Катон любив під старість бенькети, але з мудрими бесідами, що насичають серце, начертують невидиму ніде, але прекрасну іпостать істини.

До чого ж уся ота річ? До того, що високих фамілій люди не тільки в тяжбах, війнах, комерціях, будуваннях домів, художествах, але і в самих перших пункті, тобто в думках що дотичуть Бога, повинні знаходити істину й стояти проти суевірства. Се правда що куля земна без болотяних калюж без мертвих озер, без гнилих низин бути не може – але в таких місцях нехай жаби та відповідні птиці поселяют ся, а соколи з орлами нехай возносяться високо в просторінь чистих небес. Так і благочестиве серце поміж болотами рабпристрасного суевірства не ухиляючися ні в право ні в ліво, нехай просто йде на гору Божу в дім Бога нашого.

Правда, що Царь і Судія Ізраїльський, а християнський Бог – се Біблія. Але сей Бог наш спочатку на жидівський, а потім і на християнський рід навів нещислимі й страшні розливи суевірств. А з тих суевірств родилися суперечки, секти, ворожнечі дивні, ручні й словесні війни, дитячі страхи і . т . д . . .

Немає жовчнішого й жорстокішого суевірства і немає нічого дерзновенішого, як скаженість розпалена сліпим, але упертим жаром глупого повір'я; і се особливо тоді коли ся ехидна, ставлючи дурні й нестаточні брехні вище милости й любови і позбавивши почуття чоловіколюбства, жене свого брата, дихає убійством, а думає, що сим служить Богу.

Сей, семиголовий Дракон – Біблія, викидаючи хляби гірських вод, усю кулю земну покрив суевірством. Бо суевірство – се не що інше, як безрозумне, але неначебно Богом дане й боронене розуміння. Суевірові кажуть: "Та послухай же, приятелю, – того ж бути не може, се противиться природі. Взагалі тут щось не так". Але він скаче й з жовцю кричить: "Таки літали Ільїні коні! За часів Єлисея залізо могло

плавати. Розділялися води. Йордан тік назад. За Ісуса Навина сонце зачепилося, при Адамові змії вміли говорити, і кінець світу скоро. Та Бог його знає – може й на слідуючий рік зірки попадають на землю. Що? Хіба не може бути аби Лот став п'яним від тільки що витиснутого соку виноградово-го? Нехай у нас воно й нехмельне, але у Бога всього багато".

І от сих дріждів упившись, козлоголосить сучивір, об'являючи ворогами й сретиками усіх хто з ним незгоден. Ні! Краше не читати й не слухати ніж читати без очей, а слухати без вух та поучатися дурницям. Се дитяче мудрування, яке могло би показувати хіба тільки на непостійність блаженної природи, начебто вона колись і десь робила те, чого тепер не робить і вперед робити не буде.

Не єсть велике те, що непотрібне, а непотрібне як раз не всюди і не завжди є можливе. Зате можливе є потрібним, а потрібне є корисним. Яка ж слава й хвала робити неможливе? Все до чого не допускають закони блаженної природи є тим некорисне, бо неможливе, а коли корисне, то й можливе. Тому ж то нехай благословенним буде царство природи й дивні слова Епікурові: "Дякуймо блаженній Naturі, що вона потрібне зробила не тяжким, а тяжке непотрібним".

Стати проти царства Природи й законів її – се нещаслива дерзкість, неможливість і некорисність, навіть супостат користі. І як же то сама природа могла би повстати проти своїх же законів? Раз вона веліла тонути залізу, то так воно й було й буде. А противні думки нехай знаходять собі місце в діточих та малих умах, а не в умах дорослих людей. Нехай вкушають сю брехню й буйство діти та й то до часу а благорозумні нехай будуть готові до іншого столу; вони, не будучи причасниками брехні сеї й буйства, можуть не запалювати, а гасити факлу розкола, що

хитає загальний спокій.

Нема нічого вреднішого над те, що робилося ніби на велике добро, а зробилося ростлнним. І нема язви смертоноснішої для суспільности, як суевірство, сей листок лицемірв, маска мошенників, стрекало й піджога дітоумним. Воно роз"ярило милосердного Тита й зруйнувало Єрусалим, знищило Царгород, полило братньою кров'ю вулиці Парижа, узброїло сина на батька — і недурно Плутарх суевірство вважає гіршим безбожности. Та й дійсно: суевір сердиться, коли хто на південь, а не на схід з ним молиться. Один гнівається, що хрестять окунаючи, а другий — що хрестять обливаючи. Один клене квасний хлб, а другий прісний. Та й хто там перелічить усе павутиння суевірних голів. Наче б то Бог варвар жий, що буде ворогувати за дрібницю.

І з усіма тими дурницями біжать до покровительниці своєї біблії, а тоді й вона із строптивими розбещується. Біблія есть ніж і буйство Боже. Але не в тім щоби брехні нас навчала, а тим, що у брехні напечатала слди й стежки, які підіймають повзущий розум до вищої істини. Бо у всіх тих малодостовірних термінах чи границях ховається і являється, лежить і встає пресвітла Істина, і вона всім отим слідам і писаним і говореним дасть завершення від Господа, тобто кінець і буття неіснуючим сотворінням. От що в дійсності означають слова: — "для Бога усе можливе", а не те, що залізо, мовляв, плаває. Се може говорити тільки той, хто учадів або в гарячку попав. Та й що то за богословіє, яке балакає про залізо, а не про Бога. То так, як кажуть — розпочати за здоров'я, а кінчити за упокой.

Але все одно приїде час, коли нарешті поверх поля усього сотвореного (чи то залізо чи золото

чи діамант) покажуться обвита залізом по ребрах своїх пресильна, істина і тоді благорозумний не замовкне; а скаже: "воістинно не пліло залізо"! Як сонячне сяйво по вершині вод блакитного озера, Як пестрі квітки висипані по шовковому полю, так в Біблії серед сплетеного множення нещислимих створінь, мов манна в свій час Істина являє прекрасне своє око вічності .

Написано в Біблії: "Чи розумієш ти як був узятий Ілія на небо?" Тобто наче на вухо пориваючи, догадуватися велить, що в цій побрехенці мов у полі закрилося зерно істини і що тут глагол Божий, а не людський, і не про людину; і колесниця тут Божя, і сам Ілія тільки тінь того, про що сказано: "Підняв я вас, яко на крилах орліх привів до себе".

Істина наче їздить по тих усіх фігурах, а вони і підіймаються до тонкого розуму Божества, наче беруться від землі, дійшовши до свого початку знова з Йорданом назад відпадають, як листя після плодів.

Хто не бачить скритої в побрехеньках біблійних істин, той уже подався у бік безбпжників; а той хто ще й насищається тими побрехеньками — єсть суевір повзущий, що грязь із змієм ість. Перший тільки не досадливий, а другий і глупий і гнусний; благородніше — не визнавати, ніж коло опріснока сидючи, ганчірку жувати. Коли хто одчинив оці перші двері: "наперед сотворив Бог небо і землю", той уже легко може входити і в інші обителі цих книг. Кожна думка пі дло як змій по землі повзе, але єсть в ній око голубиці, що дивиться вище потопних вод на прекрасний іпостат Істини. Словом, усі ті побрехеньки дихають Богом і Вічністю, і Дух Божий носитьься над усією тою калюжею й брехнею.

XX.

(З листа до М. І. Ковалинського при пересильці рукопису "Боротьба Архистратига Михайла" 19 червня 1788 р.).

Не орю я й не сію, і не торгую, і не воюю, а просто відкидаю усяку житейську печаль. А що ж я роблю? А ось що: "Завжди благословляще Господа, поем воскресеніє Його". Оце моя діжка й надіжка. Що ж то єсть – воскресеніє? А се вся земля Ізраїлева, чи прямо сказавши, увесь біблійний світ, нова й древня Ева. На сій землі спав Яків спокійно. Хоча й камінь був йому замість подушки, але й те було йому м'яко там, де по нім Самсон знайшов соти.

Отже й я там покоюся, наслаждаюся й веселюся. Співаю з Міроном – "БОГ НАМ СЕ СВЯТО ДАВ", і з Давидом – "Заснув я і спав, але встав", і з Ісаїєю – "Спокій нам дав Бог на горі сій".

Спитаєш – чому ж не всі на тій землиці наслаждаються, але алчуть, ропшуть і кленуть її? Відповідь – бо оя земелька має дві часті: долову й горішню, тутешню й тамошню, прокляту й благословенну, бісовську й Господню. Не дурно ж Ісаїя каже: "тільки не в землі сій, а на горі її". І в серці людини теж два царства дають вічну боротьбу – ангельське й бісове. Коли чисте серце одолює злобну безодню – ворота пекельні сокрушаються, увільняються полонені, відчиняється шлях на оту воскресшу з безодень гору. Але що ж за сласть і втіха на тій горі? Ісаїя каже: "спокій дасть Бог на горі сій". О, досить! "І вип'ють вина, вип'ють радість на горі сій". О, досить, досить! "Помажуть миром на горі сій". О, досить же! От бачиш, возлюблений Михайле, де спочиває приятель твій.

(З листа до С. Н. Дятлова при пересильці рукопису "Вдячний Еродій").

ПРОживаючи дні життя свого по Сираховому типі ку – "блажен муж, що в премудрості умирає і що в розумі своїм поучається святині, розглядаючи її в серці своїм і розуміючи сокровення її", сплів я у сім 1787 році оцю маленьку плетеницю, названу "Вдячний Еродій". Се тобі дар, друже. Прийми сього Еродія по Еродієвому; прийми парящого сам парящий; прийми серцем Еродієво серце, птиця птицю. Ти ж батько і сам своїх дітей виховуєш, отже в сій плетінці знайдеш для молодого розуму твоїх пташат опріснок від сих хлібів: "ХЛІБ СЕРЦЕ ЛЮДИНІ УКРПИТЬ". Посій в серця твоїх малих те зерно, що знаходиться в нас щось дивне, чудне й преславне і воно конче явиться у свій час, треба тільки ждати з благоволінням, яко раби Господа свого. Бог – то серце вселенної, а наше серце для нас єсть Господь і Дух. І твої дітки пізнавши з часом сю істину і очаровавшися її красою, не будуть погано й біснувато ганятися за мирською суетою і у всіх неудахах своїх зможуть потішити себе сею Давидовою пісенькою: "Вертайся, душе моя, до спокою твого і стежки твої в самій тобі успокоють тебе з Ісаїєю". Бо нічим безодня ота, серце наше, не задовольняється, хіба само собою – і от тоді й починає в нім сіяти вічної радості весна. Отаке серце давши птенцям твоїм, будеш їм справжнім батьком, а діти твої будуть справжніми вдячними, благочестивими й самозадоволеними Еродіями.

Треба би тут сказати кілька слів про Еродієву природу. Еродії подібні до журавлів, але мають світліше перо і кораловий або світло-червоний ніс.

Вони – непримиримі вороги зміям і буфонам, тобто ядовитим жабам. Ім'я се – Еродіос – є грецьке; означає – "боголюбний". Інакше зветься пелягос або ерогас; по латині – коконія, по польські боцан, по українському Гайстер. До богословія попала ся птиця через вдячність, прозорливість і чоловіколюбство. Згадує її Давид і Єремія. Сі птахи бережуть і годують своїх старих родителів, гніздяться по домах, на церквах, на їх шпiцах та турцях, тобто горницях, пірамідах, теремах, вільна вільно. Перший символ дає ся птиця сей: сидить у гнізді на храмі святім положенім. А під образом підпис: "Господь утвердження мое". Другий символ – стоїть один Еродій, а підпис: "нема нічого сильнішого над благочестя". Третій символ: Еродій терзає гадюку; і підпис: "не вернуся, доки вони не погинуть". Оці три символи нехай будуть знаменієм, гербом і печаттю сеї книжки.

XXII.

(З листа до Ф. І. Диського при пересильці рукопису "Убогий жайворонок").

Життя наше – се путь безпереривний, а світ сей єсть велике море для всіх нас пловущих, океан, що його дуже мало хто безбідно перепліває. Зустрічаємо ми на сім шляху кам'яні скелі, по островах сирен, в глибинах китів, в повітрі вітри, а хвилювання всюду; від каміння претикання, від сирен прельщення, від китів поглинання, від вітрів противність, від хвиль потопання. Каменюки – то неудачі, сирени – то льстиві друзі, кити – то запазушні страстей наших змії, вітри – то напасті, хвилювання – мода й суета житейська. І конче проковтнула би риба молодого Товію, як би наставником йому не був Рафайл. А Рафа по жидівському означає медицину; "Іль" же або "Ель" – Бога. Сього настав-

ника промислив Товії батько його, а він сам уже знайшов у тім Божу медицину, що врачує не тіло, а серце, а вже по серцю й тіло, бо воно від серця залежить.

Дарую тобі, друже, убогого мого жайворонка. Він заспіває тобі й зимою, і не в клітці, а в серці твоїм і трохи допоможе спасатися від ловця й хитреця – від лукавого світу сього. О, Боже! Скільки сей вовк день і ніч пожирає незлобних агнів? Ах, бережиоя, друже, й ходи в спокою. Не спить ловець – не спи й ти. Необережність є мати нещастя.

Нехай не соблазняє тебе, друже, що тетервак названий у мене Фридриком. А коли буде тобі все ж досадно – пригадай, що всі ми такі. Адже всю Україну Велеросія називає тетерваками – чого ж тут соромитися? Тетервак птиця хоч і дурна, але незлобива. Та нарешті не той глупий, хто не знає (хто би все знав – ще не родився), але той хто знати не хоче. Нехай тобі глупота стане ненависною – тоді, хоч і глупим, а будеш в числі блаженних отих тетерваків, про котрих сказано – "обличай премудрого – і возлюбить тя". Обличай, мовляв, його, бо й він глупий. Та й справді – який же він премудрий, коли не має ненависти до глупоти?

Нехай же молодість твою збережить Христос від умащающих елеєм главу твою, від домашніх сих тигрів і сирен. Амінь.

XXIII.

(З листа до М. Ковалинського при пересилці рукопису "Потоп Зміїн").

Потоп Зміїн, Ноїв, Божий і Біблія – се все одно. Коли воно море – то як же не потоп? Не в сім хіба морі хвилюється уся вселенна? Єй у сім! І уоя!

"Потопла яко цина у воді"...І тільки один мій Ізраїль сю пучину перелітаючи переходить.

І що єсть Біблія як не ввесь світ? І що є світ – як не ідол Деїрський? Що таке його золота глава, як не сонце? І що сонце як не огненне море? І хіба не всі, хто не переплив, мучаться в огненній безодні? Чи не всі то іменують пеклом? А хто те пекло зрозумів? Чи не диво що всі вже знаходяться в пеклі – а бояться, щоб до нього не попасти? От де властивий Сфінкс, що мучив тих, хто не розгадає загадки його. "Схвилюються й відпочити не зможуть". "Ходите в полум"і вогнів ваших".

А мій Ной веселку бачить – і потоп зупиняється. Що ж то таке – ота прекрасна веселиця? Чи не лице ото дивиться на свій власний образ в дзеркалі вод хмарних? Чи не сонце дивиться на сонце? На друге своє сонце? На образ образуемий? На радість і на світ твердий? Чи не туди ж дивиться вождь наш? Чи не туди й волхвів веде?

Станьте ж на місці, сонце з місяцем! Прощай, огненна безодне – ми сотворимо кращий світ, дамо день веселіший.

Нехай буде світло – і стало світло. Нехай будуть сонце і місяць! Нехай стануть і утвердяться і нехай світять во віки віків!

І от повстали сонце і місяць. Новий місяць і нове сонце. Від Бога, божественні. Заспівай же о Ісаїє! Заспівай нам пісню побідну! Се бо Ізраїль перейшов море.

Не зайде бо сонце для тебе
І місяць не ущербиться.
Господь буде тобі світлом твоїм
І завершаться дні твої,
Дні ридання твого.

Заспіваю ж і я з тобою, любий мій Ісаїє –
"Дугу мою покладаю у Хмарі", тобто спокій
утверждаю в самім собі.

Сонце пеклується над усією твар'ю,

Погляд дугою потішає.

Бездне, серце – прокин'я!

Будь саме собі другом і покохай.

Тоді весь потоп щезне, а вічна райдуга засяє,

Враз обітреш усі свої сльози, знайдеш в сере-
дині самого себе усі стежки.

Будь само собі райдугою – і розстанешся з
дугою.

Те що сотворене – те тебе не наситить –

Тільки безодня безодню може задоволити.

ЗМІСТ.

СТОП.

Передмова	3 – 10
Життєпис	11 – 38
Вибрані місця з творів	39 – 86
Байки Харківські	86 – 95
Вільна передача вір- шів Сковороди	96 – 129
Витяги з листів	130 – 167

